

NEHALENNIA
DE GEHEIMEN VAN
DE LICHTKRACHT
ONTRAFELD

Demi H. Quins

Op de eerste plaats wil ik mijn man Hendrik bedanken. We hebben elkaar veel moeten missen door de hoeveelheid research die ik deed. Hendrik heeft me ondersteund op alle denkbare manieren en er daardoor voor gezorgd dat ik deze missie kon voltooien. Dat is ontzettend fijn en lief.

Dank ook aan mijn Nederlandse, Engelse en Franse vrienden voor alle aanmoedigingen tijdens mijn onderzoek, waarbij ik in het bijzonder de Franse vrienden wil bedanken die informatie deelden met betrekking tot sommige onderwerpen die in dit boek ter sprake komen.

Ook een woord van dank aan alle schrijvers die in het verleden, en zeer verre verleden, de moeite hebben genomen om informatie over Nehalennia te delen, al dan niet verhuld in een grimoire. Hun optekeningen zijn van onschatbare waarde gebleken en verwijzingen naar hen zijn te vinden in de eindnoten van dit boek. Dankzij de hedendaagse technieken heb ik diverse werken van hen onder ogen gekregen en was ik in staat om meer bronnen te raadplegen dan zij destijds voorhanden hadden. Het zorgde ervoor dat ik allerlei verbanden kon leggen. Veel dank ook aan de omgeving waarin ik terecht ben gekomen. Het is een plek waar bergen beschermen, oude stenen mystiek uitademen en door druïden achtergelaten voetsporen nog geheimen onthullen.

Ik draag dit boek op aan allen die in de oude tijd het gedachtegoed van Nehalennia's cultus trouw bleven en alles deden om hier informatie over na te laten aan nageslacht. Triest genoeg heeft een groot deel van hen dit na de ingevoerde jaartelling moeten bekopen met hun leven. Ook draag ik mijn werk op aan hen die in de daaropvolgende eeuwen getracht hebben Nehalennia weer te vinden, maar eveneens op brandstapels zijn vermoord.

Dit boek is een ode aan hen die gehoord wilden worden.

Titel: Nehalennia; De geheimen van de lichtkracht ontrafeld.

Auteur: Demi H. Quins

Website: www.mijnbestseller.nl/nehalennia

Kaftontwerp: Demi H. Quins

Kaftfoto: Pixabay – Avaphe

Kaftlettertype: Lavi

1^e druk: november 2020

ISBN: 9789403608600

© Demi H. Quins

Met uitzondering van de afbeeldingen die behoren tot het publiek domein, mag niets uit deze uitgave verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Proloog

Jitske, een kennisje van me, vertelde me dat vrouwen die geen kinderen krijgen en die dan ook nog eens deel uitmaken van een familietak die afsterft, omdat er ook geen zussen zijn die een lijn voortzetten, een belangrijke taak hebben. Ze legde me uit dat de eicellen van een vrouw al aanwezig zijn in een embryo en dat iedere moeder de eicellen van haar eventuele toekomstige dochter en mogelijke kleindochters in zich draagt. De genetische informatie daarvan wordt niet meer doorgegeven zodra de betreffende familietak eindigt. Voor mannen gaat een en ander niet op, omdat zij, of ze nu wel of geen kinderen krijgen, steeds zaadjes hebben die redelijk vers worden aangemaakt. Het is dus eigenlijk best raar dat genealogen meestal vooral de mannelijke stamvaders uitpluizen en minder gewicht toekennen aan de vrouwelijke stamboomlijnen.

Soms is de beëindiging van een familietak een keuze, zoals in mijn geval. Ik speelde als kind niet graag met poppen en besefte al op jonge leeftijd dat ik geen moeder wilde worden. Een dierenmoeder zijn vond ik oké, maar het pad van mensenmoeders sprak me niet aan. Ik heb daar toen ik begin twintig was even over getwijfeld, maar besloot geen gehoor te geven aan het tijdelijke gerammel van mijn eierstokken.

Soms is er geen sprake van zo'n keuze, zoals in het geval van Jitske. Zij had best graag moeder willen worden, maar legde zich erbij neer toen dat niet lukte en omarmde een toekomst waarin ze geen kinderen zou baren. Dit laat ook goed het verschil zien tussen *kinderloosheid* en *bewust-kindvrij-zijn*, iets dat ik al menigmaal aan mensen heb uitgelegd gedurende mijn leven. De overeenkomst tussen Jitske en mij is wél dat we beiden de laatste in zo'n familielijn zijn en dat bij ons de verdere groei van de twijg van de stamboom stopt.

Ik vond het wel een interessante gedachte om iets verder uit te diepen en kwam onder andere uit bij een artikel dat in 2010 in *Koorddanser Magazine* was verschenen, met de titel *Ode aan de laatste van de vrouwenlijn*.¹ Daarin staat beschreven hoe vrouwen die de laatste in een lijn zijn, overspoeld worden met mogelijkheden, wensen en drijfveren en dat met name dit soort vrouwen beschikken over veel talenten. Ik herkende mezelf in de beschrijving, want ik ben gedurende mijn leven steeds erg actief in het onderzoeken en ontdekken van mogelijkheden. Ik word daardoor ook wel eens moe van mezelf. Het leven zou er voor mij een stuk rustiger, simpeler en vooral relaxter uitzien als ik niet telkens in alles wat er op mijn pad komt leermomenten of mogelijkheden zou zien.

In het artikel kwam ook naar voren dat vrouwen die de laatste van zo'n familielijn zijn, een taak hebben om zaken af te ronden. Zij zetten geen fysieke lijn voort op aarde, maar kunnen wel iets anders op de aarde achterlaten. Dat resoneerde met heel mijn wezen en daardoor wist ik wat me te doen stond.

Ik zou een boek over Nehalennia gaan schrijven, omdat deze godin steeds op mijn pad komt, dusdanig sterk dat ik al veel langer wist dat ik daar iets mee *moest* doen. Het waren subtiele signaaltjes, zoals een beeld dat ik ergens zag staan, een artikeltje waar toevallig mijn ogen naartoe werden getrokken of een website die onverwachts een verwijzing naar deze godin bleek te bevatten.

Nehalennia is een *vergeten* godin. Velen hebben niets of nauwelijks iets over haar gehoord en ze staat niet uitvoerig in schoolboeken vermeld. Wat me steeds had tegengehouden om over haar te schrijven, was dat ik het idee had dat alles wat er over haar te vertellen was, vast al door anderen beschreven en onderzocht zou zijn. En ogenschijnlijk was er nou ook weer niet zoveel over haar bekend. Het idee dat ik iets zou kunnen toevoegen aan de schaarse publicaties leek me niet erg waarschijnlijk. Wie meer wil schrijven over een godin die nauwelijks nog een rol speelt in het menselijke bestaan, ontkomt niet aan research en dat hadden die andere auteurs vast ook wel goed gedaan. En bovendien... wie zou er geïnteresseerd zijn in een Nehalennia-boek? Wie zou het willen lezen? Zo'n boek zou dan alleen voor een nichemarkt gepubliceerd kunnen worden én ontzettend veel werk met zich meebrengen. Dat laatstgenoemde vond ik overigens niet erg, want research doen is een hobby van me en ik schrijf niet vanuit het oogpunt om geldelijk gewin te bewerkstelligen. Maar zou het een zinvolle activiteit zijn om deze godin onder de loep te nemen?

Zou ik daar iemand een plezier mee doen?

Ik ben opgegroeid in Nederland en samen met mijn man Hendrik geëmigreerd naar Frankrijk. We zijn

neergestreken bij een berg in de Pyreneeën. Toch bleef ook in Frankrijk deze godin op mijn pad komen, opnieuw met beelden, verwijzingen en symbolen die ik *toevallig* zag. Het knagende gevoel dat ik aandacht aan haar moest besteden bleef aanhouden en wakkerde een energie in me aan. Ik deed in Frankrijk ontdekkingen waarover bij mijn weten nog niemand uitgebreid heeft geschreven.

Wat me na onze emigratie al gauw duidelijk werd, is dat Nehalennia in de Pyreneeën geen onbekende godin was en dat er amper connecties zijn gelegd tussen haar verering in de Franse bergen en de wijze waarop ze in de Nederlandse provincie Zeeland was aanbeden.

Toen dat besef goed tot me doordrong, besloot ik dat het écht tijd werd voor me om deze godin aan een zeer grondig onderzoek te onderwerpen en gehoor te geven aan het bestaansrecht dat ze niet alleen in mijn leven, maar ook middels aardse vondsten opeiste. Ik nam me voor om vooral de oude bronnen te bestuderen waarin ze genoemd werd. Dit boek is daaruit voortgevloeid en onderscheidt zich nadrukkelijk van andere boeken omdat ik ook mijn paranormale antennes tijdens dit onderzoek heb ingezet op plaatsen waar ik sterk Nehalennia's aanwezigheid voelde. Dat ging als vanzelf en bracht me verder met betrekking tot mijn onderzoek. Je zult daar tijdens het lezen echter niet veel van merken, al benoem ik het wel her en der. Tijdens afstemmingen op de godin stelde ik me open voor aanwijzingen en voorgevoelens, maar ook voor terloopse opmerkingen van toevallige passanten en mensen waarmee ik uitgebreider aan de praat raakte. Ik benutte mijn ontwikkelde derde oog om symbolieken tot me te laten doordringen en de uitkomsten daarvan waren overweldigend. Steeds als ik indrukken doorkreeg, begon ik te spitten in de literatuur om te zien of er verbanden te leggen waren tussen mijn bevindingen en dat wat geschreven was over deze oude cultus. Ik heb dan ook gepoogd alles met bewijzen uit de literatuur te staven.

Het heeft ertoe geleid dat ik dankzij deze zoektocht in staat werd gesteld om nog niet eerder gedeelde, relatief onbekende of gecombineerde informatie over de godin te verduidelijken. Het was of ik in een tijdmachine stapte en daarmee reisde naar vervlogen eeuwen. Ik heb ervoor gekozen om jou als lezer met me mee te laten reizen in mijn niet-lineaire volgorde van ontdekkingen.

Nehalennia is onder andere verdrukt door het christendom toen kerkvaders keuzes maakten die bloederige gevolgen hadden voor andersgelovigen. Volgers van de heidense, oude cultus hebben in het verleden hun toewijding tot de godin niet zelden moeten bekopen met een gruwelijke dood. In de loop der tijd heeft zich een tendens voortgezet die erop gericht is geweest om het bestaan van de godin uit te gummen.

Toch bleven er lijntjes staan...

Er zijn teksten aan het oog van tegenstanders van Nehalennia ontsnapt en er hebben niet gekerstende volkeren bestaan die heel wat over haar te vertellen hadden. Op sommige plekken kent men deze godin nog steeds en gedurende de geschiedenis zijn er ook groepen geweest die de kracht van Nehalennia in beslotenheid lieten terugkeren en haar weer begonnen te vereren.

Ik had toen ik begon met schrijven niet gedacht dat mijn ontdekkingen tot een boek van dit formaat zouden leiden en dat het klaar zou zijn in de tijd van een duistere mondiale crisis waarin de hunkering naar informatie over lichtkrachten voor velen groot is. De door mij bestudeerde informatie over het menselijke verleden werd daardoor verrassend actueel. De tijd is duidelijk rijp om de stem van de heidenen te laten spreken en die luidt onder andere dat Nehalennia het slachtoffer is van een *conspiracy* die zijn weerga niet kent.

De godin bestaat nog steeds, haar lichtkracht is nooit verloren gegaan en we kunnen nog prima contact met haar maken. *Juist nu!*

Dit boek is geschreven voor iedereen die haar boeiende cultus écht wil begrijpen.

Demi H. Quins

Inhoudsopgave

1. Gedonder bij Walcheren.....	9
2. Een godin met een pelerientje.....	10
3. Moedergodin Nehalennia.....	13
4. Weggemoffelde dankstenen.....	14
5. Een stukje Zeeuwse geschiedenis.....	16
6. Het Zeeuwse meisje van de Schelde.....	21
7. Een zielloze replica.....	24
8. Overmand door een kracht.....	25
9. Vondsten buiten Zeeland.....	30
10. Nehalennia de Rijngodin.....	33
11. Een boodschap van de godin?.....	35
12. Het mozaïek in Nîmes.....	38
13. De lisdodde.....	41
14. De Nehalennia-boom in Altrier.....	43
15. Het mirakelbeeld van Lissewege.....	45
16. De Mont-Hélanus.....	47
17. De Notre Dame de Laval.....	48
18. Appelland Avalon.....	52
19. Tempeliers, pentagrammen en bewust-zijn.....	53
20. Het verschrikkelijke Périllos.....	59
21. De Ierse Leanan en Aynia.....	61
22. De bron van Dax.....	66
23. Een godin met helpsters.....	68
24. Een bijzondere aanspreektitel.....	70
25. De Tutelle van Lourdes.....	73
26. Nehalennia en het eiland van Sein.....	75
27. Steeds negen druïdepriesteressen.....	78
28. Drie november, een speciale dag.....	82
29. Helle.....	86
30. De kerk van Cubieres-sur-cinoble.....	90
31. Het ei van Nyhellênja.....	92
32. De verwarring tussen Arduenna en Nehalennia.....	96
33. Nehalennia-energie in Puilaurens.....	99
34. Druïdische Nehalennia-verering.....	107
35. De patrones van de krijtwerkers.....	112
36. Het oude Bugarachio.....	115
37. Hercules Magusanus.....	119
38. Thoth, de grote tovenaars.....	124
39. De zaal van Nehe-Mäut en de hal van Nehalennia.....	127
40. De mooie maan in Zuid-Frankrijk.....	132
41. Atlantis.....	134
42. De Côte-d'Or van Étalante.....	140
43. Ganuenta of Gargantua?.....	146
44. Het spoor van Helen.....	151
45. Open voor mij uw poort.....	154
46. Nanâ uit Mesopotamië.....	158

47. De Nin-Eanna tempel van Uruk.....	163
48. Nanâ-Nanaia.....	164
49. Koning Clovis.....	168
50. Van meer goden naar één god.....	172
51. De Leherenncultus.....	176
52. De Basken en hun tradities.....	180
53. De godin Lahé.....	183
54. De klank van Nehalennia.....	187
55. Nehalennia en linnen.....	190
56. De onaanraakbaren van de Pyreneeën.....	192
57. Raadsels in Marseille.....	196
58. De Gallo-Romeinse Rosmerta.....	200
59. Manen en Maan(d)stonden.....	205
60. Nehalennia, patrones van de herders.....	209
61. Pan en de herders van Arcadië.....	211
62. De gekerstende Pan.....	217
63. Van Pan tot duivel.....	220
64. Zoeken naar Arcadië.....	223
65. Een andere manier van zien en zijn.....	226
66. Studenten van de druïden in de Languedoc.....	228
67. Bijzondere gravures.....	233
68. De swastika.....	235
69. Aartsengel Michaël.....	241
70. Jeanne d'Arc.....	243
71. Een duidelijk gekerstende Nehalennia.....	245
72. Hoe Thoth assimileerde met aartsengel Michaël.....	249
73. Het gevecht tegen het duister.....	256
74. Een Société Angélique.....	261
75. Helen-Ennoia.....	268
76. De Pyrenese Enna.....	277
77. Subtiel gecodeerde teksten.....	279
78. Een Noordse en Friese gnostieke cultus.....	282
79. Het ontwakken van Sylvester.....	286
80. De Heilige Silvana.....	290
81. De tranen van Laurentius.....	295
82. Atlantische overlevers.....	300
83. De Nehalem van de Tillamook.....	306
84. De Polynesische Nehalennia.....	309
85. Het verslag van Gauguin.....	313
86. De Nehalennia van Nieuw-Zeeland.....	315
87. Het Japanse feest Hina-matsuri.....	318
88. Kettens in de Pyreneeën.....	323
89. De symboliek van de duif.....	328
90. De hond van Nehalennia.....	333
91. Sirius, de Hondster.....	340
92. Een interpretatiefout inzake Isis.....	344
93. Andere aan Nehalennia verwante godinnen.....	350
94. De Nehalennia Conspiracy.....	354

95. Nehalennia's grootste vijand.....	363
96. Duistere tegenhangers van Nehalennia.....	367
97. Vegetarisme.....	374
98. Nehalennia en hekserij.....	382
99. De ware oorsprong van Hekate.....	389
100. LGBT en de oude leer.....	394
101. Vreemde verschijningen.....	401
102. De verschillende namen van Nehalennia.....	411
103. Sprekend water.....	417
104. Voedend kalk.....	420
105. Het verbindende zout.....	422
106. Bossen, bomen en hout.....	425
107. Vurig verlangen.....	427
108. De signatuur van oogst.....	428
109. Werken met een huisaltaar.....	431
110. Geschikte offerandes voor Nehalennia.....	435
111. De negen poorten van Nehalennia.....	438
112. Fositeslanden en transformaties.....	446
113. Lapis lazuli, de steen van de godin.....	451
114. De opbouw van de cultus.....	458
115. Krijgers van de cultus.....	471
116. De overheersende planeetkrachten.....	476
117. De sleutel van Venus.....	482
118. Mercurius, kwik en Nehalennia.....	491
119. De Mercurianen.....	497
120. Bouwstenen van Mercurius.....	500
121. De maan.....	504
122. Functies van de maansatelliet.....	513
123. Het hemelse handschrift.....	519
124. De menhirs van Carnac en Atlantische connecties.....	528
125. Verlichte meesters.....	535
126. Een beetje Nehalennia-magie met behulp van schelpen.....	542
127. Belangrijke dagen en feestdagen ten aanzien van Nehalennia.....	547
128. Nehalennia, de moeder van alles wat bestaat.....	555
Indexregister van plaatsnamen en regio's.....	567
Bronverwijzingen en geraadpleegde literatuur.....	573

Altaar voor Nehalennia.²

1. Gedonder bij Walcheren

Op de avond van 4 Januari 1647 was het behoorlijk raak op het strand van Walcheren. Het regende, stormde en bliksemschichten lieten de donkere hemel steeds een seconde oplichten. Woeste golven walsten over het zand en kletterden tegen de duinen. De zandheuvels hadden het moeilijk en door het noodweer werden complete stukken uit de kustbescherming geslagen. Gedonder zo heftig als dit kwam niet zo vaak voor en deze storm was al eind december begonnen en had onophoudelijk voortgeraasd.

Ik kan me indenken hoe eng dat moet zijn geweest voor de Zeeuwen. Langs de kust klinkt onweer veel heftiger dan in bebouwde gebieden die op grotere afstand van het water liggen. Wind kan in Zeeland over de golven glijden en suizen als een onaantastbare macht.

Ik heb een behoorlijke tijd in Zeeland gewoond. Als Brabantse voelde de overstap naar Zeeland haast als een emigratie. Het is een prachtige, natuurrijke provincie, maar ik merkte toen ik er woonde al gauw dat zodra het daar rotweer is, alles grijs, grauw en onheilspellend oogt. In Zeeland confronteert de natuur je regelmatig met haar sterke oerkracht waardoor dat fijne, zomerse vakantiegevoel dat je in die provincie kunt ervaren al gauw in de wintertijd verdwijnt. Als ik tijdens noodweer op de dijk bij de Schelde stond, kon ik maar een fractie voelen van wat er zich die bewuste avond in 1647 in Zeeland had afgespeeld.

Het is logisch dat men de daaropvolgende dag de schade wilde opnemen. Dat was op 5 januari 1647, volgens de in 1696 verschenen *Nieuwe chronyk van Zeeland*.³

Een groepje Domburgers klom over de dijk en werd geconfronteerd met een verrassing. Overal waren stenen plakken zichtbaar tussen het zand. Het waren altaarstukken met Latijnse opschriften, waaruit onder andere de naam Neptunus viel te ontwaren. En ja, Neptunus was een bekende mythologische god van golven en zilte baren, er was geen mens in Zeeland die nog nooit van hem gehoord had. Op de meeste stenen stond echter de onbekende naam *Nehalennia* gekerfd.⁴ Het moet verrassend zijn geweest die naam te lezen, want wie was zij in hemelsnaam? Het enige waar deze naam blijk van gaf, was dat het een godin betrof die in lang vervlogen tijden aanbeden was.

Een dikke halve eeuw na deze ontdekking, onthulde de Zeeuwse grond nieuwe vondsten. In 1705 en 1706 werden er honderden, langwerpige stenen in de modder gevonden, naar verluide vloerstenen die behoord hadden tot een oude, houten tempel die gewijd was geweest aan deze *Nehalennia*. Spittend in modder en drek bleek de grond nog meer te verbergen, zoals restanten van oude bewoning, gouden penningen, kapotte beeldhouwde kunstwerken en een sculptuur van een vrouwenhoofd.

Ten oosten en westen van Domburg werden in 1687, 1749 en 1817 begraafplaatsen ontdekt. Dat moet best een gekke gewaarwording zijn geweest, omdat uit deze overblijfsels bleek dat het graven waren van mensen van meer dan gewone lengte en kracht.⁵ Sommige van deze stoffelijke overschotten droegen koperen kettingen met penningen om de hals. In de meeste kisten zaten geldstukken en in een van de kisten lag een kromme sabel met een handgreep van zilverdraad. En steeds kwam die vreemde naam *Nehalennia* naar voren. Wat was *Nehalennia* voor godin? En hoe merkwaardig was het dat restanten die aan haar bestaan herinnerden alleen maar in Zeeland werden aangetroffen!

In dit gelovige deel van Nederland concludeerde men al gauw dat de naam *Nehalennia* de Heilige Moeder Gods was en dat oude priesters daar een andere benaming voor hadden gekozen. De *Courantier* van Brugge had in 1647 al haastig gemeld dat de *Nehalennia*-vondsten op het Domburgse strand gewoon verwijzingen waren naar Maria en dat eerdere predikanten die naam veranderd hadden in *Nehalennia*.⁶

Het had wel allerlei speculaties tot gevolg en velen geloofden dat *Nehalennia*, en een aantal andere godheden, behoorden tot door de Romeinen aanbeden goden. Enig bewijs daartoe vormden in Kapelle en Domburg gevonden stenen plakken, die verwezen naar Jupiter, Neptunus en Hercules.

Op 10 oktober 1848 werd de kerk, waarin verschillende van deze reliëfs bewaard werden, getroffen door de bliksem. Er woedde vervolgens een brand die veel van dit Zeeuwse erfgoed vernietigde.⁷ Een bombardement in Middelburg in 1940, tijdens de Tweede Wereldoorlog, liet ook een deel van deze oude vondsten

verdwijnen. Misschien kwam dat allemaal best goed uit, want zo raakte deze *afgodinne* in de vergetelheid en kon ze herinnerd worden als een afgerond stukje geschiedenis van het verre verleden. Zij die vroeger in deze godin hadden geloofd, waren vast van die afgodische heidenen geweest die deze Nehalennia in kleine kapelletjes hadden vereerd. Als iedereen maar dacht dat dit een plaatselijke aangelegenheid was geweest, hoefde daar niet veel aandacht meer aan besteed te worden en was het ook niet nodig om in kerken vragen te beantwoorden over de moeilijke, religieuze vraagstukken die aan dit voorouderlijk erfgoed kleefden.

Nehalennia was bijna een legende geworden, ware het niet dat het in 1970 weer raak was, toen visser K.J. Bout varend op de Oosterschelde zijn visnetten aan boord trok. Zijn vangst bleek uit allerlei vreemde stenen te bestaan, precies dezelfde soort plakken kalkzandsteen die eeuwen geleden hun weg naar het oppervlak van het vaste land hadden gezocht. Dat was natuurlijk groot nieuws en alle Nederlandse kranten hebben daar toentertijd aandacht aan besteed.

Er werden allerlei altaarfragmenten met inkervingen opgevist die versierd waren met reliëfs. Dat waren er niet slechts een paar, want in dat jaar, en de daaropvolgende jaren, zijn er alleen al zo'n 240 van zulke votiefstenen en beelden uit het water gehaald. Dergelijke vondsten werden in zoetwaterbaden gelegd en zo ontdaan van het zout dat zich eraan had vastgehecht. Sommige altaren waren puntgaaf en geconserveerd, omdat ze in klei waren ingebed, andere vondsten bleken verweerd, maar toch was dat wat domineerde telkens de naam Nehalennia, die verwees naar een mysterieuze godin.

Onderzoek verduidelijkte dat er niet alleen in Domburg, maar ook bij Colijnsplaat een Nehalennia-tempel had gestaan waarin deze dame vereerd was.⁸ Dr. P. Stuart, conservator bij het *Rijksmuseum van Oudheden* te Leiden, verkeerde in een roes door deze fantastische ontdekkingen. Het was alsof Atlantis in de Oosterschelde was ontdekt!

Toch ging men niet zo zorgvuldig om met de plek waar de hoge concentratie aan gewijde stenen uit de oudheid was opgevist. In 1986 poogde De *Stichting Behoud Onderwaterschatten Zeeland* deze archeologisch zo interessante vindplek tot verboden gebied te verklaren. Op dat moment lagen daar nog steeds tempelrestanten op de bodem en was het voor schatzoekers uitdagend om juist daar bijzonderheden op te duiken. Dit soort antiquiteiten waren goed verhandelbaar en dat was ook al meermaals gebeurd. Zo werd er een zeldzame tempelsteen in 1985 opgevist door een beroepsvisser en verkocht aan het *Zeeuws Museum*.⁹ Daar waar visser Bout uit Tholen een mager vindingsloon had ontvangen, vulden duikende durfals ongegeneerd hun zakken. Kostbaar erfgoed vond zo een weg op de antiekmarkt en belandde onder andere in handen van de Belgen. Visser Bout werd zelf ook wijzer. Toen hij in 1985 een puntgaaf Nehalennia-altaar opviste van 100 kilo, wilde hij het aan een museum verkopen. "*Het is een prachtige steen. Als musea er niet genoeg voor geven houden we hem gewoon zelf*", zei zijn echtgenote tegen een verslaggever.¹⁰

In 2008 deden Vlaamse duikers onderzoek op de bodem in dat specifieke gebied. Ook toen zijn er fragmenten blootgelegd van bouwwerken. De gezaagde dakpanvormen die werden gevonden, kwamen vroeger voor op schilddaken, zoals op de bedekking van zuilengalerijen van tempels van het Gallo-Romeinse type.¹¹

In dit Zeeuwse gebied zijn telkens vondsten gedaan, waardoor de godin steeds even van zich liet horen. Kerkvaders uit het verleden hadden haar vast het liefst zien verdwijnen, maar ze bleef hardnekkig een plek in de Nederlandse geschiedenis opeisen. Nehalennia bleek goed te passen bij de Zeeuwse wapenspreuk *Luctor et Emergo*, want *ik worstel en kom boven*, leek haar op het lijf geschreven te zijn.

2. Een godin met een pelerientje

Door alle vondsten blijkt dat Nehalennia meestal met een lang, wit gewaad en een hoofdkapje is afgebeeld. Er zijn ook beelden beschreven die in Domburg zijn gevonden waarop de godin van top tot teen gesluierd is.¹² Op de aan haar gewijde reliëfs waarop haar kapsel te zien is, wordt zichtbaar dat haar lange haren zijn opgerold en opgestoken bij de zijkanten en achterzijde van haar hoofd en dat ze duidelijk een middenscheiding draagt.¹³

Soms zit ze op een troon en gaat ze vergezeld van korven vol appels of andere boomvruchten op haar schoot of aan haar zijde, andere keren staat ze en heeft ze een voet op het voorsteven van een schip geplaatst. Niet zelden verkeert ze in het gezelschap van een hondje, dat zo op het oog een windhond lijkt te zijn.¹⁴ Alle stenen plakken zijn verschillend afgewerkt, de ene is versierd met wijngaardranken, de andere met bloempotten of boomtakken. Er zijn ook reliëfplakken gevonden zonder afbeelding, waarop alleen een opschrift staat dat vergezeld gaat van haar naam.

Wie de aard en het werkterrein van een onbekende godin wil duiden, kijkt natuurlijk eerst naar alle symbolen. Dat heeft men dan ook veelvuldig gedaan gedurende de geschiedenis. Al gauw werd geconcludeerd dat Nehalennia aan de scheepvaart te linken zou zijn, omdat veel van de attributen die op de altaarstenen zijn afgebeeld daarmee te maken hebben. Het scheepsroer en voorsteven van een boot zijn daar voorbeelden van. Regelmatig is daarom aangenomen dat ze een echte zeegodin moet zijn geweest. Dat paste ook wel bij het Zeeuwse waterrijke gebied waar destijds ook al zoveel vissers actief waren.

Omdat deskundigen het raar vonden om maritieme objecten afgebeeld te zien staan in combinatie met bomen en planten, werd de conclusie getrokken dat zij die in haar geloofden in de loop der tijd haar zegen zijn gaan afdwingen in algemene zin en dat er daarom lang geleden een verschuiving had plaatsgevonden in haar verering. Van het vragen om bescherming op zee, zou ze langzaam een godin zijn geworden die ook aangeroepen kon worden voor algemene voorspoed.¹⁵

Aan de naam van deze godin valt ook het nodige af te lezen en daar is dan ook veelvuldig over nagedacht.

Elle of *Helle* duidt in het Zeeuws op een ondiepte,¹⁶ *Ee-hallen* op een stroom of watertempel en *Ne-hallen* op een nieuwe tempel.¹⁷ In verschillende bronnen wordt Nehalennia omschreven als een *zeezwemster* en *zeebewoonster*, waardoor ze in combinatie met de maritieme symbolen geacht werd een watergodin te zijn.¹⁸

In de loop der eeuwen zijn er echter veel meer ideeën ontstaan waaruit de naam van de godin zou kunnen zijn voortgevloeid. Zo duidt het Latijnse *nerē* op elliptisch draaiende bewegingen in algemene zin, zoals een spinnewiel draait, maar ook de maan zich voortbeweegt. En omdat *Neu-hell* in het Germaans *Nieuwe Maan* betekent, vonden verschillende onderzoekers het logisch dat Nehalennia de vertolkster zou zijn van de maan.¹⁹ Haar naam zou Grieks zijn, of liever gezegd: een gelatiniseerd woord van Griekse oorsprong, en misschien was het wel Keltisch, bedacht men. *Len* is immers een Keltisch woord dat vijver betekent. Galliërs eerden de maan en dat deden de druïden ook, door aan de rand van vijvers waarnemingen te doen en de lichtschijnsels die de maan op het water projecteerde te interpreteren als voorspellende aanwijzingen. Haar naam zou daarom afgeleid kunnen zijn van het Keltische woord *Helanus*, dat lamp, licht en pracht betekent en ook gebruikt werd om de maan te duiden.²⁰

Dat Nehalennia, in plat Duits uitgesproken, *nieuwe heilige*²¹ zou betekenen en daarom een verwijzing naar een waarzegster of heilige vrouw zou zijn, is een voorbeeld van een verklaring die op velen erg vergezocht overkwam. En wat ook niet zo waarschijnlijk klonk, was dat de godin de naamgeefster van Nederland of Zeeland kon zijn geweest. Er waren namelijk onderzoekers die veronderstelden dat ze ooit misschien oorspronkelijk de naam *Nehalent* of *Zehalent* had gedragen en dat die naam later in Nehalennia zou zijn veranderd.²²

Mattheus Gargon vroeg zich in 1715 af of Nehalennia niet gewoon een oud-Keltisch woord was dat afgeleid was van *Nephalon*, en eerst verzacht was tot *Nehalon* en *Nehalen* om uiteindelijk Nehalennia te worden. *Nephalon* duidt niet alleen qua betekenis op appels, maar is ook een term waar grote oogsten van afgeleid zijn, die in die tijd *halen* en *inhalen* werden genoemd.²³ Hij gaf vervolgens een complete opsomming van allerlei mogelijkheden die hij waarschijnlijk achtte. Zo zou het Hebreeuwse *Allon* eikenboom betekenen en te koppelen zijn aan heilige eiken die aan de godin toegeschreven werden. Óf haar naam zou afstammen van het Griekse *Neales* dat op verse vis duidt. Óf het zou een afgeleide kunnen zijn van het Franse *nefle* of *néflier*, dat mispel betekent, een vrucht die een afstammeling is van de appel en de peer. En dan bestonden er ook nog de *Nephele* of *Nephale*, woorden die naar wolken verwezen én de *Nephaleos*, destijds een bijnaam van de

zon. Nehalennia kon volgens hem tevens gezien worden als de godin van de heil, in de vorm van *Hal* of *Hailennie*. In zijn lange betoog kwam hij zelfs tot een inzicht dat de naam misschien verkeerd gelezen werd, omdat de Romeinen de H uitspraken als een V. Dat deden ze immers ook bij de Waal, die ze *Vahalis* of *Vahal* noemden. Moesten we Nehalennia dan niet beter lezen als *Vehalennia*? En was ze dan niet misschien gewoon Belennia, die vernoemd was naar de zon die door Noordse volken Belenus werd genoemd, waardoor te constateren was dat ze dezelfde was als Bel, Bal of Baäl? Nehalennia zou vanuit die optiek de *nieu bel* zijn, het nieuwe licht.

Er zijn ook deskundigen geweest die dachten dat de godin van origine Brits was en dat ze vanuit Brittannië naar de Zeeuwse kust zou zijn overgebracht. Haar naam kon echter niet Anglosaksisch zijn, oordeelden anderen, omdat dat rijk pas tegen de vijfde eeuw was ontstaan en ze in die tijd in Zeeland al bekend was. Omdat ze vaak *Dea* Nehalennia wordt genoemd, en *Dea* een term is die in de middeleeuwen vaak aan een heks gegeven werd, gingen er ook stemmen op dat ze gewoon een middeleeuwse heks was geweest. Maar ook die vlieger ging niet op, omdat ze eveneens al ruim voor die periode vereerd was. Bovendien is een *Dea* is niet zomaar een heilige vrouw, dat is een godin!

Tja, wat moet je met een godin waarvan je alleen maar de naam en wat symbolen kent?

In een verslag uit 1812 dat voor de *Klasse van Confederatiën* werd gemaakt, bedoeld om de overheid in te lichten, kwam naar voren dat de naamverklaringen van Nehalennia weliswaar sterk uiteenliepen, maar dat ze grofweg in twee groepen waren onder te verdelen. Groep één vormden de deskundigen die haar als maangodin zagen, groep twee bestond uit hen die haar beschouwden als een plaatselijke stroomgodin.²⁴

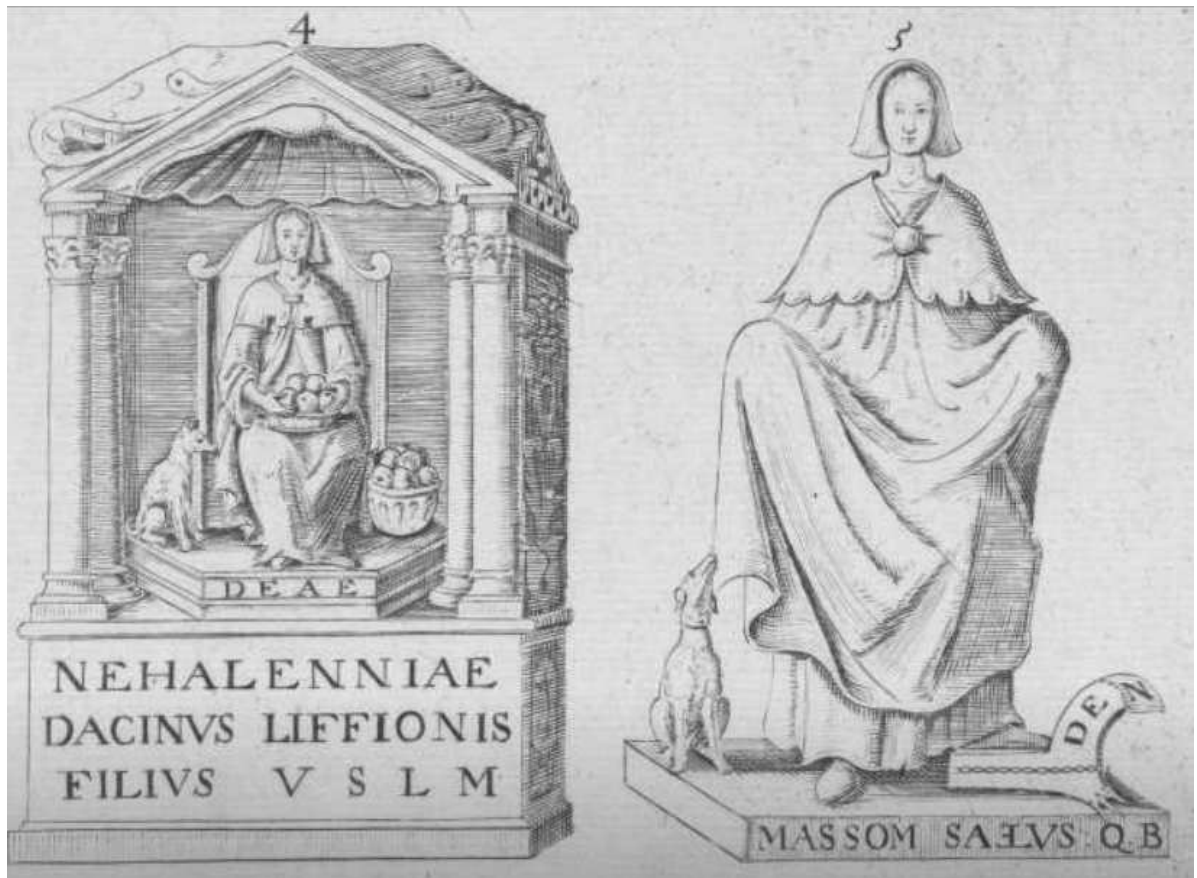
Dit soort ideeën veranderden wel weer een beetje in de loop der tijd, toen meer onderzoekers zich met het vraagstuk begonnen te bemoeien. De eerste twee lettergrepen, *Ne* en *Hal*, werden namelijk ook wel eens gespeld als *neihal* of *neehal* en dat kon iets met verschillende oude dialecten te maken hebben. De grote vraag was dan ook wat *neeh* of *neih* kon betekenen. Onderzoeker Kern, die in de negentiende eeuw veel over Nehalennia schreef, dacht dat dit met het Oudhoogduitse *neihen* te maken had, dat zich laat vertalen in *offer*. *Neihen* zou dan een werkwoord zijn geweest dat duidde op offeren, aanbieden of schenken.²⁵ Een godin met zo'n naam had dus waarschijnlijk heel wat te geven en uit te delen aan de mensen. Kern was ervan overtuigd dat de naam Nehalennia in tegenwoordig taalgebruik het beste vertaald kon worden in: *Onze Lieve Vrouw*.

Een theorie die veel aandacht kreeg, is dat de naam Nehalennia zou zijn afgeleid van het Indo-Europese woord *Nei-Leiden*. In 1971 schreven J.E. Bogaers en M. Gysseling hierover en zij dachten dat haar naam te lezen was als die van een godin die, met een hand op het roer, schepen veilig over zee loodste als een leidster of stuurvrouw.²⁶ Daardoor zou ze een schutsvrouw zijn voor kooplui die de Noordzee trotseerden met boten. In 2004 werd er een nieuwe optie naar voren gebracht. Nehalennia zou afgeleid zijn van het woord *ni-salen-ya*, zij uit het zoute water.²⁷

Het bestaan van de godin was vergeten, maar ze werd in ieder geval weer omarmd als een oude huisgodin van Zeeland. Omstreeks 1827 ging men ervan uit dat ze nergens anders was vereerd dan in dit zuidelijke deel van Nederland. Alle gevonden muntjes in de omgeving van haar tempelcomplexen, verklaarden meteen waarom Zeeuwse zeevaarders zo graag gouden oorkingen droegen, soms met muntstukjes eraan.²⁸ Dat stamde natuurlijk allemaal uit de tijd van Nehalennia, toen bijgeloof geen enkele schipper vreemd was. Dit gebruik bestaat nog steeds en toen ik nog in Zeeland woonde, kon ik aan de gouden oorkingen die sommige mannen droegen, vaak al aflezen dat het vissers waren.

De Zeeuwse klederdracht werd ineens ook verklaard, want op verschillende beeltenissen draagt de godin een *pelerientje*. Omdat zo'n kort schoudermanteltje typerend is voor sommige oude drachten van Zeeuwse vrouwen, leek ze op die wijze ook in ere te zijn gehouden.

Alle kennis rondom haar bestaan was vergeten, maar toch veroverde de godin weer een plaatsje in de harten van veel Zeeuwen. Van een merkwaardige, onbekende afgodin, werd ze een Zeeuwse beschermende moeder. De term *moedergodin* was daarbij passend, volgens sommige auteurs.

Altaarstenen voor de godin Nehalennia, Jan de Mel, 1725.²⁹

3. Moedergodin Nehalennia

De term *moedergodin* wordt tegenwoordig te pas en te onpas gebruikt, met name in New Age kringen. Ineens lijkt iedere godin, die op basis van haar geslacht een bintenis heeft met andere vrouwen, beschouwd te worden als een hemelse moeder. Met name Nehalennia heeft zo'n rol toebedeeld gekregen vanuit een feministisch oogpunt, als vertegenwoordigster van de sociale positie van vrouwen in vervlogen tijden. Moedergodinnen zijn echter godinnen die vooral te koppelen zijn aan de schepping, vruchtbaarheid en levenscyclus. Maar behoort Nehalennia wel tot die categorie?

In 1846 verscheen er een boek op de markt van J. de Wal uit Leiden, die het thema moedergodinnen uitgebreid had onderzocht. Het betrof een veeljarige studie op wetenschappelijke gronden, bestemd voor geleerden, waarvoor niet alleen bijzondere, maar ook zeldzame geschriften waren geraadpleegd.³⁰

De Wal benoemde daarin wat moedergodinnen precies zijn en begon met beschrijvingen over de levensdraad wevende *schikgodinnen*, die volgens de oude Grieken er voortdurend voor zorgden dat essenties niet verloren gingen. Ze konden zowel effect uitoefenen op het goede als het kwade dat mensen overkwam en fungeerden als geleidegeesten.

Sporen van schikgodinnen zijn ook terug te vinden in de Noordse mythologie, waarbij ieder van deze godinnen een levensfase vertegenwoordigde en zo symbool stond voor het verleden, het heden of de toekomst. Dit soort godinnen werd beschouwd als moeders en ze hebben in allerlei culturen de overeenkomst dat ze altijd met zijn drietjes werden afgebeeld. Ze droegen zorg voor hen die geboren werden, gaven begeleiding gedurende de levensloop en knipten uiteindelijk de levensdraad door als levens ten einde kwamen. Ze konden worden aangeroepen, maar hadden ook de kracht om zelf naar de voorgrond te treden

als bepaalde mensen hun bescherming nodig hadden.

Aan zulke godinnentrio's werden veel krachten toegeschreven, want ze waren ook de beschermsters van speciale plaatsen, zoals velden of bossen. Omdat hun productiviteit verstrekkend was en ze vruchtbaarheid opwekkende krachten bezaten, werden ze vaak afgebeeld met fruit. Moedergodinnen hebben in allerlei culturen eigen heiligdommen gekregen in de vorm van tempels met een voorportaal en een bewaarplaats op een omheind stuk land dat was omringd met bomen.

Nehalennia ging weliswaar vergezeld van fruit en uit vondsten bleek dat ze ook tempels had, maar omdat ze vrijwel altijd in haar eentje stond afgebeeld, concludeerde De Wal dat ze niet strikt als een moedergodin gedefinieerd kon worden. In zijn werk gaf hij wel aan dat dit hem ten aanzien van Nehalennia bevreemde, maar benadrukte hij dat er nergens in relatie tot haar verering moedergodinnen voorkwamen.

In 1845 werd er melding gemaakt van een weergave waarop drie vrouwen naast elkaar op een bank of troon zaten, die allen hetzelfde gekleed waren. Het reliëf op het altaartje was erg geschonden, maar men was er toen van overtuigd dat de middelste dame Nehalennia was, omdat op de restanten ook een naast haar zittende hond zichtbaar was.³¹ De twee dames aan haar zijde werden beschouwd als haar gezellinnen, die in karakter gelijk aan haar waren. Daarna werd door een bij Colijnsplaat opgedoken steen nogmaals een link gelegd met deze moedergodinnen, ook wel *Matronae* of *Matres* genoemd.³² Op die steen waren drie dames te zien, waarbij de naam Nehalennia op de inscriptie stond vermeld.

Nehalennia werd soms ook samen met twee andere goden afgebeeld, namelijk met Hercules en Neptunus. Hercules zou de bevruchtende kracht in de schepping zijn, Neptunus, een symbool voor water. Een gedachte die in me opkwam toen ik het werk van De Wal bestudeerde, is dat Nehalennia niet zozeer fungeerde als een schikgodin van mensen, maar in de triade die ze op sommige gevonden stenen plakken vormde, meer een godin was geweest van de aarde zelf. Door mijn verdere onderzoek, ben ik van mening dat we het idee van Nehalennia als schikgodin gewoon kunnen loslaten. Ze was duidelijk een op zich staande godin die helpsters had, waarmee ze af en toe samen werd afgebeeld. Schikgodinnen vertegenwoordigen een principe van gelijkheid, met als kenmerk dat iedere schikgodin even belangrijk is en één geheel vormt met de andere twee godinnen. Nehalennia stond echter hoger in aanzien. Zij was belangrijker dan haar helpsters, die weliswaar een onderdeel van haar cultus waren, maar niet gelijk aan haar waren. Dat was ook wat de votiefstenen verduidelikten waarop drie vrouwen waren afgebeeld, maar waarbij de als Nehalennia ogende dame in het midden als enige een hondje bij zich had.

J.A. MacCulloch, die in het begin van de vorige eeuw veel informatie deelde over de oude Keltische religie, wist te vertellen dat helpende drietallen in allerlei contreien door Keltische gelovigen werden vereerd.³³ Oorspronkelijk cultiveerden deze godinnen de aarde en waren ze vaak verbonden aan rivieren. Later werden het vooral huishoudelijke godinnen en bewaaksters van bosjes. Ze werden aanbeden en geacht afstammelingen te zijn van een primitieve aardmoeder. Beeltenissen waarop zulke godinnen alleen stonden afgebeeld met een kind zijn volgens MacCulloch soms beschouwd als Maria-beelden en, zodra ze zwart kleurden, als Zwarte Madonna's, zogeheten *Vierges Noires*. In populair bijgeloof zijn ze herinnerd als drie goede dames, als *Dames Blanches* waarmee reizigers in bossen ontmoetingen hadden, of als drie feeën die bij de geboorte van een kind konden verschijnen. Onder invloed van de christendom werden ze op sommige plaatsen gehate heksen.

4. Weggemoffelde dankstenen

Over Nehalennia is veel gespeculeerd in de loop der eeuwen. Enige duidelijkheid over de manier waarop ze vereerd werd, hebben de gevonden reliëfstenen verschaft. Op veel daarvan staat namelijk de naam vermeld van degene die de steen liet vervaardigen, regelmatig vergezeld van een beroep. Meestal staan daar ook de letters V.S.L.M. op vermeld, hetgeen duidt op de afkorting *Votum Solvit Libens Merito*.³⁴ Deze term is ook op verschillende altaren gevonden die niet aan Nehalennia te relateren zijn en duidt op een opdraging aan een

bepaalde godheid. Het kan gezien worden als een bedankje naar aanleiding van een vervulde wens.

In vrijwel alle Nederlandse boeken uit de oude tijd ontstaat het beeld dat Nehalennia in het Scheldegebied vereerd werd en dat mensen dankstenen in het water lieten belanden zodra een wens in vervulling was gegaan. Die stenen zouden dan overboord zijn gegooid door vissers of handelaren die met hun boten langs het oude Zeeland vaarden. Dat het in zee werpen van zulke dankstenen een gangbare manier van vereren was, is niet meer dan een aanname. Het idee kan niet met verdere bewijzen gestaafd worden, maar werd door vrijwel iedereen die over Nehalennia schreef klakkeloos overgenomen. Het enige daartoe aangedragen bewijs, was dat er zich op bepaalde plekken in de Schelde grote concentraties van deze dankoffers bevonden. Een vraagstuk is vooral in welke tijd de godin in Zeeland werd vereerd. Duidelijk is dat ze in ieder geval aanbeden werd in een periode waarin het christendom nog niet was doorgebroken óf tijdelijk verduisterd was. Het geloof in haar moet dan al dateren van voor de regeringsperiode van Constantijn de Grote (272-337) en dat komt overeen met de schatting dat haar heiligdom rond het jaar 200 in Domburg zou hebben gestaan.³⁵ Die tempel was vormgegeven als een vierkant gebouwtje van ongeveer vier bij vier meter³⁶ en tegen het einde van de derde eeuw door de zee verzwolgen.³⁷

Een Fransman genaamd Debray, de bestuurder van bruggen en wegen in Lille, onderzocht rond 1877 eerder gedane studies over de veengebieden van de Vlaamse kust. Hij sprak over de blauwe klei waarin veel Romeinse artefacten waren aangetroffen. De meeste daarvan bevonden zich in de onzuivere turfzone, die bekendstaat als *vals gras*. Hij benoemde ook de vastzittende elementen die door de stroming en invasies van de zee in het veen waren terechtgekomen. Die aardse laag bevatte vooral puin uit de Gallo-Romeinse tijd en die restanten dateerden volgens hem van de periode waarin de tempel van Nehalennia was gebouwd.³⁸

Het klinkt daarom logisch dat de godin stamt uit een tijd voordat heidenen bekeerd waren tot het christendom. Op een munt, die in 1817 gevonden werd in de nabijheid van een aantal votiefstenen, stond de tekst: *Christiana Religio* en was op de andere zijde de naam *Hludovicus II. R. I.* te lezen, die tussen 855 en 875 regeerde. Gezien de vindplaats van die munt kende men in die tijd haar naam wellicht nog, maar werd ze waarschijnlijk niet meer zo openlijk vereerd. Gedacht werd dat ze vereerd was tot aan het moment waarop zendelingen door steden trokken om het volk te ontdoen van paganistische overtuigingen.

Missionarissen die ingezet werden met dat doel, lieten mensen kennismaken met een nieuwe God en poogden deze heidenen afstand te laten doen van hun eigen leer. Zulke geestelijken waren geen eenzame geloofsverkondigers die op op persoonlijke gronden en met eigen middelen hun overtuigingen deelden, maar hoge staatsbeambten die allerlei voordelen kregen. Ze hoefden geen belasting te betalen en ook geen tol af te dragen voor het gebruik van wegen en vervoermiddelen. Bij particulieren mochten ze onderdak vragen en voeding voor hun paarden opeisen.³⁹ Als het nodig was konden ze ook om bescherming vragen, zodat rovers en opstandelingen op afstand werden gehouden.

Zij die door dit soort kerstenaars bekeerd werden, hoefden ook niet aan allerlei eisen te voldoen. Enige kennis van de voornaamste waarheden, de christelijke God en het kunnen opdreunen van wat teksten, was al voldoende. Zo werd de strijd aangegaan met ieder die *bijgelovig* was en afgoderij bezigde, al zorgde dat wel voor nogal wat gedoe. Natuurverering, geloof in watergeesten, dwergen, spoken en witte wieven, alsmede allerlei rituelen, konden niet zo heel makkelijk de kop ingedrukt worden. De mensen geloofden in die tijd in sprekende raven en luisterden naar koekoeken, omdat die met hun geroep konden aangeven of er kans was een vrijer te vinden. Er werd ook veel belang gehecht aan uitspraken van waarzeggers en tovenaars. Voortekens van de natuur werden serieus genomen en geïnterpreteerd.

Rondom het jaar 725 kwam Willibrordus naar Zeeland om het christendom te prediken.⁴⁰ Waarschijnlijk is deze uit Ierland afkomstige kerstenaar degene geweest die Nehalennia uit de harten van de bewoners van het Zeeuwse grondgebied heeft weten te praten. De heilige Eligius zou volgens de oude kronieken zijn voorganger zijn geweest, die aangesteld was om de barbaren van het kustgebied een lesje te leren door hun afgodische tempels en beelden te vernielen.⁴¹ In de kronieken staat dat Willibrordus in Zeeland een tempel trof *van de*

oude dwaalleer, hetgeen verduidelijkt dat Eligius niet in zijn missie geslaagd was. Het geeft ook aan dat Nehalennia in het begin van de jaartelling, en waarschijnlijk al ruim voor die tijd, tot minstens de achtste eeuw op het Zeeuwse grondgebied goed gekend was.

De oude tempels werden tijdens kersteningen verwoest en de belangrijkste heidense vereringsplaatsen zijn daarna omgeturnd in christelijke gebouwen. De veronderstelling dat votiefstenen door zeevaarders in het water werden gemieterd om de godin te eren, hoeft gezien deze geschiedenis dan ook helemaal niet te kloppen. Want wat doe je als je een missionaris bent die zich van een heleboel reliëfstenen ten gunste van een afgodin wil verlossen? *Juist!* Die mik je in de Schelde als je er snel van af wilt zijn. Met die nabijgelegen, waterrijke plek in dit zuidelijke deel van Nederland kan dat een voor de hand liggende dumpplaats zijn geweest. De enkeling die echter vroeger die gedachte opperde, werd in de gangbare literatuur simpelweg genegeerd.⁴² In een boek uit 1717 wordt gemeld dat er niet ver van Domburg nog een andere tempel had gestaan die ook gewijd was aan Nehalennia. Deze tempel zou niet door water verzwolgen zijn, maar kapotgemaakt zijn door hen die in Zeeland mensen bekeerden. Deze kerstenaars zouden de beelden die zich daarin bevonden in het water hebben gegooid.⁴³

Een andere mogelijkheid die verklaart waarom er hoge concentraties votiefstenen in de Schelde zijn gevonden, is dat gelovigen daar diverse altaren zelf verborgen kunnen hebben, omdat hun geloof verboden werd. Want wat doe je met beelden en altaren van een belangrijke godin die niet meer gezien mogen worden? Als mensen die massaal hebben verstoppt, zou dat ook kunnen verklaren waarom er later in de duinen en op andere plekken in de grond zulke dankplakken zijn opgegraven. In dat geval zijn het dus verstoppelken geweest van hen die haar gedachtegoed niet openlijk meer mochten koesteren en misschien in stilte naar die plekken trokken om mijmerend plaats te nemen op de begraafplaatsen van items die herinnerden aan de door hen zo geliefde godin.

5. Een stukje Zeeuwse geschiedenis

Het oude Nederlandse kustgebied waar Nehalennia zo gekend was, zag er vroeger anders uit dan het Zeeland van nu. Het huidige Zeeland bevat een gedeelte van Vlaanderen dat er vroeger niet bij zat en een deel van het oorspronkelijke Zeeuwse gebied behoort tegenwoordig bij Zuid-Holland. Om de Nehalennia-cultus op het vroegere grondgebied beter te begrijpen, moeten we de godin om te beginnen in een oude Zeeuwse context plaatsen.

Als we een sprong maken naar de periode van het begin van de jaartelling, een tijd waarin haar verering levendig was, dan wordt duidelijk dat er verschillende volksstammen op de oude Zeeuwse grond leefden. Er wordt gezegd dat het gebied bewoond werd door Nerviërs, Morin en Menapiërs.⁴⁴ Deze bewoners hadden als overeenkomst dat het allen Kelten waren. Nou zegt dat niet zoveel, want er heeft nooit een Keltisch Rijk bestaan, dus de enige échte overeenkomst was dat deze bewoners allen dezelfde taal spraken. Het is ook niet helemaal duidelijk waar deze Kelten precies vandaan kwamen, al wordt gedacht dat deze gegermaniseerde Kelten waarschijnlijk vanuit het oude Duitsland naar deze regio waren getrokken. Bekend is dat de Kelten de natuur vereerden en meerdere goden kenden. Zij die Nehalennia aanbaden en die zich mengden met de Bataven, een West-Germaanse stam, waren waarschijnlijk Nerviërs, meldt een bron.⁴⁵ Het blijft vooral bij speculaties als we ons bezighouden met wie er op dat moment op de gevaarlijke Zeeuwse bodem leefden. Aannemelijk is dat het mensen waren uit allerlei groepen, die waren gevlucht voor de heersers die alle grote gebieden innamen.⁴⁶ Het zijn deze vluchtelingen geweest die godin Nehalennia kenden en die door weg te trekken uit de drukkere gebieden haar cultus alsnog probeerden levendig te houden.

Zo'n 52 jaar voor de jaartelling hadden de Romeinen de helft van het huidige Nederland in handen. Het onderste deel van Nederland behoorde pas in de tweede helft van de eerste eeuw tot een gebied dat Gallia Belgica heette, een Romeinse provincie. De Romeinen kregen destijds een groot deel van dat huidige Europese grondgebied in handen.

De Franse auteur Maurice Magre laat in een boek over de oude geschiedenis doorsijpelen hoe heftig die Romeinse overheersing in Frankrijk was. Eerst waren daar de atheïstische Romeinen, die alleen maar geloofden in het bevredigen van begeerten, en daarna kwam Julius Caesar (100 - 44 v.Chr.) die het abt van opperpriester verwierf door keizers om te kopen. Romeinen leenden hun vrouwen aan elkaar uit en waren bereid als sluipmoordenaars vrienden uit de weg te ruimen zodra tegengestelde belangen in de weg stonden. Wat ook vaker terugkeert is hoe de Romeinen smakelijk lachten om mensen met handicaps, die ze als gedrochten tijdens maaltijden lieten optreden. De Romeinen propten zich zo vol met eten dat ze braakmiddelen namen omdat hun voedselopname groter was dan het menselijke absorptievermogen kon verwerken. In die tijd maakten de Romeinen ook onderscheid tussen wie wat kreeg. Hoe hoger iemand in rang was, hoe beter die te eten kreeg. Maurice Magre omschreef de Romeinen als vraatzuchtige dikbuiken die absoluut geen wereldbeschavers waren.⁴⁷ Hij noemde ook de afschuwelijke moordmethoden die door hen werden uitgevoerd, zoals het uithongeren van oude of zieke slaven. Deze gruwelijkheden, waarbij dan toegekeken mocht worden door families die bestonden uit grote gezinnen, werden beschouwd als een traktatie en een uitstapje. Magre schetste daardoor een beeld van wat er in die tijd vast ook op de Nederlandse bodem is gebeurd, al zijn dit soort wreedheden vooral weggemoffeld in de Nederlandse geschiedenisboeken.⁴⁸

Julius Caesar was ijdel, hield van vrouwen en werd geroemd om zijn bleke huidskleur. Hij was kaal en had daar moeite mee. Zijn kooplieden sneden de lange haardossen van Galliërs af om ze tot valse vlechten te kunnen verwerken voor Romeinse dames. Caesar hunkerde naar luxe, terwijl hij bij anderen aandrong op versobering. Magre beschouwde hem als een zendeling van het kwaad, die de menselijke geesten doodde en ze in ruil daarvoor wegen, standbeelden en baden gaf. En terwijl de Galliërs ten onder gingen, werd Caesar verheerlijkt als de grootste beschaver van de mensheid. Ironisch genoeg is Caesar vermoord door een van de weinigen die hij werkelijk liefhad, namelijk een knul die hij beschouwde als een zoon.

De Romeinen zijn in die eerste eeuwen vooral druk geweest met het vervolgen van vroege christenen. De verhalen over wat ze daar allemaal mee uitspookten zijn ook niet fraai. Vroege christenen werden door hen gekruisigd, voor de leeuwen gegooid of verbrand.

De invloed van de Romeinen werd groter en groter in de wereld en ook in het Zeeuwse Scheldegebied, dat in de tweede en derde eeuw een echte Romeinse handelsplek werd.⁴⁹

In de derde eeuw begon in het zuiden van Nederland de zeespiegel te stijgen. De zee is verraderlijk, want die neemt en geeft, dat was iets wat de mensen die in die tijd leefden maar al te best wisten. Zeekusten in delen van de hele wereld zijn verplaatst. In sommige gebieden liggen voormalige stranden nu hoger, terwijl ontwikkelde kustgebieden begraven liggen onder de golven. Met name in Nederland hebben zich zulke verschijnselen van onderdompeling voorgedaan, hetgeen opnieuw een reden kan zijn waarom er zoveel votiefstenen in het water zijn gevonden. Aangenomen wordt dat tijdens de Romeinse periode het noorden van Nederland vooral bestond uit moerassen en bossen die vaak door de zee werden opgezocht. In die tijd zou het in het zuiden van Nederland veiliger zijn geweest. De bouw van de tempel voor Nehalennia geeft aan dat Walcheren op dat moment niet alleen bewoond was, maar ook als veilig beschouwd werd.⁵⁰ Hoewel een van de tempels van Nehalennia mogelijk vernietigd is door latere kerstenaars, en er meerdere tempels bestonden, blijft ook de mogelijkheid bestaan dat de tempel waar het meest over gesproken is, is opgeslokt door de golven. Indien dat laatste het geval is, dan verklaart dat waarom verschillende bronnen melden dat het gebied in die tijd niet meer zo goed bewoonbaar was. Toch leefden er ook op dat moment in dat kustgebied nog wel mensen.

In het jaar 392 kwam er een ommekeer in het religieuze gedachtegoed van de Romeinen en werd het Romeinse Rijk officieel christelijk. Dat is een bizar, maar heel bepalend stuk geschiedenis geweest. Van een verboden religie, veranderde het christendom op slag in het enige toegestane geloof.

Domburg zou rondom het jaar 500 nog een belangrijk handelscentrum zijn geweest in relatie tot de

Angelsaksen en in die periode leefden daar onder andere Saksen, Friezen, Germanen en Sueven.⁵¹

In de zesde eeuw woonden er nog maar weinig mensen in het oude Zeeland en de bewoners die daar nog wel toekomst zagen, hadden het niet makkelijk. Er waren toen nog geen gemalen en de dagelijkse vloed gaf hen, als het hevig stormde, aanhoudend regende of bij springvloed, nogal makkelijk natte voeten. Soms overstroomden hele delen land en konden boeren hun boerderijen alleen maar verlaten met een bootje. Een grote bedreiging in het dagelijkse bestaan was dus vooral het water. Boeren creëerden vluchtplekken waarop ze zichzelf en hun vee in veiligheid konden brengen als het water kwam opzetten. Door bergen te creëren en op de toppen te gaan staan, konden ze op die momenten soms een verdrinkingsdood voorkomen.⁵² Meestal lag er om die bergen een sloot, waarschijnlijk omdat men daar de grond uit had geschept om de berg te maken en men de ringvormige kuil als afwaterende geul behield. Ieder wilde graag bij een veilige plaats wonen en daarom vormden zich rondom de beste bergen vaak kleine gehuchtjes. Op enkele van zulke heuvels zijn later kerken gebouwd.

Na de kerstening in de achtste eeuw, werd het vanaf de negende eeuw in Zeeland extreem gevaarlijk. Er trokken toen Vikingen naar het gebied, blijkt uit een bericht dat dateert van het einde van de negende eeuw.⁵³ In die tijd was de bevolking genoodzaakt forten te maken langs het kustgebied, om zich te beschermen. Dat waren ronde burchten met goed af te sluiten deuren waar bewoners naartoe konden vluchten. Het oude Ringwalfort van Souburg was daar een voorbeeld van.

Niet alleen plundersaars, maar ook het water bleef een vijand. En tegen het eind van de negende eeuw kreeg dat water extra veel macht. In die tijd ontstonden er telkens meer eilanden, omdat rivierarmen breder werden waardoor stukken land zich van elkaar begonnen te scheiden. Soms konden er in één nacht complete stukken Zeeland van de kaart geveegd worden.⁵⁴

In Zeeuws-Vlaanderen kun je het oude grondgebied van Saeftinghe bekijken, dat herinnert aan de voorbije tijden. Het is 3200 hectare groot en daardoor een van de grootste schorregebieden van Nederland.⁵⁵ Dit *Verdronken Land* is als getijdengebied onderworpen aan eb en vloed. Het wordt soms bewandeld met groepen onder begeleiding van gidsen, maar er woont geen mens. Dat kan ook niet, want het is daar gevaarlijk en wie er de weg niet kent, kan bij opkomend water makkelijk verdrinken. In het bezoekerscentrum wordt een legende verteld over de ijdele, hoogmoedige en rijke mensen die daar vroeger leefden. Deze bewoners begingen een grote fout toen hun vissers een zeemeermin vingen met hun netten. Haar zeemeerman schreeuwde vanuit de Schelde dat ze zijn vrouw moesten vrijlaten, maar de vissers weigerden dat te doen. Als gevolg daarvan werd het volk vervloekt waarna hun hele gebied verzwolgen werd door golven. Sindsdien worden er daar af en toe witte mistgedaanten gezien, waarover gezegd wordt dat het verdronken Saeftinghers zijn, waarvan de dolende zielen nog steeds dwalen op de open vlakte. Daar hoorde ik soms mensen in mijn destijds Zeeuwse woonplaats ook nog wel eens op fluisterton over spreken. Ooit was Saeftinghe dus bewoond en in de middeleeuwen zou het een heerlijkheid zijn geweest, met een eigen slot. Bronnen zijn niet eenduidig over wanneer het dorp precies is vergaan.

Aan het eind van de negende eeuw waren de beide mondingen van de Schelde breed geworden en bestond er in Domburg een Romeins vlotstation dat benut werd om de oversteek naar Brittannië te maken. Vondsten van scherven uit de tiende eeuw zijn talrijk, waaruit blijkt dat Zeeland toen geheel bewoond was.

Over de toestand van Zeeland van voor het jaar 1000 is weinig geschreven. De geschiedenis is vooral beschreven vanuit de geologie en op basis van archeologische vondsten. Bekend is dat er tussen 1000 en 1400 veel kloosters zijn gebouwd.⁵⁶

In de middeleeuwen rommelde het op religieus gebied enorm en begonnen allerlei groepen de leer van de kerk te bestrijden. Er zijn verhalen bekend waarin beschreven wordt hoe mensen in die tijd met stokken naar de kerk werden gejaagd en gedwongen werden om missen bij te wonen. Het was voor het christendom een angstige periode en priesters werden met spot overladen. Vanuit kerkelijke kring was men bang dat als dit zo doorging de christelijke leer in zo'n tien jaar tijd geheel verdwenen zou zijn. In kerkelijke optekeningen staat

over Zeeland vermeld dat toen het kruis van de verlosser was geplant op de plek waar voor Wodan geknield was, en Maria de plek van Nehalennia had overgenomen, het daar in de kuststreek rustig bleef tot omstreeks de twaalfde eeuw. Toen trok ineens een kathaar met de naam Tanchelm de aandacht, die op de Zeeuwse bodem begon te prediken en daar veel aanhang kreeg.⁵⁷ Hij behoort tot een kathaarse geschiedenis die erg onderbelicht bleef in de geschiedenisboeken.

Tanchelm verzocht zijn volgelingen niet naar de kerkpredikers te luisteren vanwege alle onwaarheden die door hen werden verteld. Volgens hem gedroegen de geestelijken zich zedeloos, waren kerken bordelen en was het onmogelijk dat sacramenten werden bediend door hen die niet zuiver waren en daardoor heiligschennis pleegden.

Uiteindelijk verliet Tanchelm Zeeland en vertrok hij naar Rome. In 1112 of 1114 reisde hij terug via de Rijn, waar hij in Keulen contact kreeg met andere ketteren. Vanuit de kerk werd hij gezien als een Antichrist en verwoester. De inquisitie zat hem op de hielen en in Keulen werd hij gevangengenomen. Er is een brief gevonden waarin namens de Utrechtse kerk de aartsbisschop van Keulen bedankt wordt voor het in hechtenis nemen van deze godslasteraar. In die brief werd ook nadrukkelijk verzocht om hem niet meer los te laten.⁵⁸ Verkleed als monnik wist Tanchelm te vluchten en hield hij zich schuil in Zeeland. Daarna reisde hij naar Brugge, waar gelovigen ook in vervoering raakten en zelfs zijn badwater als relikwie bewaarden. Verschillende Zeeuwen trokken naar Antwerpen, waar hij veel predikte en een hele schare volgers had.

Tanchelm werd onder andere ook Tanchelyn, Tancheli, Tanchielinus, Tanquelinus, Tandemus, Tanderius, Tanchelinus, Tancellinus en Tanchelijn genoemd. Dat hij onder zoveel namen bekend was in diverse gebieden, geeft al aan dat hij een grootheid is geweest. Zijn leer blijkt dan ook in de Bohemen, de Elzas, Thüringen en allerlei omliggende gewesten te zijn verspreid.⁵⁹ Hij is duidelijk een voorbeeld van een kathaar die naar Zeeland besloot te trekken en hij is ook degene geweest die daardoor een grootse ketterbeweging in de Lage Landen op gang bracht.⁶⁰ Hij sprak vooral met vissersfamilies die in de polders woonden en hij predikte regelmatig langs kustgebieden. Dat waren dan ook de plekken waar hij veel aanhang vond. Zijn leer zou iets weg hebben gehad van het sofisme, een Griekse, filosofische beweging die in de 5e eeuw v.Chr. was ontstaan.⁶¹

Zij die zijn volgelingen in Keulen gingen bestrijden, ontdekten dat hij een afgestompte vorm van de leer van de oude manicheeërs had verspreid, een religie die in de derde eeuw ontstaan was op de grens van het Romeinse Rijk en Perzië.⁶² Manicheeërs beschouwden riet als een heilig symbool en lagen daarom graag op rieten matjes.⁶³ Waarom dat zo was, is voor velen niet duidelijk, maar je zult het naarmate je verder leest in dit boek wel gaan begrijpen, want riet had ook binnen de cultus van Nehalennia een voorname plek. De manicheeërs werden ook gezien als katharen in hun tijd en een aspect dat Tanchelm van deze leer verkondigde, had te maken met twee eeuwig bestaande beginselen: het *goed* en het *kwaad*. Het kwaad op aarde was volgens deze kathaar vooral binnen het christendom te vinden. Volgers van Tanchelm werden uitgestoten en beschouwd als misdadigers, maar toch was zijn leer wijdvertakt en sterk vertegenwoordigd.

Zelden is er onderzoek gedaan naar deze kathaar. De meeste Nederlanders en Belgen hebben ook nog nooit van Tanchelm gehoord. We zijn geïndoctrineerd met het idee dat katharisme vooral iets was van Zuid-Frankrijk en zij die wat willen lezen over Tanchelm krijgen vooral gebrekkige en partijdige berichten te lezen van zijn kerkelijke tegenstanders.

Toen Tanchelm met een boot op de Schelde vaarde, werd hij door een priester doodgeslagen. Dat zou in 1115 of in 1124 zijn gebeurd. Bronnen zijn ook niet duidelijk over zijn achtergrond. Hij is waarschijnlijk een Brabander, Fries of een Antwerpenaar geweest. Een onderzoeker van de *Belgische Academie van Archeologie*, schreef in 1868 dat hij dacht dat Antwerpen Tanchelms hoofdzetel was geweest en baseerde zich daarbij op teksten van onderzoekers die door zijn schoonvader waren verzameld.⁶⁴ Wegens de ketterij van Tanchelm was men vanuit de kerk druk doende om naar die locaties hun beste predikers te zenden.⁶⁵

Het Nederlandse grondgebied bleef door water getergd worden. In 1170 vernietigde het water de verbinding

met Friesland en een eeuw later werd het Flevomeer een kloof. Er deden zich heftige overstromingen voor, waar ook steeds veel mensen slachtoffer van werden. In 1421 werd de binnensee van de Biesbosch geboren en daarna hebben diverse catastrofes grote verwoestingen veroorzaakt, onder andere in 1570, 1665, 1717 en 1774. Het leidde allemaal tot met water gevulde kloven en breuken die grote effecten hadden op Nederland. Volgens Franse onderzoekers had dat te maken met de toen veranderende Noordzee, want daar waar die aanvankelijk rustig kabbelde en onbeduidende getijden had, was die veel woester geworden, met dit soort lokale problemen tot gevolg.⁶⁶

Het vasteland van Zeeland was regelmatig aan vele veranderingen onderhevig. Een voorbeeld daarvan is de plaats Reimerswaal, die voor het eerst in 1258 genoemd werd en in 1374 stadsrechten kreeg. Reimerswaal werd een bloeiende handelsstad en was naast Vlissingen en Middelburg de belangrijkste stad van Zeeland. Met name de zouthandel floreerde daar. In 1564 was het niet meer dan een eilandje in de Oosterschelde.⁶⁷ In de zeventiende eeuw stonden er nog wat bouwvallige woningen en in de achttiende eeuw verdwenen het eiland en de overgebleven ruïnes in de golven.

De provincie Zeeland kenmerkt zich door vlak land, weidse uitzichten en water. Toch bleven een aantal van de vluchtbergen, die de bewoners in de zesde eeuw hadden gemaakt, nog lang bewaard. Dat waren *kleine aardhoogtes*, verhogingen op het Zeeuwse land die niet eens de naam heuvel mochten dragen omdat ze zo laag waren, meldt een tijdschrift voor wandelaars in 1934.⁶⁸ De meeste van die heuveltjes waren niet hoger dan een meter of tien, waarbij de gangbare gebruikte benaming dan toch steeds het woord *berg* was. Auteur Van Wallenberg schrijft: *"Ik herinner me nog heel goed uit mijn jeugd, hoe achter de ouderlijke woning een vluchtberg was, die we nooit anders noemden dan kortweg: de berg. En nog enkele bewijzen, dat het woord berg de gebruikelijke naam is, hebben we in de namen van hofsteden, in welke nabijheid zoo'n vluchtheuvel ligt of vroeger gelegen heeft: Fruitberg, Ossenberg, Den Berg, Konijnenberg, Berglust, Luycksberg, Hazenberg; er zijn er misschien nog wel, maar dit zijn namen van hoeven, die me op 't oogenblik in de gedachten komen."* Bij een hoge, mooie berg in het gehucht Zanddijk, nabij Veere, beschikte een huis over een eigenaardige poort. Daarop stond het opschrift: *La Maison de haute montaigne*. Het woord *montaigne* is een oud Frans woord voor *montagne*, dat *berg* betekent. Het huis was overigens ouder dan het jaartal, want uit registers bleek dat het in 1626 al geregistreerd stond als *Thuijs genaamt Houte Montagne*.⁶⁹ Het pand stond ook bekend onder de naam *het huys met den hoogen bergh*. Waarom het huis in Veere verwees naar de bergen in de Franse taal, is een raadsel. Een eigenaar van dat huis was kapitein Jan Coopvaer geweest. In *Notulen van de edel mogende heeren Staten van Zeelandt* wordt in 1594 over hem geschreven. Het was een welgestelde man die toezicht hield op alle schepen die van Holland kwamen waarop Engelse soldaten zaten. Soldaten die op dat moment niet welkom waren in Zeeland.

Toen in 1944 tijdens de Tweede Wereldoorlog de dijk nabij het huis kapot werd gebombardeerd, vormde zich op de locatie een kreek die de historische boerderij wegspoelde.⁷⁰ Ik vraag me af of Jan Coopvaer en de voormalige eigenaren van de woning in Zanddijk iets over Nehalennia hebben geweten. In dit gebied wordt namelijk melding gemaakt van een stuk land dat *Neeltje Jans* heette. Dat *Rogge Gebied*, deels onder water gelegen en deels droog, is tijdens de geschiedenis nogal eens een punt van discussie geweest. In 1708 werd er nog druk over geprocedeerd, omdat de eigenaar ervan onbekend was en twee partijen meenden eigendomsrecht te claimen.⁷¹ *Neeltje Jans* is volgens historici een Zeeuwse bijnaam voor Nehalennia geweest. Al meer dan twintig eeuwen is er in Zeeland gestreden tegen de natuur en mede daardoor blijft het toch een beetje een apart deel van Nederland. Generaties lang zijn Zeeuwen geconfronteerd met dijkbreuken en overstromingen, met niet zelden het verlies van dierbaren tot gevolg. De tragische overstroming van 1953 staat ook nog steeds bij velen in het geheugen gegrift.

Gek genoeg is door de eeuwen heen het water niet alleen vervloekt, maar ook geliefd gebleven. Het leven was in Zeeland niet altijd zo makkelijk en in die context bezien velen Nehalennia. Zij was een helpster, een godin die in die eerste eeuwen van de jaartelling het schaarse aantal mensen op dat stukje aarde op de been

heeft gehouden. Een godin die deze kustbewoners hoop gaf en soms hun wensen vervulde, maar die door het christendom werd weggevaagd. Toch geeft de geschiedenis er ook blijk van hoe de mensen op Zeeuwse bodem heen en weer geslingerd zijn qua vraagstuk over wat ze moesten geloven. Het is immers niet alleen een gebied geweest waar Nehalennia vereerd is, maar ook een plek waar velen in de middeleeuwen oor hadden voor het kathaarse gedachtegoed.

6. Het Zeeuwse meisje van de Schelde

Op de votiefstenen van Nehalennia staat meestal in de plafondnis een schelp weergegeven. Dat het een Sint-Jacobsschelp betreft valt af te lezen aan de ribbels. Dit schelpsymbool is nogal eens in verband gebracht met de omgeving waar ze vereerd is. De Schelde zou dan als een schelpschaal gezien kunnen worden en de vlakke schelpklep als het kustland. Op basis daarvan is dan ook vaak gedacht dat ze een plaatselijke godin van de Schelde was.

Naamgevingen die lijken op die van de Schelde zien we ook op andere plaatsen terug. In Engelse gebieden komen we de woorden *Sceld* en *Sheld* tegen, die vertaald kunnen worden in *schild* en dan ook een overeenkomst hebben met Duitse samenstellingen zoals *Schiltbach*. Het woord Schelde heeft ook iets weg van het Engelse *sceald*, dat zandbank of ondiepte betekent.⁷² *Sceld* en *sceald* kennen eenzelfde herkomst, want ze zijn afgeleid van het woord voor *schaal*, waarbij dan hoogstens de vraag gesteld kan worden of het een holle dan wel bolle schaal betreft.⁷³ Met een *sceldmere* wordt een plas bedoeld waar soms water in blijft staan en andere keren niet, maar bij *sceld-riviertjes* is dat anders, want die hebben niet veel hinder tijdens het zoeken van hun stroomweg. En dan is er ook nog de *Schaalsee*, nabij de Elbe, die als een grote, natuurlijke schaal kan worden beschouwd van waaruit een riviertje stroomt dat de *Schaale* heet, dat weer uitvloeit in een zijriviertje dat de naam *Schilde* draagt. Waarschijnlijk kan het woord *Schelde* het beste vertaald worden in *schaal*.

Kamschelpen hebben een vlakke onderschaal en een bolle bovenschaal. Het weekdier dat in een Sint-Jacobsschelp leeft is hermafrodiet en kan met de schelp middels kleppende bewegingen water verdrijven. Dat Nehalennia met dit soort schelpen geassocieerd is, komt omdat het de macht symboliseert die ze op water heeft. Nehalennia werd soms geacht in het water te leven, dat dan gezien kan worden als een landkom die het water draagt in de vorm van een schaal, maar ze begeeft zich ook op het water, want daar kun je met een schaal in de vorm van een bootje op varen. De schelp is een belangrijk symbool van deze godin, en wie een schelp tegen het oor drukt, hoort de ruisende tonen van haar thuis.

In teksten is Nehalennia een Zeeuws Meisje, een stroomgodinnetje, een afgodin en zelfs een duivelin genoemd, die behoorde tot hemels gespuis dat aanbeden werd door heidenen die niet beter wisten. Daarmee is deze godin ernstig tekortgedaan. Het staat ook in schril contrast met de enorme hoeveelheid bij Walcheren gevonden votiefstenen. Aan die stenen is af te lezen dat zij die de opdracht gaven om ze te laten maken, slimmeriken moeten zijn geweest. Ze konden lezen en schrijven, iets wat in die tijd niet voor iedereen was weggelegd. En zelfs als ze dat niet konden, dan blijkt dat ze over genoeg middelen beschikten om zo'n steen te laten maken door iemand die dat wel goed kon. Het moet voornamelijk de *upperclass* zijn geweest die in staat was om votiefstenen te laten vervaardigen die voorzien werden van passende teksten, al dan niet verfraaid met kunstige reliëfs. Ook is duidelijk geworden dat bijna alle gravures uit naam van mannen zijn opgesteld. Dat kan erop duiden dat vrouwen op dat oude Zeeuwse grondgebied een ondergeschikte rol hadden, maar het is ook mogelijk dat vrouwen de godin op een andere manier vereerden. Ik acht het laatstgenoemde het meest waarschijnlijk, want dat mannen geen schaamte hadden om een godin te vereren in plaats van een mannelijke tegenhanger is veelzeggend voor de tijdsgeest.

Dat de godin voor haar volgelingen veel meer was dan een waterwezen kunnen we aflezen aan het schelpdak op verschillende votiefstenen en altaren. De godin draagt daarop de schelp boven haar hoofd, waardoor het symbool niet alleen aan water en land is te linken, maar ook duidt op een hemelschaal, in de vorm van de

geribbelde bovenschalen en een aardse andere, platte helft. Dit zegt veel over de achtergrond van Nehalennia, want dat soort verbeeldingen van hemel en aarde zijn ook terug te zien binnen andere oude religies en dan soms ook uitgewerkt met vrucht- of eierschalen. Goden die met deze symbolieken zijn afgebeeld, kunnen beschouwd worden als scheppers. Brahma, de god die volgens de hindoes het materiële universum heeft gecreëerd, is daar een voorbeeld van. Hij bracht een jaar in een ei door en maakte daarna van de twee stukken schaal de hemel en aarde.⁷⁴ De schelp van Nehalennia verduidelijkt dan ook dat ze heerschappij had over zowel de lucht als het land en dat sluit aan bij veronderstellingen waarin ze niet alleen gezien is als een watergodin, maar ook beschouwd werd als een vertolkster van de maan.

Op het hoofdaltaar van de Saint-Pierre kerk in Saint-Paul-de-Fenouillet is goed te zien hoe belangrijk de Sint-Jacobsschelp was voor onder andere de Heilige Petrus. Bij het doopfont is ook een stucwerkscène te zien van Johannes de Doper die Jezus doopt met een Sint-Jacobsschelp.

De schelp is nog steeds een geliefd symbool van pelgrims, met name van hen die op bedevaart gaan naar Santiago de Compostella, dat vooral sinds de middeleeuwen drukbezocht wordt. Sint Jakobus de Meerdere is de patroonheilige van Spanje en zou een apostel van Jezus zijn geweest. Toen deze Jakobus op een dag vermoord werd, is zijn stoffelijk overschot in zee geworpen. Het verhaal gaat dat zijn lichaam later aanspoelde op het strand en er aan zijn hoed een Sint-Jacobsschelp kleefde.⁷⁵ Volgens een legende heeft een ster destijds aangewezen waar het stoffelijk overschot van deze heilige moest rusten en daarom is de naam van de bedevaartsplek afgeleid van de woorden *Campus Stellae*; het veld van de ster. De Sint-Jacobsschelp wordt vaak vanuit Santiago de Compostella meegenomen als trofee, diende van oorsprong tijdens pelgrimstochten als bedelnap of bord, werd benut om mantels en hoeden mee te versieren en was voor pelgrims een beschermend symbool dat ze vrijwaarde van rovers. Hedendaagse pelgrims bevestigen nog steeds dit symbool aan hun rugzakken. In veel teksten valt te lezen dat de populariteit van de *coquille Saint-Jacques* een gevolg is van de verering van deze Jakobus. Dat klopt echter niet helemaal, want hoewel mensen tegenwoordig de schelp inderdaad nogal eens aan deze heilige koppelen, kunnen we aan Nehalennia's altaren aflezen dat de schelp binnen haar veel oudere cultus ook al erg geliefd was.

Dat de schelp een symbool is dat mensen in vervlogen tijden graag bij zich droegen, ontdekte ik ook toen ik in de Pyrénées-Orientales het lokale museum van Bélesta bezocht. In dat gehucht werd per toeval in 1983 een grot ontdekt en het museum is geheel gewijd aan de daarin gedane vondsten. Er lagen in de grot 32 mensen begraven die met aardewerken geschenken waren vereerd. Deze mensen zouden in het Neolithicum hebben geleefd, zo'n vierduizend jaar voor de jaartelling. Boringen en vondsten toonden aan dat het niet alleen een begraafplaats was, maar dat er ook mensen in deze grot gewoond hadden. Wat ik opvallend vond, was dat

daar ook Sint-Jacobsschelpen zijn gevonden waarin twee gaatjes waren gemaakt, waardoor blijkt dat ze dienst hadden gedaan als hangers. Het is interessant dat deze schelpen destijds al gezien werden als juwelen die met graagte gedragen werden.

Schelpen werden ook gerelateerd aan de dood, want in Gallische graven en op Merovingische begraafplekken zijn eveneens schelpen gevonden.⁷⁶ De schelp is een heidens symbool van opstanding en toekomstig leven dat binnen het christendom bewaard is gebleven. Dat is dan ook de reden waarom niet alleen oude goden, maar ook kerkelijke heiligen daar regelmatig mee zijn afgebeeld. Wie goed oplet ziet de Sint-Jacobsschelp dan ook op veel plaatsen terug, zowel binnen heidense als kerkelijke settings.

Vaak zijn locaties van vergoddelijkte stervelingen versierd met schelpen om te laten zien dat het fysieke bestaan overwonnen kan worden. Op verschillende Gallo-Romeinse kunstvoorwerpen zijn nissen gedecoreerd met schelpen, zoals dat ook op sommige votiefstenen en de meeste altaren van Nehalennia het geval is. Deels komt dat omdat weekdieren beestjes van *goede zeden* waren, las ik in een Frans boek.⁷⁷ Ze spelen dan ook mystieke of symbolische rollen in geschriften van oude wijsgeren. Soms waren het de goden die zelf uit de schelp waren gekropen of met schelpenboten de golven konden trotseren.

Coquilles werden door hun opvallende analogie ook in verband gebracht met het vrouwelijke geslachtsorgaan en daardoor gezien als symbolen van de scheppende kracht van de natuur. Een oud volksgebruik dat op de Wadden-eilanden werd uitgevoerd in december herinnert daar nog aan, want op deze eilanden omwikkelde men zich tijdens de festiviteiten met stro, heide, veren en schelpen. Door nabootsing van een vegetatiegeest, hoopte men zich te verzekeren van een rijke oogst.⁷⁸

Binnen allerlei culturen speelde de schelp een rol. De Romeinse dichter Horatius (65-8 v.Chr.) bezag schelpen als maanjuwelen en zong allerlei liederen over de maan en weekdieren, waarin hij onder andere de oesters van het Egyptische Abydos noemde. Door hindoeïsten werd de schelp benut als een bazuin en werd het een instrument om goden aan te roepen of om een beroep op ze te doen.⁷⁹ De Brahmanen, die een oud priesterschap vervulden en uit naam van goden konden spreken tegen koningen, kenden een ritueel waarbij ze een schelp benut hebben als een inductor om de god van de maan en van de heilige rivieren aan te roepen. Deze maangod kon een geest sturen die een *Narayana* wordt genoemd. Met behulp van de boodschappen van zo'n geest konden ze hun rol als bemiddelaar tussen het hemelse en aardse uitvoeren.

Schelpen laten dus zien dat het leven niet ophoudt na de dood, zijn het goddelijke symbool van scheppingen en zijn te benutten om openingen in dimensies te creëren waardoor goden te contacteren zijn. Deze maanjuwelen die te oogsten zijn in de zee, vertegenwoordigen een vrouwelijke- en bootsymboliek waarover godin Nehalennia ook kennis had. Iedere parel kan in het oude Zeeland gezien zijn als een cadeautje van de maan en men heeft vast ook schelpen benut om een beroep te doen op Nehalennia. Over de wijze waarop je met schelpen in contact kunt treden met de godin, kun je overigens meer lezen in **hoofdstuk 126**.

James Churchward, die in 1933 een boek schreef over de geheime symbolen van het verloren gegane werelddeel Mu, omschreef Sint-Jacobsschelpen als symbolen voor gesloten poorten.⁸⁰ Het zouden aanduiders zijn van poorten, die zich kunnen openen voor hen die de hemel willen bereiken. Het is een gedachte die we ook terugzien in verschillende heidense religies. Als we goed kijken naar de altaren van Nehalennia, dan zien we dat zij ook een poortbewaakster is geweest. De schelp is tevens als een sarcofaag en dat deze schelp achter of boven het hoofd van Nehalennia te vinden is, zegt daarom ook iets over de *schaal* van haar onsterfelijkheid.⁸¹ De schelp is namelijk *hét* symbool van een magisch principe dat alles tussen boven en beneden beschouwt als een fijnmazig netwerk dat zich als twee facetten met elkaar verbindt. Nehalennia is dan ook een godin van deze verbinding.

Ten aanzien van de godin kunnen schelpen ook gezien worden als hartjes van de zee, omdat ze met enige verbeelding hartvormig zijn. Bovendien bestaan schelpen uit kalk, een materie die ook benut is om votiefstenen mee te vervaardigen. Wie door een Zeeuwse bril kijkt zal al gauw concluderen dat de schelp de Schelde voorstaat en dat de rijke symboliek daarvan ook goed past bij Nehalennia.

7. Een ziellose replica

Een jaar of zes geleden bezocht ik het Zeeuwse Colijnsplaat. Langs de oever van de Schelde is daar in 2005 een tempelreplica geopend om Nehalennia te gedenken. Omdat ze gezien wordt als een vervaagde huisgodin van Zeeland, die verantwoordelijk is voor een vrij onbekend stuk Zeeuwse geschiedenis, besloot men dit bijzondere bouwwerk te laten verrijzen in de buurt van haar oorspronkelijke heiligdom uit de Gallo-Romeinse tijd. Deskundigen waren van mening dat deze streek in die tijd Ganuenta heette, op basis van een inscriptie op een gevonden votiefsteen. Ze beweerden dat Ganuenta een Romeinse handelsstad was geweest die een deel van Zeeland, Zuid-Holland en Brabant besloeg. Dat betreft echter niet kloppende informatie, waarop ik in **hoofdstuk 43** terugkom.

Berekeningen tonen aan dat Nehalennia's originele tempel rond het jaar 270 door het woeste water werd verzwolgen, al is dat misschien niet de juiste woordkeuze. De theorie was dat de tempel door afkalving van de oever in zee is gestort, maar dit blijkt door een vondst weerlegt te zijn in het jaar 2000.⁸² In dat jaar werd een stuk plaveisel ontdekt in de Schelde dat toebehoorde aan Nehalennia's tempel. Dat overblijfsel verduidelijkte dat de tempel waarschijnlijk gewoon in het water geschoven is. In 1647 werden er allerlei restanten van het verzonken gebouw gevonden, dat door de Zeeuwen een *heydens capelleken* genoemd wordt.

De tweede kapel zou ergens in de buurt van Domburg hebben gestaan. Men veronderstelde dat het duingebied van Domburg in die tijd veel verder reikte dan tegenwoordig het geval is en dat de resten van deze tweede tempel zo'n 200 a 300 meter verwijderd van de kust in de zee zouden liggen. Een visser uit Veere vond tijdens de Tweede Wereldoorlog bij de zogeheten *Put van Domburg*, op een diepte van 24 meter een votiefsteen die aan Nehalennia gewijd was en men achtte het aannemelijk dat die vondst de hypothese over de tweede tempellocatie bevestigde.⁸³

Het beeld van Nehalennia dat te zien is in de tempelreplica langs het haventje van Colijnsplaat.

In de Zeeuwse tempelreplica van Colijnsplaat is een grijs beeld van de godin te zien. Dat men niet voor kalk heeft gekozen is jammer, omdat de godin in het verleden vooral met kalkzandsteen geëerd werd. Zoals meestal het geval is, wordt ze afgebeeld met een voet die rust op het voorsteven van een schip, een hondje aan haar zijde en draagt ze verse appels op schoot.

Ik verwachtte dat het een krachtige, spirituele locatie zou zijn, maar dat bleek helaas niet het geval. Het

gebouwtje geeft weinig prijs van het oude Zeeuwse erfgoed en wordt voornamelijk gebruikt voor bruiloften en evenementen. Ik vind het daarom een ziellose herinnering aan een ooit zo bloeiende cultus.

Het gebouw bleek ook niet op regelmatige tijden geopend te zijn. Het is voor mij een voorbeeld van een geschiedkundig aandenken dat over niet al te lange termijn vergeten zal worden. Deze cultus, die in dit gebied zo bloeiend is geweest, verdient mijns inziens veel meer aandacht. Ik vind het jammer dat uitgerekend deze locatie geen plek is geworden waar mensen veel over de godin kunnen leren en waar films over haar geschiedenis worden getoond of votiefstenen bekeken kunnen worden. Om de mooiste exemplaren van de bewaard gebleven votiefstenen te kunnen zien, moet naar het *Rijksmuseum van Oudheden* in Leiden worden gereisd.

In de tempelreplica is de godin niet meer dan wat men vroeger over haar wist en dat is in heel Nederland het geval. De Nederlanders die überhaupt iets over haar gehoord hebben, herinneren haar als de oude watergodin of afgodin van een heidense plaatselijke cultus in Zeeland, die volgens boeken vooral veel volgelingen had die bestonden uit bijgelovige zeelui. Wie kennis heeft van de gevonden votiefstenen, heeft veelal het beeld van ruige mannen, met gouden oorringen, die de godin met stenen plakken bedankten voor ingeloste geloften en deze dankoffers in het water mikten. Omdat deze kerels de maan benut hebben tijdens het navigeren, werd deze godin met dat hemellichaam vereenzelvigd en later zou dat heidense idee ook aan wal zijn omarmd en zou het takenpakket van deze godin wat verplaatst zijn naar het land. Tja... Naarmate je vordert in het lezen van mijn verdere onderzoek, zul je mijn sarcastische ondertoon begrijpen.

Wat me ergert aan geschiedkundige optekeningen over Nehalennia is dat ze door velen gezien wordt als een Romeinse godin en dit zelfs in kranten die dateren van het eind van de vorige eeuw nog benoemd werd als een feit.

In 2017 vierde men in Zeeland een feest in Colijnsplaat, waarbij jonge leerlingen van een basisschool werden verkleed als Romeinse soldaten. "*Even later werden de leerlingen ingewijd in de wereld van Nehalennia*", valt er in een artikel van de *PZC* te lezen.⁸⁴ Het was een onderdeel van een educatief programma met betrekking tot een *Nehalennia-week*. Je zult in dit boek kunnen lezen dat Nehalennia helemaal niet Romeins was en dan wordt ook duidelijk hoe wreed het is om kinderen iets over een godin te leren terwijl ze gekleed gaan in een outfit van hen die juist de oude Nehalennia-cultus en hun gelovigen moedwillig en doelbewust om zeep hebben geholpen. Ik beschouw dit alles als een akelig voorbeeld van geschiedvervalsing.

In de Nederlandse literatuur is men vooral blijven hangen in oeverloos geleuter over de naamgeving van de godin en verzandt in op vrijwel niets gebaseerde speculaties over de manier waarop ze vereerd werd. Er zijn onderzoekers die zich gericht hebben op het uitzoeken van de namen van de zeevarende handelaren die haar eer betuigden en soms maakten zich nieuwe vondsten kenbaar, die alleen maar vraagtekens opleverden. Echt heel veel meer is er niet over de godin te vertellen op basis van wat er in het verleden over haar in Nederlandse teksten beschreven is. Want natuurlijk kunnen we haar symbolieken uitzoeken en bespreken, zoals velen dat deden en ik ook tussendoor zal doen, maar dat tot in den treuren voortzetten, brengt ons absoluut niet verder naar informatie over wie deze godin was en wat voor aanbidders er zich tot haar cultus hebben gewend. Het zou overigens wat mij betreft ook bij de reeds gedeelde informatie gebleven zijn, ware het niet dat ik een glimp van haar meende op te vangen in het Franse plaatsje Bugarach. Dat was dan ook tevens de aanzet van mijn onderzoek.

8. Overmand door een kracht

Eind 2017 zijn Hendrik en ik naar Zuid-Frankrijk geëmigreerd. We zijn hier niet zonder reden gaan wonen, want onze interesse in de voetsporen die katharen en Tempeliers in dit mystieke gebied nalieten is groot. We hebben ervoor gekozen om neer te strijken in het iets ruigere deel van de Pyreneeën, omdat de natuur daar prachtig is en we de Fransen die daar leven aardig vinden. De bergcultuur past ons als een warme jas.

Dit hele gebied bestaat uit geografische eigenaardigheden en is doordrenkt met spannende legenden en

mysterieus. Onze woonplek is op zijn zachtst gezegd gesitueerd in een apart aards gebied. In tegenstelling tot Nederland is Frankrijk erg zuinig op oud erfgoed en ik vind het heerlijk me in die sferen van toen te wentelen en de geschiedenis op te snuiven van lang vervlogen tijden.

Toen ik net in Frankrijk woonde, wilde ik graag een nabijgelegen kerkje bezoeken dat in Bugarach gevestigd is. Bugarach is een wat geïsoleerd dorp in de Pyreneeën dat in de schaduw van de 1230 meter hoge, gelijknamige berg ligt. Het gehucht kwam na apocalyptische voorspellingen vooral in de belangstelling in 2012. Er werd toen beweerd dat de planeet op 21 december vernietigd zou worden en dat alleen de levens van de aanwezigen in Bugarach gespaard zouden blijven. Op dat moment zouden er vliegende schotels landen of zou een hemelse macht de berg opensplijten. Het gebeuren trok wereldwijd veel aandacht in de pers met tot gevolg dat mensen met aluhoedjes het dorp bestormden. De burgemeester zat met zijn handen in het haar en zelfs het leger moest eraan te pas komen om alles in goede banen te leiden.

Alle voorspellingen ten spijt, bleven buitenaardse en goddelijke interventies uit. Toch blijft de berg op velen een aantrekkingskracht uitoefenen en is het daar met name in de zomer redelijk druk. Mensen kamperen nog steeds in busjes aan de bergvoet en er wordt menig ceremonie uitgevoerd, meestal van paganistische aard. Dat was voor 2012 en in de verre oudheid ook al zo. Het is een plek waar zich veel rariteiten voordoen, die te maken hebben met geestverschijningen en buitenaardse bezoekers, maar waar ook niet gangbare energieën voelbaar zijn en soms niet te definiëren geluiden zijn te horen.

Het bezoeken van het dorpskerkje van Bugarach, dat in 1194 gebouwd is, stond al een tijdje op mijn verlanglijstje, maar steeds als Hendrik en ik daar naartoe gingen was het dicht, door renovatie, de wintertijd of afwezigheid van de sleutelbewaarster. Toen eindelijk de deuren open waren zette ik, vlak na onze emigratie, daar voor het eerst een voet over de drempel...

Door een pentagram dat boven de ingang hangt en de wijze waarop het buitenlicht naar binnen glipt, krijgt het kerkje een mystieke uitstraling. Dat wordt versterkt omdat er op diverse muren reliëfs staan afgebeeld van de Heilige Graal en verschillende ramen heiligen tonen die zonder gezichtskenmerken zijn weergegeven. Vrouwelijke beelden zijn er in overvloed te zien en dat zijn allemaal heilige dames die in verband te brengen zijn met verhalen over verschijningen.

In een nis van de kerk is een glas-in-loodraam aangebracht waarvan de beeltenis voor velerlei interpretaties vatbaar is. Het toont een veelbesproken bootje in een landschap dat gedrukt op een kaart niet zou misstaan in een tarotdeck en lijkt op de kaart van Het Rad van Fortuin. Gespeculeerd wordt dat dit raam herinnert aan Jules Verne, die graag in dit dorp op vakantie ging en het bekende boek *Naar het middelpunt der aarde* schreef, waarbij hij zich liet inspireren door de verhalen over de mysterieuze berg. In zijn boek *Clovis Dardentor*, speelde zelfs een kapitein Bugarach met een zeilboot een rol. Andere onderzoekers veronderstellen dat het raam veel ouder is en verwijst naar de Ark van Noach of naar een over zee vervoerde schat van Koning Salomo.

Terwijl ik door de kerk liep, gebeurde er iets merkwaardigs. Ik had het gevoel terug te glijden in de tijd en Nehalennia schoot sterk in mijn gedachten. Het overmande me compleet. Ik dacht aan hen die haar aanbeden hadden en met hart en ziel in haar bestaan geloofden. Mijn gedachten gleden ook naar de Romeinen, die de heidenen zo getergd hadden, en naar het christendom dat ze later begonnen te verspreiden. Oude goden en godinnen werden in de loop der eeuwen weggeveegd alsof ze nooit hadden bestaan. Veel heidense religies zijn op slinkse manieren van de aarde verdwenen, niet alleen door afschaffing onder dwang, maar ook door bedekking met nieuwe symbolen, nieuwe godennamen en een kruis. Ook de vrouwelijke kracht binnen religie vervaagde, maar ik merkte tot mijn verrassing dat die in deze kerk nog voelbaar en levendig was. Het was duidelijk de vrouwelijke energie die me zo raakte in dit interieur. De kerk bevat diverse paganistische symbolieken, iets dat ik gezien de strakke buitenzijde van de kerk, helemaal niet verwacht had.

Misschien legde ik direct een link met Nehalennia vanwege de dominerende lichtblauwe kleuren die op de muren waren aangebracht, want ik had in het verleden gelezen dat er een altaar in Domburg was opgedoken

dat nog blauwe verfsporen bevatte. Toch was het vooral dat glas-in-loodraam dat aan me trok. Tijdens het verkennen van de rest van de kerk, liep ik steeds terug naar de nis en bleef ik ernaar kijken.

Het raam toont een *négo*, een simpel bootje waarmee op vijvers kan worden gevaren en dezelfde vorm heeft als het bootje waarmee Nehalennia vaak op reliëfs staat afgebeeld.

In een boek van Holtzmann uit 1874 over de Duitse mythologie, dat ik in het verleden had gelezen, werd verduidelijkt waarom Nehalennia soms niet als godin, maar als een bootje werd afgebeeld.⁸⁵ Zo'n schip zou het symbool zijn van een vaartuig waarop overleden zielen konden reizen. Holtzmann beschouwde Nehalennia als een godin van de onderwereld, omdat juist doodsgodinnen vaak vergezeld gingen van een hond en vruchten. De lettergreep *hal* in haar naam, zou verwijzen naar *de hel*, niet in de context van een bestraffend vagevuur, maar naar een nevelsfeer die paganisten beschouwen als het tussenstation waar zielen tijdelijk belanden na hun overlijden. Ik had dat onthouden omdat het haar functie als maangodin of watergodin verruimde en het schoot weer in mijn hoofd op dat moment. Mijn gedachten dwaalden ook af naar de plaatselijke vertelsels over onder de berg van Bugarach gelegen meren en ik realiseerde me dat het stille verwijzingen konden zijn naar die hellewereld of onderwereld waar dat bootje op het glas-in-loodraam mogelijk ook iets mee te maken had. En ineens drong tot me door dat er in de kerk van Bugarach, tussen al die vrouwelijke heiligen, ook ruimte was geschapen voor Nehalennia, zodat ze verkapt en onopvallend vereerd kon blijven worden. Voor mij voelde dit raam aan als een ode aan haar.

Links zie je het glas-in-loodraam in de kerk van Bugarach. De kerk is centraal gelegen in de schaduw van de Pic de Bugarach, een grote berg. Rechts een afbeelding waarop Nehalennia staat afgebeeld met een *négo*. Deze votiefsteen is in Domburg gevonden.⁸⁶

Het was wat onwerkelijk dat deze veronderstellingen zo in me werden aangezwengeld door dat speciale raam met het bootje. In de kerk dacht ik steeds aan allemaal dingen waarover ik in het verleden wat had gelezen of waar me iets over verteld was. In mijn gedachten begon ik allerlei zaken te combineren. Het was of ik zo een arcanum van de tarot was binnen gelopen en het raam een poort verbeeldde die schuilging achter een getrokken kaart. In die andere wereld die ik betrad, leek iets me wat te willen zeggen. Mijn voeten stonden daar ook ineens zo stevig op de vloer, alsof de zwaartekracht van de aarde aan mijn schoenzolen trok. In mijn hoofd draaide het bij vlagen en ik werd er zelfs lichtelijk trillerig en duizelig van. In mijn oren klonk verschillende keren een gonzend geluid, waardoor het ook leek of er iets mijn aandacht trok. Wat was dit? En waarom zag ik ineens allemaal linken met Nehalennia? Mijn hart kon het allemaal best bevatten, maar mijn ratio zei me dat het idioot was.

Het raam lonkte naar me als een magneet en starend naar het gekleurde glas zag ik meer verwijzingen naar de godin. Op gevonden votiefstenen draagt Nehalennia op haar pelerientje een broche in de vorm van een wiel en zo'n soort wiel zag ik ook afgebeeld staan op dit raam. Zowel Nehalennia's broche als dat wiel, zouden een verwijzing kunnen zijn naar Taranis, een wielgod die het kon laten donderen, veel kennis had en tevens als een magiër werd bestempeld. Hij was in deze omgeving geen onbekende, want uit vondsten van wielen, die men in oude tijden vlamvend van de bergen liet rollen, blijkt dat Taranis in deze Franse regio vereerd werd. De eerste indruk van de afbeelding op het raam zijn dus een négo met een wiel in de nok, maar ik keek met andere ogen en zag het bootje van Nehalennia, dat vergezeld ging van een attribuut van Taranis. Dat wiel draaide, waardoor de négo op het water in beweging kwam.

W. Winwood Reade publiceerde in 1861 het boek *Mysteries of the Druids* en hij benoemde in de intro zowel Taranis als Nehalennia. Volgens hem was Nehalennia een naam die met allerlei godinnen te maken had die equivalenten van elkaar waren en waakten over een eikenboom waarin Taranis zou wonen. Hij plaatste daar deze tekst bij:

***Door de stralende cirkel van de gouden zon,
Door de heldere gangen van de dolende maan,
Door de krachtige potentie van elke ster,
In de brandende omloop van de mysterieuze zodiak,
Via al deze hemelse tekens,***

***Bezweren wij u, met dit trouwe zwaard
Om daarginds over de centrale eik te waken,
in wiens heilige stam,
de geest van de hoge Taranis huist.
Laat dit uw missie zijn.***

In de kerk van Bugarach kunnen de zon en de maan de eikenhouten kerkbanken met licht beroeren via de glas-in-loodramen, maar ook middels twee wielvormige ramen. Het plafond van de kerk is bezaaid met sterren en aan de muren bevestigde kandelaars, waarvan de kaarsen schaduwen van zwaarden werpen op de wanden. Onder de sokkel van een beeld van Jeanne D'arc is de symboliek van de tarotkaart van Zwaarden Aas te zien.

Is Bugarach zo'n plek van eikbewakers geweest?

Het dorp is gevestigd op een oude Gallische locatie. Het Keltische *Bugha* verwijst naar een blauwe of groene plant die ogen heeft. Dat lijkt een verwijzing te zijn naar oogappeltjes waarmee de zon en maan soms ook vergeleken zijn, maar het kan ook simpelweg duiden op een appelboom. Wanneer je namelijk de onderzijde van een appel bekijkt, zie je ook met enige verbeelding een oogbol en iris met een pupil. Gezien de etymologie van *Bugha* en *Buarach*, raakte ik ervan overtuigd dat Bugarach een samentrekking is van deze woorden en dat het dorpskerkje is gebouwd op een van origine zeer oude Gallische locatie die dienst heeft gedaan als heidense orakelplaats. Het aan de zuidoostelijke rand van het bergmassief gelegen *Forêt de Chêne*, een groot eikenbos, moet daarin een belangrijke rol hebben gespeeld, net zoals de berg zelf en de dorpsgrond. Dat verklaarde voor mij meteen waarom zovelen zich aangetrokken voelen tot het gebied en er zo'n krachtige energie voelen. De link die ik op dat moment meende te zien met Nehalennia en Bugarach, zou afgedaan kunnen worden als een compleet hersenspinsel en als een veronderstelling zonder enige grond.

Toch was het of dat speciale raam een kracht van Nehalennia op me reflecteerde die allemaal gedachten in me liet opborrelen.

In onze Franse omgeving is er iets aan de hand met sommige kerkraden. Sinds onze emigratie heb ik met enkele Fransen gesproken die me wisten te vertellen dat in veel oude kerken in deze regio de glas-inloodramen zo gepositioneerd zijn dat ze met een bepaalde lichtinval boodschappen kunnen doorgeven aan hen die zich daarvoor openstellen of weten op welke speciale data ze in bepaalde kerken kunnen plaatsnemen om daar getuige van te zijn. Dat sommige kerkraden dat daadwerkelijk kunnen, wordt in ieder geval duidelijk in Rennes-le-Château, een dorpje dat in de nabijheid van Bugarach ligt.

In dat kerkje doet zich jaarlijks op 17 januari een wonderbaarlijk fenomeen voor. Op deze dag, bekend als *Pommes Bleues*, zit het gebouw altijd stampvol. Rondom het middaguur verschijnen dan daar via de glas-inloodramen cirkelvormige projecties op de muur die iets weg hebben van appels. Lange tijd was dit gebouw in handen van dorpspriester François Bérenger Saunière (1852-1917). Het verhaal gaat dat deze priester in zijn kerk geheime perkamenten vond. Hoewel er wel eens aan de echtheid van deze documenten getwijfeld wordt, schijnt hij sinds die vondst schatrijk te zijn geworden. De perkamenten zijn geopenbaard en één daarvan staat bekend als *Het Grote Perkament*. Het is een tekst vol codes. Henry Lincoln, een onderzoeker die boeken publiceerde en documentaires maakte over deze omgeving, kreeg de ontcijfering in handen dankzij de Franse schrijver Gérard de Sède.

De gedecodeerde tekst luidt:

BERGERE PAS DE TENTATION QUE POUSSIN TENIERS GARDENT LE CLEF PAX DCLXXXI PAR LE CROIX ET CE CHEVAL DE DIEU J'ACHEVE CE DAEMON DE GARDIEN A MIDI POMMES BLEUES.

(Herderin geen verleiding dat Poussin en Teniers houden de sleutel vrede 681 door het kruis en dit paard van God voltooi (vernietig) ik deze demon bewaker op het middaguur blauwe appels.)

De betekenis van deze woorden wordt door onderzoekers druk bediscussieerd. In de in 1879 verschenen *Revue Celtique* las ik dat het Keltische woord Buarach *rijzende koe* betekent, zoals bedoeld in *vroege morgen*, het moment waarop de zon opstijgt. De tegenhanger daarvan is het tijdstip waarop de zon wordt toegedekt om te gaan slapen. De maan neemt dan het roer over en waakt over de appels. Dit natuurgebeuren noemden de Kelten *Avalo Kûch*, dat letterlijk *appelbewaker* betekent.

Door de wijze waarop ik een verbinding voelde met Nehalennia in Bugarach, de etymologische uitleg van de maan als bewaakster van de appels en de ontcijferde code van *Het Grote Perkament*, waarin ook een appelbewaker wordt benoemd, legde ik opnieuw een link met Nehalennia. Kon zij die bewaakster zijn van die raadselachtige appels? De godin draagt immers op beeltenissen stevast appels bij zich.

De lichtprojecties die op 17 januari tijdens *Pommes Bleues* in Rennes-le-Château te zien zijn, zouden het werk zijn van een grote geometrist, een opperbouwer die op dat moment met licht zijn relatie met zijn partner bezegelt. Mij bekwam daarom het vermoeden dat er jaarlijks in Bugarach ook iets gebeurt met de naar Taranis verwijzende wielvormige ramen in de kerk aldaar. Omdat *Pommes Bleues* in Rennes-le-Château op het middaguur plaatsheeft, zal dat in Bugarach wellicht gebeuren op een nog niet ontdekt moment rond middernacht, als de maan vol is.

Nehalennia werd in mijn gedachten een verbindende factor tussen Bugarach en de mysteriën van Rennes-le-Château en ik ontdekte dat er nog niemand eerder deze link gelegd had. Ik twijfelde kort aan mezelf of ik het wel bij het rechte eind had, maar realiseerde me ook dat er geen wijsheid zonder inzicht of intuïtie tot stand kan komen en dat de ervaring in de kerk van Bugarach dusdanig overweldigend was dat het wel een reden *moest* hebben. Maar was het überhaupt mogelijk dat ik buiten Zeeland een spoor van de godin oppikte? Was dat niet toch wat vergezocht? Ik was vastberaden om dat te gaan onderzoeken.

Ik kan me voorstellen dat wat ik in dit hoofdstuk heb geschreven op sommige lezers wat zweverig overkomt, maar het is wel een moment geweest waarop ik het gevoel had dat iets zich aan me kenbaar maakte, kennis

wilde delen en mijn aandacht naar symbolen uit liet gaan die ik zou begrijpen en waartussen ik verbanden kon leggen. Ik besloot deze ervaring op te nemen in dit boek, omdat dit alles niet voor niets gebeurd bleek te zijn en dit hele gebeuren later een duidelijke plek kreeg in mijn zoektocht. Voor mij voelde het als een aansporing om gehoor te geven aan mijn voornemen om dit boek te schrijven en hieraan voorafgaand was er ook al iets vreemds gebeurd, waarover ik in **hoofdstuk 125** wat meer schrijf.

9. Vondsten buiten Zeeland

In veel Nederlandse teksten valt te lezen dat auteurs ervan overtuigd zijn dat de godin voornamelijk aan de toenmalige Scheldemonding werd vereerd. Men beroept zich daarbij dan ook op de vele vondsten die in Zeeland zijn gedaan. Ook in oude Nederlandse teksten wordt verduidelijkt dat Nehalennia weliswaar hartstikke geliefd moet zijn geweest, maar dat ze waarschijnlijk toch niet meer dan wat plaatselijke heidenen daar bekoorde. De tijdsgeest heeft daarin een rol gespeeld. Als Nehalennia geliefd was bij heidense voorvaders die in Zuid-Nederland actief waren met het aanbidden van een afgodin, dan hoefden er verder niet meer zoveel woorden aan vuilgemaakt te worden. De geschiedenis kon dan gewoon blijven zoals die was en iedereen kon dan fijn blijven geloven in een geschiedenis van beschavende Romeinen en in de God waarmee kerstenaars mensen hadden laten kennismaken. Het zorgde ervoor dat Nehalennia prima buiten de algemene historische boeken kon blijven. Zowel de wetenschappelijke wereld als kerkvaders hebben zich lange tijd, jaar na jaar, gebogen over de aan Nehalennia gerelateerde vondsten en de godin vervolgens laten veranderen in een verhaaltje dat vooral lijkt op een legende.⁸⁷

Het punt is echter dat er niet alleen vondsten in Zeeland zijn gedaan.

Tussen de 15e en 17e eeuw was de ruïne van de Brittenburg, die ook *Huis ten Britten* genoemd wordt, door stormen op het strand tussen Katwijk aan Zee en Noordwijk soms zichtbaar in de zee. Op die stranden zijn in die jaren verschillende reliëfs gevonden die aan Nehalennia waren gewijd, waarover in teksten niet vaak wordt gerept.⁸⁸ De Brittenburg zou een Romeinse citadel zijn geweest met een vuurtoren, zo wordt beweerd, waarvan het grootste deel in de zee was verdwenen. In 1982 zijn er fragmenten gevonden van een Romeinse nederzetting bij het uitgraven van de huidige uitwateringssluizen.⁸⁹ In 1520 waren daar al vondsten gedaan die verwezen naar de Romeinen, waaronder munten met als laatste datering het jaar 270.

De Brittenburg wordt beschouwd als een *cold case* van de geschiedenis. Het raadsel is nog steeds niet opgelost. Het gebouw was opvallend qua vorm, want het was vierkant en leek daarom niet op andere Romeinse forten. Aangezien van de tempel van Nehalennia op Walcheren bekend is dat deze ook vierkant was, acht ik het niet onwaarschijnlijk dat ook deze plek een tempel herbergde ten gunste van de godin. Je zult verderop in dit boek lezen dat Nehalennia met name op eilanden vereerd is met heiligdommen en vuurtorens. Op de website van de gemeente Katwijk aan Zee wordt vermeld dat de vondsten die tijdens opgravingen werden ontdekt, veelal dateerden van vóór de jaartelling.⁹⁰

In het Noord-Hollandse Oosthuizen werd in oktober 1911 een merkwaardige bronzen beeld gevonden in een sloot, waarvan men concludeerde dat het Nehalennia voorstelde.⁹¹ In Vechten, in de provincie Utrecht, is een altaar gevonden dat door schippers uit Tongeren geschonken was aan de godin.⁹²

Tijdens het doen van research vond ik het opvallend hoe halsstarrig er in oude Nederlandse perspublicaties werd vastgehouden aan het Zeeuwse alleenrecht op Nehalennia en hoe vondsten die buiten Zeeland waren gedaan met simpele zinnen werden weggewuifd.

Voorbeelden te over...

Zo werd in oktober 1872 de inboedel van het Noord-Hollandse Kasteel Ilpenstein in IJpendam openbaar verkocht, die onder andere bleek te bestaan uit een geloftesteen gewijd aan Nehalennia. Het reliëf toonde twee zuilen met een schelpvormig verhemelte in de nis. Nehalennia zat op een troon met op haar schoot een mand met vruchten. Links van haar stond nog zo'n mand en aan haar rechterzijde was een hondje te zien. Over slot Ilpenstein was ook in 1845 al geschreven dat er zich op het voorplein een grauwe arduinsteen

bevond van de heidense godin Nehalennia.⁹³ Volgens de overlevering zou dit gedenkteken rond 1622 gevonden zijn, tijdens het droogmaken van de Purmer. Dat klinkt niet onaannemelijk, want de Purmer was vroeger een binnensee en is pas later een polder geworden. De auteur, die melding maakte van deze meer dan twee eeuwen bewaarde vondst, schreef dat er echter geen enkele aanleiding was om te denken dat de steen daadwerkelijk daar gevonden zou zijn.⁹⁴ Zulke vondsten werden immers alleen in Zeeland gedaan.

In het *Purmer Gedenkboek* wordt echter vermeld dat ieder die de voorlaan van het slot naderde, die speciale Nehalennia-steen zag en dat de steen in de Purmer was gevonden en op verzoek van Volkert Overlander naar het slot was gebracht.⁹⁵ Oudheidkundigen die de mening waren toegedaan dat Nehalennia uitsluitend in Zeeland was vereerd, hebben alles gedaan om te zeggen dat dit niet kon kloppen, want dan zouden er moeilijke vragen beantwoord moeten worden over hen die haar ook gehuldigd hadden. Dan zou men ook genoodzaakt zijn geweest toe te geven dat de godin misschien wel veel grootser was geweest dan zij dachten. In Brussel bleek men ook over beelden van Nehalennia te beschikken, maar als daarover geschreven werd, meldde men er in de Nederlandse pers meteen bij dat er in België niet zoveel gevonden was als in Zeeland.⁹⁶ Dat komt op mij haast kinderachtig over.

Een ander hautain voorbeeld was te lezen in een tijdschrift uit 1847. Naar aanleiding van in het buitenland gedane vondsten stond daarin geschreven: *"Eindelijk wordt nog gewaagd van twee buiten ons vaderland gevonden gedenkstenen, waarvan de eene zeker, de andere welligt, aan Nehalennia gewijd was, en van een in Frankrijk gevonden mozaïk, waarop men, te onregt, eene Nehalennia gemeend heeft te zien."*⁹⁷ Volgens de Fransen is de vrouw die op dat genoemde mozaïk staat afgebeeld wel degelijk Nehalennia en daar kom ik in **hoofdstuk 12** uitgebreid op terug.

Niet alleen in Zeeland maar in heel Nederland zijn veel artefacten gevonden die naar Nehalennia verwijzen, maar ze was als godin dus duidelijk ook gekend in andere landen.

Reliëfplakken zochten hun weg naar de oppervlakte in de Vogezen en zijn opgegraven in het Duitse Pesch. Er zijn ook twee stenen opgedolven in Deutz, nabij Keulen, die aan Nehalennia waren gewijd.⁹⁸ Bij opgravingen in de binnenstad van Keulen⁹⁹ kwam eveneens een klein beeld van de godin tevoorschijn en in 1863 werd er tijdens een verbouwing van een huis in Keulen in een muur een reliëfsteen ontdekt met daarop een afbeelding van de godin.¹⁰⁰ En zo gaat dat maar door, want in november 1819 vond men ten zuidwesten van Echternach, richting Luxemburg in de omgeving van Trier, allerlei bijzonderheden uit de Romeinse tijd waaronder twee witte marmeren beelden van godin Nehalennia met een hondje op schoot.¹⁰¹ In Rhenen en Nijmegen waren vergelijkbare stenen beelden gevonden.¹⁰² In 1854 werd gemeld dat aan de voet van de berg van Plumont in Jura, tegen de Zwitserse grens, een bronzen beeldje was gevonden waarvan na onderzoek bleek dat het Nehalennia verbeeldde.¹⁰³

In enkele bronnen wordt Nehalennia om die reden een godin van Duitse oorsprong genoemd, die ook gekend zou zijn als Néhalen. In die hoedanigheid zou ze de godin zijn van de oude Duitsers en van maretak aanbeddende druïden.¹⁰⁴

Er is echter ook met name in de Franse literatuur nogal wat over Nehalennia geschreven, waaruit goed naar voren komt dat we hier te maken hebben met een échte godin en dat het geloof in haar veel verder reikte dan menigeen vermoedt. De verering van de godin wortelde duidelijk veel dieper in de Europese geschiedenis dan men dacht óf wilde denken.

Aan een Frans museum werd een levensgroot standbeeld van een zittende vrouw aangeboden, die in haar rechterhand een hoorn des overvloeds vasthield en waarbij op de knieën een vruchtenkorf rustte. Dit beeld van Nehalennia had een paar bijzondere kenmerken. Zo stond in het midden een slang afgebeeld die met de kop op een ram steunde en deels om de nek van de godin kronkelde. Het beeld was gevonden in Sommerécourt, dat op de grens ligt van de departementen Haute-Marne en Vosges. Het was in bezit van de heer Gérardin, de voormalige burgemeester van Neufchâteau. Het *Franse Departementale Museum*, dat deze vondst in bezit kreeg, stelde in 1850 een lijst op met alle oudheidkundigheden die deel uitmaakten van hun

inventaris.¹⁰⁵ Daaruit bleek dat er nogal wat gevonden was in die regio. Zo beschikte het museum ook over twee kleine bas-reliëfs, die aangetroffen waren in de ruïnes van het bos van Fremifontaine, dat zich in het departement Vosges bevindt. Het ene reliëf toonde Nehalennia zittend op een os met in haar rechterhand een hoorn des overvloeds en op het andere was de godin zittend op een paard te zien. In hetzelfde departement werd in 1848 ook een reliëf gevonden in de plaats Grand, waarop Nehalennia zittend op de rug van een muilezel te zien was met een hoorn des overvloeds in de hand. In het nabij Grand gelegen plaatsje Escles vond men een zandstenen beeldje van een zittende vrouw die een fruitmand op haar knieën droeg, waarvan ook verondersteld werd dat ze Nehalenna was.

De archeologische site van het Franse Grand in de regio Vosges en Grand Est is een belangrijke locatie geweest ten aanzien van de Nehalennia-cultus omdat daar erg veel gevonden is dat aan de godin herinnert. Geconcludeerd werd dat de daar ontdekte beelden met inscripties, waarop onder andere de naam Nehalennia viel te lezen, toebehoord hadden aan tempels.¹⁰⁶ Tijdens een Frans congres van wetenschappers in 1850 werd er ook melding gemaakt van standbeelden van Nehalennia die gevonden waren in de ruïnes bij Grand.¹⁰⁷

In een boek uit 1816 over kunstschaten van de Franse monarchie, waarin gedurende veertien eeuwen verzamelde kunstschaten besproken worden, komt naar voren dat die verzameling een reliëf bevatte dat uit de ruïnes van de *Église Saint-Marcel* in Parijs was gered en ook een weergave van Nehalennia betrof.¹⁰⁸

In dit boek zal ik nog veel meer informatie delen over haar oude cultus op het tegenwoordige Franse grondgebied, want een en ander gaf me houvast om verder onderzoek te doen in het land waar ik naar geëmigreerd ben.

Een voorzichtige eerste conclusie is dat het niet zo handig is geweest om Nehalennia te beschouwen als een godin die alleen of voornamelijk in Zeeland gekend was. Dat wordt zelfs bewezen door de opschriften van de in Zeeland gevonden votiefstenen. Een simpel voorbeeld daarvan is een op 21 augustus 1970 opgeviste danksteen die in het jaar 223 aan de godin geschonken was door een man met de naam Aelianus.¹⁰⁹ Dit betrof een in Italië geboren docent welsprekendheid die ook de Griekse taal goed machtig was. Hij woonde in Rome en schreef veel boeken. Het is niet logisch dat zo'n geletterde man een plaatselijk afgodinnetje vereerde langs de kust van Nederland.

Dus ja... Nehalennia werd vereerd in het gebied dat we tegenwoordig Zeeland noemen.

En nee... Nehalennia was niet uitsluitend gekend in het zuiden van Nederland, ze was een veel grootsere godin dan velen veronderstellen.

De Fransen ontkenden de vondsten in andere landen niet. In een Frans boek uit 1866 wordt keurig opgesomd dat er beelden van Nehalennia op het Nederlandse eiland Walcheren, in Frankrijk, Duitsland en Italië gevonden zijn.¹¹⁰ Dat ik de symboliek van Nehalennia meende te herkennen in het raam van de kerk in Bugarach, was dus zo gek nog niet. Dat ik daar overmand werd door een kracht die me aanspoorde tot verder onderzoek, leek door deze ontdekkingen ook niet zomaar gebeurd te zijn.

Helaas is er in Nederland zo halsstarrig vastgehouden aan het idee dat Nehalennia een echte Zeeuwse godin was, dat kostbare onderzoekstijd verloren is gegaan door oeverloos gedebatteer met een bijzonder krachtige tunnelvisie vol vooringenomenheid. Mijn tenen krulden bij het lezen van verschillende verslagleggingen uit de oude tijd. Je moest indertijd wel heel sterk in je schoenen staan om een veronderstelling over de godin of haar herkomst te durven opperen! Ik ontdekte dat ik niet de enige was die me daaraan ergerde. In 1873 gaf P.H. Witkamp een sneer naar geschiedkundigen die bleven vasthouden aan het idee dat Nehalennia een bijzondere Walcherse godin was, terwijl er op allerlei andere locaties ook vondsten waren gedaan. Langs de Rijn, bij Rhenen, Nijmegen, in Duitsland, België en Frankrijk, somde hij op. Toch werd ook zijn publicatie genegeerd.¹¹¹ Als krachten gebundeld waren en vondsten vanuit een minder groot ego-gevoel waren onderzocht, hadden we vast al al eerder veel meer over deze godin kunnen leren.

Eind augustus 1984 werd er in Walcheren een fossiel gevonden van een gespleten hoef in de klei. Het bleek

een afdruk van een kalfje te zijn, dat ergens in de vroege middeleeuwen op een weide langs de zee had gelopen. In een tekst daarover in het *Algemeen Dagblad* werd Nehalennia aangehaald, die volgens de journalist de oude zeelui had beschermd. Hij schreef: *“Van het middeleeuwse stadje Walcheren is naar mijn weten niets teruggevonden. De overblijfselen van de aan Nehalennia gewijde tempel zijn ook verloren. In 1647 werden beelden en altaarstukken uit de zee gevist en opgeslagen in de kerk van Domburg. In het midden van de vorige eeuw gingen ze bij een brand verloren. Wat nog rest van een bloeiend stuk vroeg middeleeuwse cultuur is slechts de afdruk van een koeiepoet. Over een jaar of wat zal de zee ook dat hebben verzwolgen.”*¹¹² Zulke teksten maakten me strijdlustig en gaven me een extra boost om de erfenis die de godin aan de aarde achterliet niet verloren te laten gaan. In dit boek zal ik dan ook verduidelijken dat napratende onderzoekers en luie journalisten duidelijk hun huiswerk niet goed hebben gedaan.

10. Nehalennia de Rijngodin

De gangbare theorie van tegenwoordig is dat Nehalennia vooral langs de Rijn vereerd is en daarom ook in het huidige Duitsland bekend was. Deze gedachte verklaart natuurlijk automatisch de in Duitsland gedane vondsten. In de eerste eeuwen na de jaartelling woonden er in Nederland allerlei volksstammen, waarvan ook de Kaninefaten, Friezen en vooral de in Zeeland wonende Bataven voorbeelden zijn. Ze werden allen tot de Germanen gerekend. En voor die tijd woonden er andere stammen, waarover nog steeds weinig bekend is en waarvan ik er een aantal aanstipte in **hoofdstuk 5**.

In geschiedenisboekjes voor kinderen werd in de vorige eeuw veelal verteld dat de Germanen goede vrienden met de Romeinse bezetters werden en van alles van ze leerden, zoals hoe ze betere huizen konden bouwen, op welke manier goede boter gemaakt moest worden en wat voor eetbaars er allemaal geplant kon worden op de velden.¹¹³ De echte geschiedenis is echter minder rooskleurig. De Germanen werden door de Romeinen onderdrukt en als slaven gebruikt. In het jaar 69 zijn de Bataven in opstand gekomen, iets dat de Friezen al eerder hadden gedaan. De Romeinen kregen echter toch weer de overhand.

Desalniettemin blijkt de Rijn een goed startpunt te zijn om onderzoek te doen naar de godin, omdat ze immers daar met zekerheid vereerd is, waarschijnlijk zowel door de Romeinen als door Germaanse stammen. De Rijn is een 1233 kilometer lange rivier en daardoor een van de grootste rivieren van Europa. De Franse schrijver en dichter Victor Hugo (1802-1885) was lyrisch over deze waterweg. De Rijn combineerde volgens hem alles, want die was zo snel als de Rhône, zo breed als de Loire, zo ingekapseld als de Maas, zo kronkelig als de Seine, zo groen als de Somme, zo historisch als de Tier, zo koninklijk als de Donau, zo mysterieus als de Nijl, zo glinsterend als een rivier in Amerika en net zo bedekt met fabels en geesten als een Aziatische rivier.¹¹⁴ Zeker is dat zij die zich vroeger langs deze aardse levensader vestigden Nehalennia goed kenden, want daar waar deze rivier zich overgeeft aan de zeegoden, trof men allerlei altaarstenen. Verschillende onderzoekers veronderstelden dat Nehalennia een Germaanse godin was die, via langs de Rijn wonende Germanen, in Zeeland bekendheid had gekregen. Daar waar in Nederland het idee heerst dat Nehalennia vooral een Zeeuwse godin is, zijn veel Duitsers ervan overtuigd dat ze haar oorsprong vindt op hun grondgebied.

De oude Germanen vormden met al hun volkeren en stammen een mengelmoesje dat als overeenkomst had dat ze allemaal de Germaanse taal spraken. Het is dus een redelijk accurate en veilige uitspraak om te stellen dat Nehalennia tot het religieuze gedachtegoed van deze bewoners behoord had. Zij hadden zich immers onder andere in Nederland gevestigd en leefden vooral in West- en Noord Europa.

Nehalennia is ook vaak bestempeld als een Keltische godin of inheemse godin, maar dus vooral als een godin waarvan de oorsprong bij de Germanen te vinden is. Haar naam kom je daarom niet alleen in Nederlandse teksten tegen, maar ook in Duitse geschriften. Daar beginnen en eindigen dan ook de meeste zoektochten, al verduidelijken de naar Nehalennia verwijzende artefacten die in Duitsland gevonden zijn ons in ieder geval dat het gebied waar deze godin vereerd is, veel groter was dan alleen Zeeland.

Tijdens het doornemen van oude artikelen stuitte ik ook op verklaringen dat Nehalennia een echte Romeinse

godin zou zijn. De tot de adel behorende baron Van Lynden tot Blitterswijk was daar in 1796 volledig van overtuigd.¹¹⁵ Het idee daarachter was dat de Romeinen mensen beschaving hadden gebracht en ze ieder toen ook kennis lieten maken met hun goden en godinnen.

Als Nehalennia in Duitse boeken wordt besproken, wordt ze meestal in één adem genoemd met andere godinnen, die allen op een vergelijkbare manier vereerd zouden zijn. De Duitse godinnen waarmee ze is vergeleken, fungeerden meestal als een soort bovennatuurlijke peetmoeders die mensen allerlei activiteiten leerden, zoals spinnen, weven, zaaien en oogsten.

Ik las teksten van Jacob Grimm (1785-1863), een letterkundige die vooral bekend is van de volkssprookjes die hij samen met zijn broer Wilhelm optekende. Godinnen worden vanuit het Duitse sprookjesperspectief vooral gezien als dames die verbonden zitten aan de aarde en daardoor tegengesteld zijn aan goden of juist samenwerken met mannelijke hemelse principes.¹¹⁶ Ik merk daardoor dat ik moeite heb om de Duitse teksten al te serieus te nemen, want die zijn duidelijk vanuit Roomse, geïndoctrineerde principes geschreven. Er worden met betrekking tot Nehalennia dan ook vooral verklaringen gezocht in sprookjes. Zo wordt Nehalennia beschouwd als een opvolgster of godin die te vergelijken is met de Egyptische Isis, die in een geassimileerde vorm van de Romeinen de bijnaam Holda zou hebben gekregen. Deze versies van zoektochten naar de herkomst van Nehalennia leiden dan naar sprookjes van Hulda, Holle, Hulle en Frau Holl waarin de godin zou voortleven of bewaard was gebleven.

De meeste Nederlanders kennen wel het sprookje van Vrouw Holle, waarin een spinnend meisje een spoel achterna duikt in een put en in een wondere wereld terechtkomt. In dat sprookje zit een lichte verwijzing naar een Appelland doordat een appelboom er een element van is. Het meisje gaat in het verhaal voor een oude vrouw zorgen die ze in de onderwereld tegenkomt, maar krijgt op een gegeven moment heimwee en mag dan terug naar de bovenwereld. Een ander meisje, dat later ook de put wil ontdekken, stelt zich ten opzichte van de oude vrouw niet zo behulpzaam op en wordt in de onderwereld overgoten met pek. De moraal van het sprookje is een karmisch principe, dat verduidelijkt dat je krijgt wat je toekomt als je naar dat ondergrondse Appelland gaat. Wie goed doet wordt beloond, wie niet oprecht is, krijgt straf.

Vrouw Holle, de oude vrouw in het sprookje, staat symbool voor een bovennatuurlijk, vrouwelijk wezen uit het volksgeloof. Ze is de mist in de bergen, houdt van bronnen en meren, beoefent waarzeggerij en wordt daarom nogal eens vereenzelvigd met Nehalennia. In Noorse en Deense volksverhalen is ze Hulla, Huldra of Huldre geworden en kreeg ze een staart die ze zorgvuldig probeerde te verbergen.

De eens zo gekende Nehalennia kreeg dus in de Scandinavische landen duivelse trekjes en door Jacob Grimm meer de statuur van een sprookje. Grimm laat echter tussen opsommingen over dansende geesten en kabouterverhalen wel doorsijpelen dat Nehalennia als oude godin nauwelijks is aan te merken als een riviergodin.¹¹⁷ Hij heeft daar gelijk in, want ze was veel meer dan dat, maar met zijn sprookjes komen we niet verder.

Ik ben niet op zoek naar vertellingen, maar naar de echte religie en leer die Nehalennia heeft uitgedragen. Ik zoek de wortels van het geloof dat haar vereerders aanhingen en naar de leer die zich onder andere verspreid had bij de oude stammen die langs de Rijn woonden. De votiefstenen en alle beelden geven aan dat de volgelingen van Nehalennia allerminst geloofden in zomaar een volkspaatje. Dat waren immers slimmeriken, die op zijn minst geld of koopwaar hadden, waardoor ze kapitaalkrachtig genoeg waren om votiefstenen te laten maken ter verering van deze godin. Daarnaast kunnen we ook aflezen aan de opschriften dat ze ook de wens én de wil hadden om aan Nehalennia eer te schenken. Uit optekeningen blijkt dan ook dat het vooral handelaren waren, zeevaarders die grote boten konden betalen en mensen die bedrijven runden of op zijn minst ruilhandel bezigden. Het is ondenkbaar dat deze mensen een godin vereerden die te vereenzelvigen is met Vrouw Holle.

We zijn vooral gevoed met gedachten aan primitieve boomvereerders als we denken aan heidenen die in de oudheid leefden. In kerkelijk gefundeerde bronnen wordt een beeld geschetst van mensen die wat stom en

dom waren, tot ze beschaafd werden gemaakt. Dat idee is simpelweg niet kloppend en past ook niet in het plaatje van de mensen die votiefstenen maakten of lieten vervaardigen.

Dat Nehalennia werd vergeleken met Vrouw Holle laat dan ook goed zien hoe een godin van aanzien onder invloed van het christendom een andere, wat macabere identiteit aangemeten kreeg.

De kerstening moet op het huidige Duitse grondgebied moeilijk zijn geweest, want juist op die bodem blijken veel artefacten vervaardigd te zijn die aan Nehalennia werden opgedragen. Grote Rijnlandse ateliers waar votiefstenen of altaren voorzien van teksten en reliëfs werden gemaakt, bevonden zich onder andere in Keulen, Xanten en Bingen.¹¹⁸

We kunnen met de verhalen van Grimm twee kanten uit. Het is mogelijk dat hij in zijn tijd iets heeft willen vertellen over deze oude godin en verhaaltjes benut heeft om dat te kunnen doen in een periode waarin het katholicisme hoogtij vierde. Sprookjes kunnen dan een veilige manier zijn geweest om oud gedachtegoed te bewaren. Dat deden wel meer auteurs, want in verschillende oude verhalen is een diepgang te vinden die op bepaalde momenten niet bespreekbaar was, zoals bijvoorbeeld in het middeleeuwse epos over Reinaert de Vos. Daarin zijn commentaren op de wereldse corruptie en schijnheiligheid verhuld in uitingen van sprekende dieren. Geestelijken worden in dat verhaal bespot en de hebzucht van de adel wordt aan de kaak gesteld. Dat wat je vroeger niet openlijk mocht zeggen, kon soms wel in een verhaal verwerkt worden. Misschien heeft Grimm ons dus ook iets willen zeggen en dat als geschiedenis in een sprookjesvorm proberen te bewaren?

Ten aanzien van Grimm is het omgekeerde ook mogelijk, want door een belangrijke godin te veranderen in een sprookjesachtig wezen, kan hij bewust bijgedragen hebben aan de verkettering van de oude Nehalennia-leer. Niemand wil immers in religieus opzicht in sprookjes geloven.

Ik zocht verder in Duitsland en kwam uit bij Johann Wilhelm Wolf (1817-1855), die in een streng Katholiek milieu was opgegroeid en later een boek schreef over de Duitse godenleer. Zijn boek maakte me ook niet wijzer. Hij relateerde Nehalennia aan de godin Nirdu, die de Romeinen door de Germanen hadden leren kennen en die middels het symbool van een schip, dat Isis werd genoemd, aanbeden was.¹¹⁹ Er is wel een lijn te trekken naar deze godin, maar dan wel onder een andere naam. Daarop kom ik later in dit boek terug. Toch bleef Wolf van mening dat Nehalennia een typisch Walchers godinnetje zou zijn.

Grimm heeft in dit verband ook nog een wat merkwaardig rolletje gespeeld, want hij ordende alle namen en nam daarin ook die van Nirdu op. Duitse, Scandinavische en Latijnse denominaties kwamen door elkaar te staan en hij legde daarmee een koers bloot en een voetspoor dat door verschillende onderzoekers werd gevolgd.¹²⁰ Omdat dat spoor al zo vaak is nagelopen, besloot ik mijn eigen koers te varen. Theorieën over de oude Germanen als grondleggers voor de religie rondom Nehalennia brachten me ook niet verder. De Duitsers zijn degenen geweest die hun oude cultus indertijd hebben verruilen voor een zonnediens, daar waar de Keltische volken een voorkeur bleven houden voor de water- en maandienst.¹²¹ Alleen al daaruit valt op te maken dat de Kelten Nehalennia bleven vereren toen ze bij de Germanen naar de achtergrond verdween.

Het was Jacob Burckhart (1818-1897), een vooraanstaande kunsthistoricus, die wist te melden dat Nehalennia niet alleen een watergodin van Nederland was, maar ook van Frankrijk.¹²² Die kwam in ieder geval al wat verder dan vage sprookjesachtige beschrijvingen en de katholieke geïndoctrineerde gedachten van zijn landgenoten. In Frankrijk zou ik mijn zoektocht voortzetten, maar ik had het druk, omdat we nog maar net waren geëmigreerd.

11. Een boodschap van de godin?

Het ontbrak me gedurende ons emigratieproces aan tijd om dieper in de achtergrond van Nehalennia te duiken. We waren net een beetje geïnstalleerd in ons Franse huis, maar renovatie- en bouwwerkzaamheden eisten aandacht. Dat we in Frankrijk waren gaan wonen vonden we erg fijn, maar de toekomst moest verder gecreëerd en vormgegeven worden en daardoor kwam ik tijd tekort. Iedere dag hielp ik tot laat in de avond

met klussen. Wie eenmaal emigreert wordt in beginsel ook geconfronteerd met een heleboel regelmatig die aandacht behoeft en in Frankrijk brengt dat ook een hoop tijdverwendend papierwerk met zich mee. Er moesten allerlei formulieren ingevuld worden, we moesten zorgen dat onze auto een Frans kenteken kreeg, bouwvergunningen aanvragen en ontdekken hoe de Franse belastingdienst precies werkte. Alle dagen waren gevuld met activiteiten en hoewel ik vaak aan mijn ingezette Nehalennia-zoektocht dacht, had ik geen puf om research te doen en verder te schrijven.

En toen gebeurde er ineens iets raars...

In de nacht van 18 mei 2018 was het buiten pikdonker. We woonden toen een klein half jaar in Frankrijk. Ik zat in mijn werkkamer wat mails te beantwoorden die waren blijven liggen.

Hendrik besloot nog even voor het slapengaan een ommetje te maken met onze oude hond en ik hoorde dat hij onze hond riep en met de hondenriem rammelde. Ze liepen samen naar buiten en hij sloot de voordeur. Binnen enkele minuten vloog de voordeur open en hoorde ik Hendrik vanuit onze gang roepen: *'Demi, er is iets raars te zien in de lucht. Kom gauw!'*

Ik rende naar buiten en keek naar de bossen en bergen die ons huis omringen.

"Niet daar, Demi," zei Hendrik en hij wees naar de lucht. *"Daar!"*

Ik keek omhoog en in een reflex dook ik richting een struik. Ik schrok van wat ik zag, want in de lucht hing een laaghangende, spierwitte nevel, die compleet de vorm van een engel had. Het was zo mega-groot dat ik het in eerste instantie ontzettend overweldigend vond. De lucht was donker, maar helder. Omdat we op een heuvel wonen, kunnen we ver kijken en nergens in de wijde omtrek waren wolken zichtbaar. Het was duidelijk een engel. Spierwit. Dit wezen leek met ons te communiceren door subtiele armbewegingen. Alles in me blokkeerde omdat dit zo overweldigend was. Ik kon simpelweg niet bevatten wat ik zag. Armen, benen, een gewaad, vleugels, een hoofd en iets wat in een hand gedragen werd, een soort stok of lans.

Ik rende naar binnen, griste mijn camera van de tafel en ging terug naar buiten, waar ik naast Hendrik plaatsnam op een trapje dat leidt naar een verhoging in onze tuin. Ik probeerde foto's te maken van dit fenomeen, maar mijn camera blokkeerde. Ik verwisselde de accu voor een volle, maar nog steeds lukte het me niet een foto te maken. Mijn camera ging weliswaar aan, maar zodra ik de lens op de lucht richtte, sprong het toestel uit en blokkeerden alle knoppen.

"Laat die camera maar voor wat het is. Kijk maar goed! Dit is niet normaal," zei Hendrik. *"Zoiets als dit zien we misschien nooit meer."*

Een kwartier lang tuurden we naar de lucht. Daarna werden de vleugels vlinderachtig, veranderde de zich zo scherp aftekenende nevel in een duifvorm en was in één klap alles foetsie. Onthutst gingen we naar binnen en we hebben die nacht nog lang in bed liggen praten en speculeren over wat we nou precies gezien hadden.

Ik besloot dat dit nou typisch zo'n gebeurtenis was die ik liever alleen in mijn eigen, kleine kring wilde delen. Wie niet heeft gezien wat wij zagen, zou vast concluderen dat we met een rijke fantasie in een nachtwolk een gedaante hadden ontwaard. Ik weet dat veel meer mensen dit soort ervaringen hebben, maar we leven inmiddels in een wereld waarin daar niet meer zo openlijk over gesproken kan worden. Toch bleef de ervaring me wel bezighouden.

Hendrik en ik geloven niet dat dit zomaar een nevel was, daarvoor was het te afwijkend en had het een te duidelijke, humanoïde vorm. We besloten de ervaring te beschouwen als een bijzonder moment dat we samen hadden gedeeld en het daarbij te laten.

Zo'n twee maanden na dit gebeuren, kreeg het relaas echter een vervolg. We waren door een Franse vriend uitgenodigd om naar een optreden te komen kijken van de band waarin hij drumt. Het was een warme dag geweest en de band speelde in een kleine zaal voor een bescheiden publiek. Het was gezellig en toen de muzikanten na een uur een pauze namen, liepen wij even naar buiten. Ik wilde een sigaret roken, Hendrik liep met me mee voor wat verkoeling. In het avondschemer raakten we aan de praat met een Engelsman die hier in het gebied woont en door de zanger van de band was uitgenodigd het optreden bij te wonen.

Het lot besloot dat de Engelsman, die een kwart eeuw geleden met zijn camper door de Pyreneeën reisde, hier moest blijven. Zijn camper viel namelijk stil en begaf het, hij kreeg gedurende de reparatietijd een baan aangeboden en leerde de liefde van zijn leven kennen. Hij had de Languedoc niet meer verlaten.

Er ontstond een leuk gesprek over tal van zaken die hier vaker een gespreksonderwerp zijn. Iedere steen ademt spiritualiteit uit en er zijn zo veel bijzondere plekjes die een aantrekkingskracht uitoefenen op mensen en om nader onderzoek schreeuwen. Het gevoel hier naartoe te *moeten* is herkenbaar voor veel emigranten die hier wonen. Ik had daar recent nog over gesproken met een Australisch koppel dat hun hele hebben en houwen had verkocht voor een nieuw bestaan op een Franse bergrug.

Het gesprek draaide in een richting waarin we spraken over de geesten van druiden die hier af toe gezien worden. Ik had ze ook gezien in het *Forêt des Fanges*, een groot bos in de bergen. Daarnaast had ik al verschillende malen paranormaal gevoelige mensen gesproken die ze op de meest uiteenlopende plekken hadden waargenomen in de Pyreneeën.

"Ik heb hier een White Lady gezien," reageerde de Engelsman.

We kregen kippenvel toen hij zijn mobieltje pakte en ons een foto toonde van de engelvorm die hij had waargenomen, eerder, eind november 2006 in Perpignan, toen hij samen met zijn vrouw en twee dochters daar tegen de avond op een terras zat. Wij hadden eenzelfde iets gezien als wat hij had gefotografeerd. Ik vertelde hem dat ik ook foto's had proberen te maken, maar dat mijn camera blokkeerde.

"Mijn camera blokkeerde ook," zei hij, *"Ik probeerde het daarna met mijn flip-flop-phone, je weet wel, zo'n ouderwetse. Daarmee lukte het wel!"*

We spraken af dat we er later nog eens uitgebreid met elkaar over zouden praten en een afspraak volgde.

De Engelsman kwam toen samen met zijn vrouw naar ons huis en we hadden een open gesprek, waarin hij vertelde dat het zien van de engelvorm allerlei deuren voor hem had geopend. Ineens zag hij meer dan voorheen. Hij zag ook dingen die andere mensen niet zagen en dat had hem al allerlei inzichten opgeleverd. Doordat hij een tijd had gewerkt voor *National Geographic* als chauffeur, had hij diverse documentairemakers naar speciale plekjes in deze regio geleid. Gedurende de wachttijd tijdens opnames, was hem opgevallen dat hij spontaan de diepgaandere betekenissen doorzag van oude schilderijen of van beelden die op zulke locaties stonden. Sinds deze engelverschijning kwamen er steeds allerlei zaken op zijn pad die verband hielden met een boek dat hij aan het schrijven was.

Dat was voor mij herkenbaar, want ik was dan weliswaar de aanzet voor een boek over Nehalennia aan het maken, maar ik ervoer hetzelfde en kreeg aanwijzingen uit onverwachte hoeken. Deze Engelsman zelf was daar een voorbeeld van, want hoe toevallig was het dat we met hem aan de praat geraakt waren tijdens die avond van het optreden en dat uitgerekend zijn vrouw, kinderen en hij zo'n zelfde soort verschijning in de lucht hadden gezien als wij?

Ik dacht er later nog veel over na. Het krijgen van paranormale indrukken was voor mij een bekend verschijnsel, want die had ik al sinds jonge leeftijd, maar het gekke was dat ik ineens hele andere indrukken kreeg, die niet zo gangbaar voor me waren. Ineens *wist* ik bepaalde dingen. Ook mijn dromen werden anders. Het leek dus of die engelverschijning ook in mij iets geactiveerd had. Steeds voelde ik *iets*, een sturende kracht. Voor mij was dat een wat vreemde gewaarwording, mede omdat ik niet gelovig ben opgevoed. Hoewel ik soms wel eens bizarre toevalligheden heb meegemaakt, heb ik die nooit beschouwd als een interventie van een godheid. Door de engelverschijning kreeg ik sterker het idee dat wat we hadden gezien iets met mijn onderzoek te maken kon hebben. Ik kon de ervaring niet definiëren en het enige wat ik had gevoeld, was dat deze engel een duidelijk vrouwelijke energie uitdroeg en dat idee had Hendrik ook.

Moest ik dit interpreteren als een teken van godin Nehalennia? Had dit iets te maken met haar cultus? Het riep vragen in me op, want kan een godin überhaupt zomaar weggeveegd worden als een groep vindt dat ze moet verdwijnen omdat een andere god belangrijker is? Als zo'n godin écht bestaat, lijkt me dat niet mogelijk. Het deed me realiseren dat mensen aan te sporen zijn tot het vergeten van hun cultus en dat hen verteld kan

zijn dat hun godin niet meer dan een sprookjesfiguur was, maar dat als de godin echt bestaan heeft, ze niet op basis daarvan verdwenen kan zijn. Bestond deze godin nog steeds? Het leek erop alsof mijn ervaring in de kerk van Bugarach iets in me getriggerd had, dat daarna door de engelverschijning was geactiveerd. Ik begon me zelfs af te vragen of die diepgaande ervaringen iets met een vorig leven te maken hadden. Zittend in de tuin en kijkend naar ons huis, vroeg ik me ook af of dit misschien een onbewuste reden was waarom ik er zo op aangedrongen had om naar Frankrijk te emigreren. En ik wist toen ook één ding zeker en dat is dat ik *per se* in dit gebied wilde wonen? Sommige mensen zijn echte Fancofielen, maar ik ben dat niet. Als dit gebied in Duitsland of Zweden had gelegen, was ik daar naartoe verhuisd. Het is met name deze plek die mij, maar ook Hendrik, erg aansprak. Als dat aan Nehalennia gekoppeld zat, dan verklaarde dat ook waarom we eerder van Brabant naar Zeeland waren verhuisd, waar Nehalennia ook een duidelijke plek had, maar vooral vergeten is. De kracht van de engelverschijning zal ik nooit vergeten, mijn eerste bezoek in de kerk van Bugarach evenmin. Maar ik begon me wel af te vragen waartoe deze godin in staat was.

Zocht ze contact? Was dit een aansporing?

En waar moest ik verder zoeken naar sporen van haar vergeten cultus?

12. Het mozaïek in Nîmes

Ik besloot mijn onderzoek weer zo snel mogelijk op te pakken. Voor mijn gevoel begonnen er twee zaken door elkaar te lopen. Ik moest informatie onderzoeken in vooral oude boeken en er werd me kennis aangereikt langs een minder gangbare weg, misschien wel omdat ik de laatste ben in de vrouwenlijn als bewust-kindvrije vrouw. Natuurlijk heeft spiritualiteit een belangrijke plek in mijn leven en doorgrond ik graag waarom bepaalde zaken gebeuren en wat de diepere betekenis daarvan is, maar met mijn bevindingen in Bugarach en de engelverschijning als houvast kwam ik natuurlijk niet ver. Die zijn voor een deel suggestief en geïnterpreteerd op basis van veronderstellingen. Bovendien had ik me voorgenomen een boek te schrijven vol oudheidkundige feiten die met bewijzen of literatuur waren te staven. Spirituele boeken bestaan er al genoeg en ik wilde dat wat me langs minder gangbare weg werd aangereikt vooral buiten beschouwing laten. De ervaringen spoorden me wel aan om in de Franse archieven te duiken. Ik voelde simpelweg dat de godin hier goed gekend moest zijn geweest en op mij rustte de schone taak dit te onderzoeken en te bewijzen. Er moesten krachtige sporen van haar in Frankrijk vindbaar zijn. Een eerste belangrijk aanknopingspunt voor een onderzoek daartoe, was het eerder aangestipte mozaïek in de Occitaanse stad Nîmes, gelegen in het departement Gard. Dat zou een beeltenis hebben gedragen die door de Fransen was geïnterpreteerd als een weergave van Nehalennia, terwijl veel Nederlandse onderzoekers indertijd zeiden dat het niets met deze godin te maken had. Nîmes is een grote, drukke stad die zo'n 250 kilometer van mijn Franse woonplaats ligt. Als men daar vroeger weet had van het bestaan van de godin, dan zou dat zeker een goed houvast zijn om verder te speuren.

Bevatte dat mozaïek nou wel of geen verwijzing naar Nehalennia? De Fransen vonden van wel, de Nederlanders beweerden van niet. Wie had er gelijk?

De vondst dwingt ons om iets meer dan drie eeuwen terug in de tijd te gaan...

Wie toen een ouder huis kocht in Nîmes stuitte daarin nogal eens op oudheidkundigheden. Sommige van deze vondsten bestonden uit vergane mozaïeken, die gemaakt waren van marmer of steen, verschillende kleuren hadden en meestal vierkant of rechthoekig waren. Het was erg moeilijk ze te verwijderen. Net zoals in Nederland antieke tegeltjes verwijderd zijn die mensen nu graag voor veel geld willen kopen, besloten mensen die in die tijd leefden dat ze ook graag hun woningen wilden moderniseren. Wie een huis kocht met een beschadigd of vergaan mozaïek, zette er dan ook simpelweg de schop in of kapte het weg. Natuurlijk is daardoor veel erfgoed vernietigd.

In Nîmes zijn mozaïeken uit verschillende periodes gevonden. Veel van die stenen kunstwerkjes zijn aangetroffen op plaatsen waar mooie huizen hadden gestaan. Soms waren zulke gekleurde steentjes een

onderdeel geweest van een bad. In oude tijden bezochten mensen vooral badhuizen op centraal gelegen plekken met voorzieningen die voor iedereen bestemd waren. Een privé-bad met een mozaïek was dus een zeer wenselijke luxe.

François Graverol trof ook zo'n mozaïek aan in het landhuis dat hij in Nîmes had gekocht. Graverol was overigens niet zomaar iemand. Hij was onder andere advocaat in het parlement van Toulouse en wetenschappelijk directeur van de Academie in Nîmes. Tevens wordt hij in teksten beschreven als een volleerd historicus en ervaren antiquair. Hij had Grieks gestudeerd en wordt nog steeds in Frankrijk geroemd om de geschiedkundige teksten die hij schreef.¹²³ Graverol vond het door hem aangetroffen mozaïek zo opmerkelijk dat hij op 4 februari 1686 een brief stuurde naar Jean Ciampini in Rome.¹²⁴ Ciampini was een Italiaan die verbonden was aan het hof. Hij hield zich vooral bezig met het schrijven van proefschriften over kloostergebouwen en andere bouwsels vol antiquiteiten.¹²⁵

Het mozaïek dat Graverol had ontdekt bestond uit de kleuren wit, zwart en rood en toonde een vrouw in een witte jurk die aan de oever van de ruwe zee stond. Bij haar voeten zat een windhondje en aan de basis was een brandende fakkel afgebeeld. De weergave verduidelijkte volgens Franse geschiedkundigen dat niet alleen de Zeeuwen, maar ook de bewoners van Nîmes Nehalennia dankten wanneer ze ontsnapt waren uit een scheepswrak of een heftige storm op zee overleefd hadden. In Nîmes werd dat dan kennelijk gedaan middels zo'n kunstwerk, veronderstelde men.

Omdat het mozaïek sterk was aangetast, bekeken latere Franse onderzoekers de oude teksten van schrijvers uit vervlogen tijden, die het een en ander over dat mozaïek hadden gepubliceerd. Het was waarschijnlijk vervaardigd door een inwoner van Nîmes die zou zijn ontsnapt aan de golven van de ruwe zee na een storm of schipbreuk.¹²⁶ De dame, staand langs de kust in een voor Nehalennia typerende houding en kleding, met bovendien een hondje erbij, maakte dat het voor de Fransen zonder enige twijfel de zo lang genegeerde godin was.¹²⁷ Men vond het simpelweg aannemelijk dat degene die het mozaïek had gemaakt, of had laten maken, Nehalennia op die manier had bedankt voor het bewaren van zijn leven. Op de steentjes stond echter geen markering met de naam Nehalennia, zoals dat op votiefstenen in Zeeland vaak wel het geval was. Toch was goed te zien dat de vrouw eenzelfde kapsel had als deze godin, ze droeg immers duidelijk een scheiding in het midden en had haar haren opgerold opgestoken. Dat was een haardracht waarmee Nehalennia vaker was afgebeeld.

In Nîmes zijn overigens meer van dit soort mozaïeken ontdekt van verschillende afmetingen, steeds in zwart, rood en wit. Het bleef ook niet bij deze ene verwijzing naar Nehalennia, want op 14 juni 1750 werd er nabij de fontein van Nîmes bestrating ontdekt van kubusvormige marmeren stenen die perfect op elkaar aansloten. Het geheel bestond uit negen compartimenten. Het middelste compartiment toonde een in het groen geklede man met een wagen die getrokken werd door paarden. Op een ander compartiment was een buste van een gesluisde vrouw te zien van wie de keel met een vlam bedekt was en op twee andere compartimenten was een hoofd te zien, bedekt met een lichte draperie van bladeren en bloemen.¹²⁸ Had de beeltenis van die gesluisde vrouw ook iets met Nehalennia te maken?

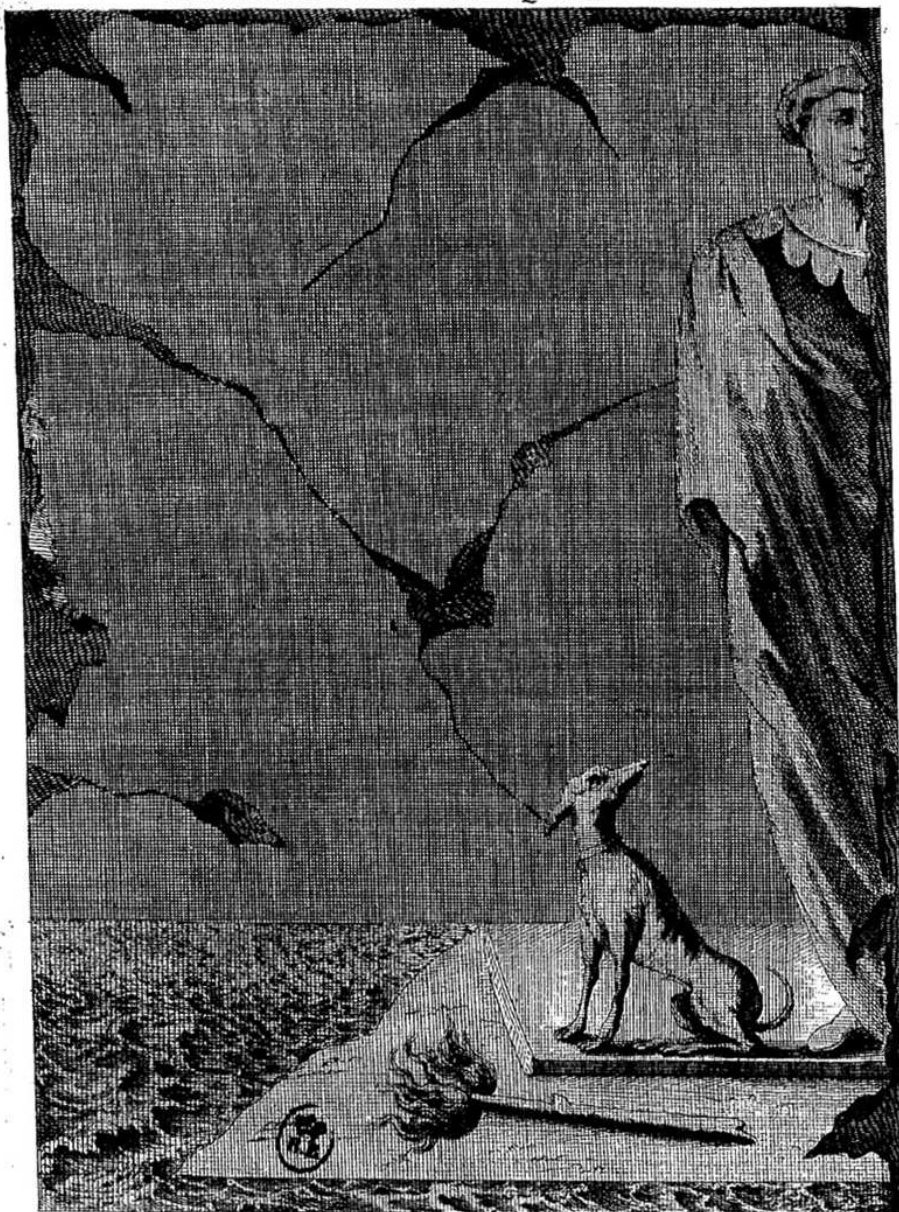
In Nederland barstte er een behoorlijke discussie los over het in Graverols landhuis gevonden mozaïek, waarbij vooral druk gedebatteerd werd over de daarop weergegeven fakkel. Oké, het windhondje, de vrouw in de witte jurk en de zee konden de Nederlanders nog wel plaatsen bij *hun* Nehalennia, maar een symbool van een fakkel paste simpelweg niet bij de godin én dus moest de vondst in Nîmes gezien worden als een weergave van een andere dame.

Bijzonder aan dat standpunt is dat Nehalennia ook in Nederland vaker is afgebeeld met een hond en een fakkel. Toen een onderzoeker echter bij zo'n beeltenis overeenkomsten meende te zien met de jachtgodin Diana, werd dat abrupt van de baan geveegd,¹²⁹ terwijl nu die fakkel opdook bij een mogelijke beeltenis van de godin in Frankrijk, dat ineens werd aangegrepen om te stellen dat het daardoor geen weergave van Nehalennia kon zijn. Er werd dus duidelijk gemeten met twee maten!

Franse geleerden beschouwden die fakkel juist als een toepasselijk symbool, want het drukte volgens hen uit dat Nehalennia, in haar hoedanigheid van maan, zich alleen 's nachts liet zien, zodra het daglicht verdween.¹³⁰ Het gevolg was dat de Fransen het mozaïek bleven beschouwen als een item dat te relateren was aan Nehalennia, terwijl de Nederlanders roeptoeterden dat ze dat ten onrechte deden.

In Frankrijk vond men het ten tijde van de vondst wel raar dat de fakkel was vervaardigd van een tak en dat is natuurlijk ook best wel vreemd. Ik moest echter gniffelen toen ik een tekening ontdekte van dat zo druk bediscussieerde mozaïek. Die veelbesproken fakkel is namelijk helemaal geen vuurtoorts, maar een *lisdodde*, die qua symboliek direct te relateren is aan Nehalennia. In het volgende hoofdstuk zal ik verduidelijken waarom ik die relatie leg.

ANCIEN PAVE DE MOSAIQUE DE NISMES. I. *Ten. VII pag. 190.*

Een tekening van het in Nîmes aangetroffen mozaïek.¹³¹

13. De lisdodde

Nehalennia was gekend in Frankrijk en heeft daar duidelijk linken gehad met het huwelijk tussen man en vrouw. Er zijn daarover verschillende legendes opgetekend. In midden-Frankrijk bestonden er een aantal oude gebruiken die gerelateerd waren aan de godin. In de eerste eeuwen van het christendom moest iedere bruid knielen bij een beeld van Sint-Anna, of dat van haar dochter Maria, drie kruistekens maken en een stukje lopen. De Galliërs erkenden echter de christelijke Maagd en Sint-Anna niet, omdat bij hen Nehalennia de boventoon voerde. Na een voltrokken huwelijk werd een Gallische bruid dan ook direct naar een standbeeld van Nehalennia geleid.¹³² Zo'n gesluierd beeld van de godin in haar witte jurk, vergezeld van een hondje en een fruitmand, stond op zo'n moment in een *grove*, een boomopening.

In het bijzijn van het beeld kreeg de bruid dan een lisdodde in de handen gedrukt die omwonden was met hennep. De naam lisdodde zegt je misschien niets, maar toch heb je die vast wel eens gezien. Het is een oeverplant die bestaat uit een stengel waarop een bruin sigaarvormig uiteinde zit. Door zo'n lisdodde te omwinden met lange hennepbladeren ontstond er een Nehalennia-stafje. En laat dan nou exact datgene zijn dat we zien op het mozaïek van Nîmes! De veronderstelde fakkel, is helemaal geen toorts, maar duidelijk een tak. Dat het een vlammend object is, berust puur op een interpretatie die niet op basis van bijvoorbeeld gele of oranje tinten getrokken kon worden, omdat het mozaïek alleen uit de kleuren rood, wit en zwart bestond. Bovendien is het ook niet logisch dat het een brandende fakkel is die daar op de grond ligt, zoals op de afbeelding het geval is. Het vuur zou zich dan ook anders gedragen, want vlammen zouden dan niet allen plat op de grond in een lengterichting wijzen.

Dat een lisdodde verward is met een vuurtoorts, vind ik niet zo gek. De bloeikolven van deze plant zijn fakkelvormig. Wie de lisdodde goed bekijkt ziet op de sigaarvormige top een gele aar die het mannelijke stuifmeel draagt. Het vrouwelijke deel van de plant beschermt haar zaden goed in de bruine kolf, zodat die niet nat worden als het regent. Het is een plant die vooral langs rivieren groeit en water zuivert. Wie de wollige sigaar, wanneer het zaad rijp is, drenkt in olie of een andere brandbare stof, kan de plant benutten als fakkel. Bijnamen van de vruchtaren van de plant zijn dan ook *rietsigaar* of *fakkel* en de gedroogde aren werden zelfs vroeger door jongens gerookt als een sigaar, hetgeen vreselijk scheen te stinken.¹³³

De plant verenigt mannelijke en vrouwelijke kracht, water en vuur, beschermt het vrouwelijke deel goed, kan licht schenken in donkerte en verenigt zuiverheid. Hierdoor vond men de lisdodde vroeger bij uitstek een bij het huwelijk passende plant. Dat de plant omwonden werd met hennep past compleet bij die symboliek, want hennep is vooral buigzaam en sterk. Ieder die met zo'n toverstok van een lisdodde en hennep om een huwelijkszegen vroeg aan de godin, vroeg haar dus om deze krachten van buigzaamheid en samenwerkend partnerschap binnen het huwelijk te bewaren en hoopte haar licht in donkere tijden te zullen ontvangen.

Daarbij komt dat mensen de lisdodde vroeger niet beschouwden als een sierplant die het goed doet in vazen en bloemstukken. Men vond het ook helemaal niet zo prettig om de stelen met hun sigaarvormen in huis te plaatsen. Zo'n kolf kan namelijk openspringen met tot gevolg dat er dan op de vloer duizenden zilveren draden vallen die moeilijk te verwijderen zijn. Als zo'n dikke, bruine kolf in het najaar of in de winter buiten openbreekt, reizen de duizenden zaden op witte, pluizige haartjes over de aarde in de wind. Dat reizende aspect heeft men vast ook met de godin in verband gebracht, want Nehalennia werd ook beschouwd als een godin van reizigers.

De lisdodde werd vooral om praktische redenen graag gebruikt. Heel vroeger, maar ook in oorlogstijd, werden er kussens en bedden opgevuld met het pluus van de plant, omdat dat erg op kapok lijkt. Met gevorkte houtjes werd dan het dons uit de kolven getrokken.¹³⁴ De vezelopbrengst was erg hoog, maar liefst 33%. De meerkoeten bouwden er nestjes mee en het blad en de stengels werden ook door mensen verzameld om dienst te doen als goedkoop dekmateriaal voor daken van boerenhuizen en schuren.¹³⁵ Door de samenstelling van zetmeel en suiker, werden delen van de plant vroeger ook bewerkt tot veevoer.¹³⁶ De restanten fungeerden ook nog eens prima als strooisel in stallen. En de lisdodde was geneeskrachtig, want die was

heilzaam voor hen die last hadden van winterhanden of wintertenen.¹³⁷ Ik kwam van alles tegen toen ik me wat verdiepte in de lisdodde. Men maakte er korven van om spelletjes mee te spelen, bereidde salades van de jonge scheuten en benutte het stuifmeel of de gedroogde gemalen wortels als meel in baksels voor brood en koeken. Kijkend naar oude namen die aan de plant gegeven werden, blijkt dat deze ook gebruikt is om kannen te wassen, tuiten te ragen en lampen te poetsen. Voor vrouwen was de lisdodde dan ook een symbool van huiselijke deugden en daarom ook goed passend bij het huwelijk.

Over Nehalennia werd gezegd dat ze interieurs en huishoudens beschermde, met een sluier van bescheidenheid en een hond als beeld van trouw. Misschien is Nehalennia vanuit die hoedanigheid ook wel de vertolkster geworden van het in Nederland bekende zinnetje: *Huisje, boompje, beestje*.

De lisdodde was in ieder geval duidelijk een plant die bij Nehalennia paste. Met een lisdodde kon je op allerlei manieren overleven en daarnaast was de plant van nut voor allerlei praktische doeleinden die destijds in en rondom het huis belangrijk waren. In Frankrijk werd de lisdodde daarom gekoppeld aan Nehalennia, vooral als deze omwonden werd met vlasbladeren. Niet alleen uit folkloristische verhalen werd me duidelijk dat de godin bij de huwelijksvoltrekking een rol speelde, maar ook in een Frans woordenboek dat dateert van 1866, staat beschreven dat Nehalennia de godin van de partners was.¹³⁸

De symbolische krachten van de lisdodde kennen we niet meer, voor praktische huishoudelijk zaken benutten we tegenwoordig vooral voorwerpen van kunststof en de combinatie van de lisdodde met Nehalennia of met het bouwen van een eigen nestje zijn we ook vergeten. Wat we waarschijnlijk nog wel van de Nehalennia-cultus hebben behouden, is het trouwen in een witte jurk. Tijdens het huwelijk gaan nog steeds veel vrouwen in het wit gekleed, al dan niet gesluierd, net zoals Nehalennia.

Laten we met dit alles in gedachten nog eventjes terugkeren naar het mozaïek in Nîmes. De interpretatie dat het mozaïek was vervaardigd op verzoek van een van de dood geredde zeevaarder, kan wat mij betreft overboord. Het is veel aannemelijker dat het een huwelijkscadeau is geweest dat een man voor zijn kersverse echtgenote had laten maken. Dat die man in die tijd op de hoogte was van een ritueel met de lisdodde is goed mogelijk. Het laten ronddraaien van een lisdodde na de huwelijksvoltrekking was een ritueel dat in Frankrijk nog lang is uitgevoerd. Het is met zekerheid nog tot de 16e eeuw toegepast, zelfs door hele chique dames.

In verschillende Franse boeken staat er van alles beschreven over bruiloftsrituelen. Steeds keren daarin dezelfde elementen terug. Een daarvan is dat er een met een sluier bedekt beeld van Nehalennia in een klein bos werd geplaatst.¹³⁹ De bij de godin afgebeelde hond symboliseerde op dat moment waarschijnlijk de huwelijkstrouw en het fruit de hoop op een overvloed van geluk. En altijd werd die lisdodde genoemd, die aan de bruid gegeven werd, zodat ze die kon omwinden met hennep, een ritueel waardoor de hemel haar, en de metgezellen waar ze voor zou gaan zorgen, zou zegenen.

Ik vond de in sommige bronnen genoemde link tussen Nehalennia, de heilige Anna en haar dochter Maria best interessant, omdat ze een volgorde aangeven van verering. Eerst bestond de door de Galliërs aanbeden Nehalennia, en sinds de kerstening is haar rol overgenomen door Anna en haar dochter die, volgens het bijbelverhaal, de moeder van Jezus was.

Toen we uitgenodigd waren door een bekende van ons, die in een oude kerk in Caudiès-de-Fenouillèdes een zangoptreden had waarbij hij begeleid werd door een harpiste, bestudeerde ik tijdens het optreden de symbolieken die ik zag in de oude kerk. *L'église de la Nativité de Notre-Dame*, letterlijk vertaald: *De kerk van de geboorte van Onze Lieve Vrouw*, staat geheel in het teken van Sint Anna en haar dochter Maria. Ik was benieuwd of Nehalennia daar ook nog steeds een plekje had. En ja, ik meende haar te zien en het was alsof ze naar me zwaaide. "Hallo, joehoe, hier ben ik, hoor. Ik ben nog steeds een beetje verkapt en onopvallend aanwezig, net zoals in Bugarach."

Op een reliëfpaneel staat namelijk een zwaaiende bruid afgebeeld, steunend op een anker. Naast dit reliëf zijn versieringen aangebracht, bestaande uit gouden takken met daarop bruin gekleurde hoofden. Ik beschouw die versieringen als subtiele verwijzingen naar de lisdodde.

14. De Nehalennia-boom in Altrier

Nehalennia is na de opkomst van het Christendom doelbewust weggeveegd. Ze is niet alleen uit gedachten van mensen gepraat, maar ook uit harten gerukt. Een bewijs daarvan is te vinden in het Luxemburgse plaatsje Altrier. Daar bevindt zich in een bos, dicht bij een weg, een eeuwenoude eik waarover in 1899 is geschreven.¹⁴⁰ De boom staat er nog steeds en draagt in de opening, dus in de *grove*, een Mariabeeld. Vroeger waren dit de plekken waar Galliërs onder andere hun huwelijksrituelen uitvoerden, zoals je hebt kunnen lezen in het voorgaande hoofdstuk. In Nederland kende men dit soort bomen nog lange tijd onder de benaming *Oud-Boomke*, dat duidde op bomen met een holte waarin heidense voorouders offers of beelden plaatsten.¹⁴¹

Het Mariabeeld heeft in Altrier duidelijk het beeld van Nehalennia vervangen. Rondom deze eik zijn namelijk allemaal beelden van godinnen gevonden tijdens opgravingen. De meeste van deze kunstwerken waren gebroken en samen begraven, waaruit blijkt dat iemand ze bewust vernietigd had. Een bewaard gebleven beeld toont godin Nehalennia, weergegeven in wit terracotta, zittend afgebeeld en gekleed in een geplooid jurk. Ze draagt een riem, heeft een band om het hoofd en er zit een hondje op haar knieën. Dat dit beeld niet kapot was, daar waar beelden van andere godinnen in stukken waren gehakt, geeft aan hoe belangrijk Nehalennia moet zijn geweest. De vernietiger had duidelijk geen moeite om de andere beelden aan gruzelementen te slaan, maar wilde Nehalennia sparen. Iets in hem heeft dus geloofd in haar kracht, waardoor hij besloot haar heel gehouden en te begraven bij de plek waar ze thuishoorde. Zij die daarvan weet hadden, konden daardoor mogelijk nog stiekem eer schenken aan de godin.

De eik staat er nog steeds en het Mariabeeld ook. Jaarlijks heeft er een Mariaprocessie plaats die naar de eik

leidt. Het is wrang dat christenen dit soort oude rituelen hebben omgevormd en op krachtige heidense vereringsplekken hun eigen religie zijn gaan bedrijven. Het is ook oneerlijk dat Nehalennia verdwijnen *moest* om plaats te maken voor Maria. Van een natuurlijk veranderingsproces is immers geen sprake als dat opgedrongen wordt.

In de nabijheid van deze plek zijn stenen doodskisten, urnen, munten en ringen gevonden, net zoals op andere vereringsplekken van de godin. In 1820 zijn er drie Nehalennia-beeldjes opgegraven in Altrier.¹⁴² Later zijn er in deze Luxemburgse plaats maar liefst rond de vijfhonderd kleine beeldjes in de bodem gevonden die allen Nehalennia vertegenwoordigden.¹⁴³ De tunnelvisie van sommige onderzoekers leidde ondanks dát tot de conclusie dat hier geen spoor van een Nehalennia-cultus was ontdekt en men veronderstelde dat Altrier een locatie was geweest waar een fabriekje zou hebben gestaan waar dit soort beeldjes gemaakt werden. Deze vooringenomenheid is een gevolg van het niet in de juiste context plaatsen van de godin en van het niet over genoeg inlevingsvermogen beschikken om haar cultus te begrijpen. Ze werd namelijk door allen aan de zee gekoppeld en daarom vond men Altrier geen passende Nehalennia-plek. De onderzoekers namen er geen notie van dat haar werkgebied veel groter was. Ook zocht men naarstig naar een tempel die men niet vond. Vergeten werd dat zulke tempels veelal vernietigd zijn door kerstenaars of van hout waren gemaakt, waardoor ze in de loop der tijd vergaan kunnen zijn. Bovendien beschouwden veel heidenen de bossen als kathedralen, waardoor niet opgegraven tempelrestanten niet per definitie bewijzen dat de godin daar helemaal niet vereerd was. Het verband met de speciale eik, die vroeger zo belangrijk was voor Nehalennia-vereerders, zagen de meeste onderzoekers evenmin.

Altrier is met zekerheid een plek geweest waar beelden van de godin gemaakt werden, maar het is wat achterlijk om te denken dat men op die locatie zelf niet zoveel had met de godin. Dat is net zo onlogisch als stellen dat er in Lourdes gipsen beeldjes verkocht worden van een heilige maagd, terwijl niemand daar in de omgeving zelf in zou geloven.

Tegenwoordig worden er ook wel godsdienstige beeldjes in landen gemaakt waar uurlonen lager liggen en is het bijvoorbeeld mogelijk via Chinese discounters dergelijke beelden te bestellen. Vroeger was het ondenkbaar om beelden van een godin te vervaardigen waar niet in geloofd werd. Dat zou al gauw werk zijn geweest dat niemand wilde uitvoeren. Carvers waren immers diep gelovige mensen die een heilige taak uitvoerden.

Aan andere vondsten in het grensgebied tussen Duitsland en Luxemburg is af te lezen dat er in die regio vaker beelden van Nehalennia werden gemaakt. Zo hadden de oude Romeinen een kamp in het Duitse Dalheim, dat zich op zo'n tien kilometer van Luxemburg bevond op een uitgestrekt plateau dat *Castra Dalheimiana* werd genoemd. Het was een plek waar diverse bronnen werden aangetroffen en het kamp lag aan de Romeinse weg die van Metz naar Trier liep. Er werd in 1636 voor het eerst door historici over deze plek gesproken en in 1851 en 1855 zijn er diverse opgravingen georganiseerd.¹⁴⁴

In Dalheim werd mozaïekbestrating gevonden en men trof er ook een gewelfde grafkelder aan waarin een met as gevulde urn stond. De kelder bevond zich in een ondergrondse ruimte die vanuit de op dat moment aanwezige kerk in Dalheim naar het interieur van het Romeinse kamp leidde. Deze ondergrondse galerij was deels ingestort, maar er werd wel een reliëf gevonden van Nehalennia dat aan het museum werd geschonken. Ook werd er een kleine, roodachtige steen gevonden die waarschijnlijk deel had uitgemaakt van een oorbel of speld. Op één kant van dat steentje was een rechtopstaande figuur te zien en aan de andere zijde stonden zeven gezichten afgebeeld. Op het bovenste facet was een dubbele drietand te zien en op de zes laterale facetten stond de inscriptie *M-EMI-NI-E-TA-MO*. Het zijn woorden uit de Afrikaanse Yoruba-taal en ze duiden op de zin: *Ik ben jou*.

In 1850 zijn er ook ovens ontdekt op deze plek, waarin aardewerk werd gebakken. Kamp Dalheim beschikte over een keramische inrichting die vrij belangrijk is geweest en vondsten tonen aan dat er vooral grof aardewerk is vervaardigd. Een van de ovens was nog deels gevuld met vazen van matte, roodachtige klei en

grove pasta. Er werden ook instrumenten aangetroffen die bedoeld waren om groeven en verfraaiingen aan te brengen in reliëfs. Bij de ovens ontdekte men allerlei gemaakte voorwerpen, waaronder een steen met een waargave van een in een leunstoel zittende godin, waarvan Franse onderzoekers concludeerden dat ze Nehalennia was. Ook werd er een klein beeldje van Nehalennia ontdekt, waarschijnlijk bestemd om als hanger om de nek te dragen. Het sieraad was bedekt met een glanzende, blauwe vernislaag.¹⁴⁵

Daar waar ik eerder in **hoofdstuk 13** beschreef hoe in Frankrijk Nehalennia, Anna en Maria naast elkaar bestonden, en dat ieder op basis van de eigen religie kon kiezen bij welk beeld een zegening werd gevraagd na een voltrokken huwelijk, is de boom in Altrier een goed voorbeeld van hoe dat uiteindelijk verder verliep. Daar werd Nehalennia verwoest, uitgewist en vervangen door Maria.

Bij de tegenwoordige Mariaboom hebben in het verre verleden onder andere bruidjes gestaan die met een lisdodde voor een beeld Nehalennia draaiden om vol ontzag aan de godin te vragen hun huwelijk te zegenen. Maar Nehalennia was natuurlijk veel meer dan een huwelijksgodin, want dat weten we immers door de vondsten in Zeeland.

Gezien de enorme hoeveelheid naar Nehalennia verwijzende vondsten in zowel Altrier, als in de omringende omgeving daarvan, kan ik niet anders dan concluderen dat de godin ook in dit gebied uitbundig vereerd is.

15. Het mirakelbeeld van Lissewege

Dat Brugge en Nehalennia een connectie met elkaar hebben, komt subtiel naar voren in een gedicht dat de in 1846 in Gent geboren Julius Sabbe schreef. In dat gedicht, met de titel *Een Brugsche Vrouw*, schrijft hij: *Men zegt, die zwarte mantel, dien gij draagt, was reeds de kap der Nehalennia*. En die kap noemt hij verderop in het gedicht de vereeuwiger die haar wangen laat bloeien als appelbloesem.¹⁴⁶ Het zijn metaforen die de maan en donkere nacht symboliseren.

In het onder Brugge geschaarde Tempeliersdorp Lissewege had Nehalennia ook een plek. In de *Lischput* aldaar, een kreek of vijver, werd namelijk volgens de verhalen een beeld van de godin gevonden door vissers uit Heijst. Deze vissers namen het mee naar hun eigen dorp, maar het bleek de volgende dag verdwenen. Toen ze terugkeerden naar de Lischput, lag het opnieuw aan de oever tussen het riet. Vervolgens namen ze het een tweede en een derde keer mee, maar telkens gebeurde er hetzelfde. De vissers concludeerden toen dat er op die plaats een vereringsplek moest worden gebouwd voor Nehalennia.¹⁴⁷

In België draagt de lisdodde de naam *dulpijp*. Zouden er ook veel van die planten hebben gegroeid rondom die oorspronkelijke kreek van het Belgische Lissewege? De Lischput is door een doorbraak ontstaan en dus een overblijfsel van een breuk in het landschap waar water in kwam te staan.¹⁴⁸ Gaandeweg werd me tijdens mijn onderzoek duidelijk dat Nehalennia juist op dit soort aardse breukpunten werd vereerd en in die zin hebben de Lischput en Lissewege dan ook een overeenkomst met de Nehalennia-verering in Frankrijk. De godin was in Frankrijk namelijk niet alleen gekend als de aan het water verbonden *Helennia de l'eau* en als huwelijksgodin, maar men kende haar ook als de godin van de kloven in het landschap. Haar bestaan werd namelijk gekoppeld aan het Franse woord *gouffre*, dat *kloof* of *afgrond* betekent. Ze werd daarom in Frankrijk ook wel eens de *Neha van de kloven* genoemd.¹⁴⁹ Dat het mirakelbeeld van Lissewege in zo'n kloof gevonden is en men Nehalennia daar is gaan aanbidden, geeft aan dat er ook in België een associatie tussen Nehalennia en dit soort speciale aardse breukplekken werd gelegd.

Nehalennia's vereringsplek in Lissewege zou hebben bestaan uit een kapel die al snel te klein werd. Het aantal pelgrims dat naar de plek trok was zo groot, dat het gebouw al snel moest uitbreiden om meer mensen toegang te kunnen verschaffen. Op welke plek dat heiligdom precies gebouwd is, is onduidelijk. Soms wordt vermeld dat het de beroemde, nabijgelegen abdij van *Ter Doest* is, al lijkt het gebouw dat daar meer voor in aanmerking komt de huidige Tempelierskerk van Lissewege te zijn, die qua omvang extreem groot is. Een putdeksel in deze kerk herinnert aan de vondst van het mirakelbeeld, al zijn er ook bronnen die vermelden dat die put pas later is gecreëerd als herinnering aan de legende.¹⁵⁰

De Tempelierskerk heeft overigens wel een aantal bijzondere eigenaardigheden. Opvallend is bijvoorbeeld een zeer oud beeld van de kop van een kat dat in deze kerk te vinden is, het zogeheten *Baphomethoofd*. Over de vloer, die onder andere een labyrint verbeeldt, worden spannende schatverhalen verteld. Plafondornamenten tonen symbolieken van zowel de Tempeliers als van de katharen. Een van die symbolieken is een duif, die weergegeven is op dezelfde manier als de kathaarse duif in Zuid-Frankrijk. Een man die werkzaamheden uitvoerde in deze kerk, vertelde me dat verschillende mensen ook allerlei geheime codes aflezen aan de wijze waarop de diverse witte beelden in de nok van het gebouw staan geschakeerd.

De Tempelierskerk is tegenwoordig vooral een pleisterplek geworden voor bedevaartgangers die naar Santiago de Compostella onderweg zijn en bezit nog steeds een mirakelbeeld, maar dat is niet meer het originele. Het tegenwoordige beeld is een weergave van Maria, daar waar het oorspronkelijke beeld de in deze streek vereerde Nehalennia vertolkte.¹⁵¹ Na de kerstening zou iedereen over het originele beeld hebben gezegd dat het niet Nehalennia was, maar Maria, wellicht om Nehalennia nog stiekem te kunnen vereren. Het is ook goed mogelijk dat het oorspronkelijke beeld van Nehalennia een weergave was van de godin met een kind op de arm en dat het daarom iets weg had van een Madonna met kind. Nehalennia werd namelijk van oudsher ook wel eens met een kind afgebeeld. Dat komt onder andere naar voren in een publicatie van het bisdom van het Franse Dijon uit 1897, waarin beschreven staat dat aan de oevers van de Dijenne, een kleine rivier, een beeld was gevonden dat Nehalennia toont met een kind dat uit een urn kruipt en een puntige vruchtenkorf vasthoudt.¹⁵² Zo'n korf, ook wel een *cornucopia* genoemd, zal ik verder in dit boek de *hoorn des overvloeds* blijven noemen. Het is een echt Nehalennia-symbool.

Er is nog een link tussen Nehalennia en het Belgische Lissewege te vinden, die ik pas veel later tijdens mijn onderzoek ontdekte, maar graag in dit hoofdstuk alvast kort benoem. Nehalennia werd in een klein gebied van Frankrijk *Liesse* genoemd en als zodanig vereerd in het plaatsje Liesse-Notre-Dame, op zo'n 250 kilometer bij Lissewege vandaan. Het betreft een dorp in het Noorden van Frankrijk, waar de Tempeliers ook actief aanwezig zijn geweest. Ze werd daar afgebeeld als de *Maagd van Liesse* en vereenzelvd met een Zwarte Madonna van de Tempeliers. Zwarte Madonna's droegen jassen die leken op een lampenkap en ze werden van oudsher bedekt met kostbare sluiers. In een Franse krant staat te lezen dat het echte beeld van de Zwarte Maagd van Liesse is verbrand in 1793 en sindsdien is omgezet in een Maria met kind.¹⁵³ Het geeft aan dat het latere equivalent van Nehalennia, dat door bepaalde groepen Tempeliers *Liesse* werd genoemd, niet alleen de naamgeefster was van Liesse-Notre-Dame, maar ook van Lissewege, dat vroeger de naam Liessewege droeg. Ik bezocht een paar jaar geleden het van oorsprong middeleeuwse *Lichtfeest* in Lissewege dat in ere hersteld is en in het hele dorp wordt gevierd. Op die speciale avond, die jaarlijks in augustus plaatsheeft, worden daar alle straten en dorpswoningen ontdaan van kunstlicht. Het heeft iets intiems om dan tussen de menigte te wandelen, te genieten van het kaarslicht dat overal brandt en te struinen langs kraampjes waar lekkers wordt verkocht. Tijdens dit feest zijn in het duister veel lichtsymbolen te zien, bestaande uit geometrische vormen zoals piramides, torens en wielen die een diepgaande symboliek uitstralen. Er zijn ook lichtbogen opgesteld waar bezoekers onderdoor kunnen lopen. Op grasvlakten branden lichtbloemen, terwijl kunstenaars hun vervaardigde lichtobjecten tonen en dansers ieder trakteren op vuurrituelen.

Het hoogtepunt van het feest is het moment waarop de kerktoeren van de grote Tempelierskerk symbolisch in brand wordt gestoken. Nergens wordt duidelijk waarom dat gedaan wordt. Er wordt wel eens gezegd dat het laten branden van kerktorens deel zou uitmaken van een traditie die verhaalt dat zulke hoge torens vroeger wel eens dienst deden als vuurtorens, zodat ze dan konden fungeren als een navigatiepunt voor zeevaarders.¹⁵⁴ Toch is het maar de vraag of ze daar überhaupt voor gebruikt zijn. Bij Lissewege heeft de kerk in ieder geval niet als zodanig dienstgedaan.

Zou het dan een andere reden hebben waarom men tijdens het Lichtfeest in Lissewege een symbolische brand in de toren laat ontstaan? Het feest is een ode aan de maan, omdat dit hemellichaam op dat moment ten volle haar stralende projectie kan werpen op het dorp, zonder verstoord te worden door veel kunstlicht.

Veel huizen in dit dorp zijn wit en lichten dan haast op in het donker.

Gedurende het feest dwaalt er steevast een met lampjes versierde bruid in een lange, witte jurk door de dorpsstraatjes. Ze wordt *de lichtbruid* genoemd en dat lijkt wederom een bevestiging te zijn dat Nehalennia een belangrijke rol heeft gespeeld in het leven van bruidjes, maar ook dat ze vroeger vereerd is in deze regio, want deze witte bruid is zeer waarschijnlijk een verwijzing naar Nehalennia.

Ten aanzien van de cultus rondom de godin zou een verklaring voor de brandende kerk kunnen zijn dat het gebouw op dat moment net zo'n navigatietool is als Nehalennia en de maan, al wordt dat in Lissewege niet als zodanig uitgedragen. Het lijkt er wel op dat de lichtbruid een godin verbeeldt die door het lichtbaken van de kerktoren naar het plaatsje toetrokken wordt, dat in de volksmond *het witte polderdorp* of *Tempeliersdorp* wordt genoemd.

Misschien was dit lichtfeest van origine een symbolische, opgestoken middelvinger waarmee uitgedragen werd dat men lak had aan alle gekerstende rituelen en in het witte polderdorp Nehalennia nog herdacht? Ooit was deze plek immers een locatie waar volgens de verhalen aan Nehalennia een belangrijke status werd toegedicht en een dorp waar de godin middels een mirakelbeeld om een vereringsplek vroeg.

16. De Mont-Hélanus

Als de godin vroeger een voorname rol speelde in mensenlevens, dan moest er toch ook wel meer bekend zijn over de wijze waarop ze werd vereerd, want ze was duidelijk niet alleen een godin van huwelijkspartners en van licht in de duisternis. Ik kon daar echter in Nederlandse teksten maar bar weinig over vinden dat niet speculatief was. Tijdens mijn ingezette zoektocht hoopte ik daar dus wat meer over te leren en dat leidde me na enig speurwerk naar een bijzondere berg in Frankrijk.

In het dunst bevolkte Franse departement Lozère, gelegen in het noordoosten van Occitanië, ligt de Mont-Hélanus, een berg in de nabijheid van het *Lac de Saint-Andéol*, een groot meer. Jaarlijks trokken een hoop mensen naar deze berg om linnengoed en doeken in het bergwater te gooien. Drie dagen vierde men dan feest en op de vierde dag deed zich daar altijd eenzelfde natuurverschijnsel voor, dat zich kenmerkte door enorme buien van regen en hagelstenen. Dat omslaan van het weer ging gepaard met gedonder en flitsen, waar de bezoekers maar ternauwernood aan konden ontsnappen.¹⁵⁵

In Franse teksten wordt verteld dat de mensen die speciaal voor dit evenement naar deze plek trokken, behoorden tot een bijzondere, oude cultus van volgelingen die eer betuigden aan water en fonteinen.¹⁵⁶ Het natuurfenomeen van hagelstenen en regen op de afsluitende dag van de festiviteiten, zou afgenomen zijn toen een christelijke bisschop van Mende daar een kapel bouwde, die hij wijdde aan Saint-Hilaire. Men deed er dus vanuit de kerk alles aan om dit waterritueel de kop in te drukken, onder andere door er een eigen plaats van wonderen te creëren, maar dan gefundeerd op christelijk gedachtegoed. Daar bidden, baden of de rozenkrans opzeggen zou voldoende zijn om bijzonderheden te ervaren.

Toch zijn er tot maar liefst in de 19e eeuw mensen geweest die naar deze plek trokken om daar eer te betuigen aan het water en de maan.¹⁵⁷ Het van oorsprong heidense ritueel bleek dus duidelijk niet zomaar te stoppen. Een Fransman genaamd Dr. Prudières bezocht na 1860 een aantal jaren op een rij dit meerfestival.¹⁵⁸ Hij beschreef hoe duizenden gelovigen zich op het water bleken te storten en er allerlei spullen in gooiden, van verbanden die wonden bedekt hadden tot bindvlies beschermende doeken die ze op hun ogen hadden gedragen tegen de pijnlijke invloed van licht. Flessen werden met water gevuld, omdat gezegd werd dat het water juist op die dagen extra geneeskracht kreeg en daardoor heilzaam werd om het te benutten als oogdruppels. Men smeed van alles in het meer, waardoor kaas, brood, taarten en munten als offers naar de bodem zonken. De pelgrims gingen samen bidden, namen een bad en wasten zich in het bergwater terwijl ze geheime formules uitspraken. In processies cirkelden ze rond het meer. Na afloop werd er op het gras gegeten en gedanst.

Met een glimlach bestudeerde ik de bronnen waarin dit speciale feest wordt besproken. Het in de bergen

praten over het leven, allerlei meegebrachte etenswaren opeten en dan ter afsluiting muziek maken, herken ik van de samenkomsten in onze Franse woonomgeving. Hendrik en ik worden regelmatig uitgenodigd door Franse vrienden om in verlaten berggebieden deel te nemen aan gezellige avonden. Dat heeft altijd iets magisch en appelleert aan het menselijke saamhorigheidsgevoel dat de meeste Fransen graag ervaren en wij ook altijd erg leuk vinden. Het is misschien een overblijfsel uit oude tijden dat bij Fransen nog in het bloed zit. De rituelen en festiviteiten bij de Mont-Hélanus waren niet te stoppen en het werd duidelijk dat ze ook al heel lang daar zijn uitgevoerd, want in 1953 werden er restanten ontdekt van een Gallo-Romeinse tempel die zich daar bevonden had.¹⁵⁹ Van oudsher was dat dus al een heilige plek. Er is ook een grafheuvel ontdekt, een zogeheten *tumulus*.

We kunnen op zijn minst aan de rituelen van deze gelovigen iets aflezen over de wijze waarop ook volgelingen van Nehalennia evenementen vormgaven, maar ik kreeg ook het vermoeden dat deze *Hélanusberg* en de religie rondom Nehalennia wat met elkaar te maken hadden. Dat die veronderstelling juist is, bevestigde de Franse auteur Jacques Martin (1684-1751). Volgens hem werd de maan op de berg van Hélanus vereerd op een vergelijkbare manier als op het Franse eiland Sein.¹⁶⁰ Op dat eiland kom ik later uitgebreid terug, want dat is met zekerheid een locatie geweest waar Nehalennia vereerd werd.

Het begint daardoor wel op te vallen dat Nehalennia vooral uitgebreid vereerd werd op afgelegen plaatsen. Wie de godin wilde voelen, reisde dus bewust naar speciale, geïsoleerd gelegen locaties om daar met andere gelovigen samen te komen. Dat men bij de Mont-Hélanus genezing zocht en antwoorden op vragen wilde, moet daadwerkelijk gelukt zijn, anders zou dit ritueel niet eeuwenlang hebben standgehouden. Mensen wisten dat er bij deze berg iets te vinden was dat de reis de moeite waard maakte.

Dat er een Franse cultus bestond die meren en fonteinen vereerde, vond ik erg interessant in relatie tot mijn onderzoek. In het boek *Histoire générale de Languedoc*, dat rond 1840 verscheen, wordt vermeld dat op dat moment zulk soort waterverering nog steeds veelvuldig plaatshad in de Pyreneeën, waar gouden en zilveren munten in rivieren en bergstroompjes werden gegooid en waar gevloek of gemopper in de nabijheid van meren werd vermeden.¹⁶¹ Als voorbeeld droeg hij het in de Ariège gelegen *Massif de Tabé* aan, dat zich in de Franse Pyreneeën in het plaatsje Foix bevindt. Dat is een plek waar zich twee meren bevinden, waarover gezegd werd dat als je er iets ingooide er zo'n woede uit zou breken dat je verteerd zou worden door bliksem en vuur. In dat gebied was een kleine kapel gevestigd die me opnieuw deed fronsen toen ik erover las. Wie daarin een vuur zou ontsteken kon opmerkelijke ontmoetingen krijgen als daarin de nacht werd doorgebracht. Dat doet ook denken aan de brandende kerktoren van Lissewege en zegt iets over het idee dat de godin in de duisternis met vuur aan te roepen zou zijn.

Het is niet ondenkbaar dat die kapel in Foix ook een Nehalennia-plaats is geweest. Volgens Gregorius van Tours, een historicus van de Languedoc, was de locatie in Foix exact te vergelijken met die van de berg Hélanus.¹⁶² Aangezien de Hélanus net zo'n plek was als het eiland van Sein, dan zijn dat duidelijke verwijzingen dat dit vereringsplaatsen van de godin zijn geweest. Bijzonder in dit verband is dat het bergmassief in Foix de bijnaam *Massif de la Frau* draag; *het massief van de vrouw*. Maar wie is die vrouw? Wordt daarmee daadwerkelijk Nehalennia bedoeld? Bergen en meren waren al in de vroege oudheid van groot spiritueel belang voor heidense culten, maar zijn er in deze Franse bergen nog meer aanwijzingen te vinden die leiden naar een vereerde godin in een witte jurk?

17. De Notre Dame de Laval

Sinds we in Frankrijk woonden, zochten we soms wat rust bij het kerkterrein van de *Église Notre-Dame de Laval* in Caudiès-de-Fenouillèdes, dat zich in hetzelfde dorp bevindt als de in **hoofdstuk 13** genoemde kerk, waar een muurpaneel met een zwaaiende in het wit geklede vrouw te zien is, met daarnaast een subtiele verwijzing naar de lisdodde.

De *Notre-Dame de Laval* ligt in het buitengebied en is een oude kerk, die verschillende malen opnieuw is

opgebouwd. Op het terrein bevinden zich prachtige wandelpaden tussen bomen en struiken, waar een heerlijke serene energie voelbaar is. Ik kom daar altijd graag.

Tijdens de *Journées Européennes du Patrimoine* was de kerk een weekend lang geopend en kregen we een persoonlijke rondleiding door het gebouw van een gids. De kerk is duidelijk te liëren aan de Tempeliers en bevat verschillende symbolieken daarvan, waaronder een op het terrein gevonden orakelhoofd, waarover veel te lezen valt in oude teksten. Zo'n sculptuur van een hoofd werd door de Tempeliers niet alleen benut als een orakelhoofd dat informatie kon doorgeven, maar had ook een ceremoniële functie bij hun inwijdingsrituelen. Dat is dan ook de reden waarom bij Tempelierskerken vaak zo'n orakelhoofd gevonden is, zoals ook het geval is bij de kerk in Lissewege en in de Brugse *Onze-Lieve-Vrouwekerk*.

Na het beklimmen van de smalle trap in de kerktoren, kwamen we terecht op een achthoekig bordes dat rechtstreeks uitzicht heeft op de bijzondere berg van Bugarach. Een achthoek is overigens in gecodeerd Tempeliersschrift een verwijzing naar de Heilige Graal.

De bejaarde man die ons de rondleiding gaf, vertelde dat de kerk steeds herbouwd en vernieuwd was, maar bevestigde me dat het van oorsprong een oude Tempelierskerk was geweest.

De kerk beschikt over een prachtig vormgegeven altaar, met kleine gipsen beeldjes en reliëfs, die samen een niet gangbaar tafereel uitbeelden. Toen de Bijbel werd samengesteld, zijn er bewust en onbewust een aantal geschriften weggelaten. Deze teksten worden *apocriefe geschriften* genoemd en zijn meestal geschreven door de eerste christenen. Zulke teksten zijn dus alleen maar *niet-heilig* omdat samenstellers en vormgevers van de Bijbel bedachten dat ze niet in het Nieuwe Testament thuishoorden. Redenen daarvoor waren divers. Soms leken de geschriften zo op andere teksten dat ze niets toevoegden. Als auteur weet ik dat schrijven ook schrappen betekent en dat je sommige *darlings* moet *killen* om een verhaal over te brengen. Vanuit kerkelijk oogpunt zijn er daarnaast ook teksten geweest die men liever geheim wilde houden of waarvan men besloot ze slechts aan een beperkte groep kenbaar te maken. Deels heeft dat met de tijdsgeest te maken. De status van mannen was bij de Romeinen hoger dan die van vrouwen. Dat werd versterkt toen de Romeinen het christendom begonnen te verspreiden en *shapen*. Daarom werd bijvoorbeeld de rol van Maria Magdalena naar de achtergrond verschoven. Inmiddels zijn er lijvige boeken verschenen over de relatie die ze met Jezus had en dat ze toch écht zijn meest geliefde apostel was. Ze zou overigens naar de Languedoc zijn gereisd en gepredikt hebben op de Zuid-Franse bodem.

Een ander voorbeeld van een uit de Bijbel gehouden geschrift is het *Evangelie van Jakobus*, waarvan de oudste bewaard gebleven versie dateert uit de vierde eeuw. De tekst bestaat uit vijftienvintig korte hoofdstukken en gaat over Joachim en Anna, een welgesteld vroom echtpaar. Het tweetal draagt één schande en dat is dat het ze niet lukt kinderen te krijgen. Joachim besluit in een tempel een offer te brengen, maar het wordt geweigerd. Anna gaat naar haar tuin en klaagt daar over haar kinderloosheid. Dan verschijnt er ineens een engel die tegen Anna zegt dat ze in verwachting is. Joachim, die terug huiswaarts keert, treft zijn zwangere vrouw bij de poort in Jeruzalem. Het kind dat later geboren wordt, krijgt de naam Maria en wordt op haar derde naar een tempel gebracht, waar ze verzorgd wordt door engelen. Uiteindelijk wordt een oude man, genaamd Jozef, de echtgenoot van Maria. En dan daalt er na een tijdje een baby neer uit een zich in een grot bevindende wolk. Het is een zoon die niet door middel van geslachtsgemeenschap is ontstaan.

Wie de tekst letterlijk neemt, ziet dat niet alleen Jezus geboren is uit een onbevleete ontvangenis, maar dat ook zijn moeder, Maria, een kind is dat uit een onbevleete ontvangenis van haar moeder Anna was voortgekomen. Dit apocriefe geschrift wordt uitgebeeld op een stripboekachtige manier met kleurige reliëfs en gipsen poppen op de wand achter het altaar van de *Notre-Dame de Laval*. Het is dus in die zin een prachtig historisch aandenken van een onbekend gebleven verhaal, maar daardoor tegelijkertijd ook een wat afwijkend monument.

Juist mijn interesse in de Tempeliers en mijn verdieping in hun onderliggende religieuze gedachtegangen, maakt dat ik vaak symbolieken van deze ridderorde snel herken. Omdat in dat verband Nehalennia, maar ook

haar benaming Liesse wel eens aan de orde waren gekomen, was ik extra alert op symbolieken die verwijzingen naar deze godin konden zijn. Nehalennia heeft ongetwijfeld bij de Tempeliers een rol gespeeld binnen hun religieuze beleving en tijdens filosofische beschouwingen. Het is een aspect dat nog vaker in dit boek aan de orde zal komen.

Vermoedelijk een weergave van Nehalennia bij de Notre-Dame-de-Laval in Caudiès-de-Fenouillèdes.

Eerder had ik bij een naast deze kerk gelegen *oratorium*, dat bestaat uit een koepelvormig gebouwtje, een duidelijke verwijzing naar Nehalennia gezien. Een daarin aanwezig reliëf had namelijk direct mijn aandacht getrokken en me op dat moment weer overmand met *dát gevoel*... Het was een onbeschrijflijke tinteling die me deed denken aan dat wat ik eerder in de kerk van Bugarach had ervaren.

Nu we de beschikking hadden over een persoonlijke gids, vroeg ik onze gids of hij wat meer kon vertellen over het reliëf. Hij antwoordde dat hij niet wist wie er op het reliëf stond afgebeeld en merkte op dat hij dacht dat het een weergave was van een Tempelier. Mij was echter al de eerste keer duidelijk dat de weergegeven

persoon een dame voorstelt die verschillende overeenkomsten vertoont met Nehalennia. De vrouw staat met een schild in de handen op een bootje en is gehuld in een manteltje. Haar weergave, met een doek op het hoofd, vertoont ook sterke overeenkomsten met de wijze waarop Nehalennia op sommige votiefstenen staat afgebeeld. Zoals steevast het geval is, is het bootje duidelijk een négo. Nehalennia en haar cultus waren uniek, maar Nehalennia is soms subtiel en onopvallend bewaard gebleven en ik vond deze dame op het bootje daar een duidelijk voorbeeld van.

Weer bedacht ik me dat er misschien een verband kon zijn tussen Nehalennia, Anna en Maria, want ik was dat drietal ook tegengekomen toen ik de rituelen van de lisdodde had bekeken. Als Maria de dochter van Anna was, zou het dan kunnen dat Anna een dochter was van Nehalennia? En dat dus Nehalennia de oma zou kunnen zijn van de bijbelse Maria? Het was een gedachte die ik snel weer naast me neerlegde. Als er zo'n duidelijk verband was, dan was de godin als zodanig wel bewaard gebleven, want Maria's moeder Anna wordt ook nog steeds in diverse kerken vereerd. Anna, en met name Maria, hebben simpelweg Nehalennia verdrongen door de kersteningen.

Ik dacht regelmatig na over de reliëfsteen van de vrouw met het bootje van de Notre Dame de Laval en vond het een hele ontdekking. Hoe toevallig is het dat er verkapte verwijzingen naar Nehalennia in twee kerken in Caudiès bewaard zijn gebleven? Ik wist dat ik opnieuw een spoor te pakken had.

Daar waar ik voorheen dacht dat mijn zoektocht naar Nehalennia vooral een speurtocht zou worden in de oude literatuur, leek het erop dat allerlei plekken die hemelsbreed niet ver bij ons vandaan liggen, rechtstreeks verwezen naar de godin. Dat plaatste opnieuw de witte verschijning waarvan we getuige waren geweest in een Nehalennia-licht, want wat als die vreemde ervaring écht met Nehalennia te maken had gehad? Zou het dan kunnen dat zich hier makkelijker zulke manifestaties voordoen, omdat deze cultus in deze omgeving nog lang geliefd is geweest? Is dat ook een reden waarom rituelen zoals bij de Mont-Hélanus zo moeilijk de kop in te drukken waren? Is men haar aanwezigheid op het Occitaanse grondgebied blijven voelen en zien?

Ik besloot mijn hele wezen af te stemmen op Nehalennia en bij ieder uitstapje te speuren naar symbolieken die aan de godin te relateren zouden kunnen zijn. En ik nam ook het besluit te gaan spitten in oude boeken over deze omgeving om te checken of die nog meer konden verduidelijken over haar bestaan. Iedere bevinding wilde ik aan een nauwlettend onderzoek onderwerpen.

Het mozaïek in Nîmes is ten onrechte weggeschoven als zijnde niet verwijzend naar Nehalennia, de daarop weergegeven fakkel is fout geïnterpreteerd en niet gezien als een lisdodde. En dat die lisdodde met name in Frankrijk diep verbonden was met de Nehalennia-cultus, was in Nederland helemaal niet meer bekend. Het bewijst dat er regelmatig denkfouten en interpretatiefouten zijn gemaakt. Hoe vaak is dat nog meer gebeurd? Er gonsden ook een hoop vragen en gedachten door mijn hoofd. Verbeelde het glas-in-loodraam in Bugarach écht Nehalennia's bootje? Nehalennia is duidelijk in Frankrijk geëerd met mozaïeken en glas-in-loodramen kunnen ook worden beschouwd als glasmozaïeken. Hadden die blauwe appels waarnaar verwezen werd in de perkamenten van Rennes-le-Château én die geprojecteerde blauwe appels tijdens *Pommes Bleues* daadwerkelijk iets te maken met de mystieke cultus rondom Nehalennia?

Steeds als we rondreden in onze regio, viel me op dat er hier nogal wat plaatsnamen voorkomen met D'Aval in de naam. En ineens begon me wat te dagen...

Waarom droeg de kerk in Caudiès-de-Fenouillèdes uitgerekend de naam *Notre-Dame-de-Laval*? De dorpskerk is mystiek en een oude naam van deze plaats is *Lavail Notre Dame*, hetgeen betekent: *Het voorhangsel van de Notre Dame* ofwel *de voile die onze dame bedekt*.¹⁶³ Zou *Notre Dame de Laval* een verwijzing kunnen zijn naar een dame van Aval? Naar *Onze Dame van Avalon*? Is de naamgeving op die manier een subtiel verwijzing naar een godin die de weg naar Appelland Avalon kent? Een interessant detail daarbij is dat de Kelten in Cornwall het woord *Aval* gebruikten om een appel te duiden.¹⁶⁴ Was deze gesluierde dame van Avalon misschien van oorsprong dezelfde als Nehalennia van het Appelland en de bewaakster van appels?

18. Appelland Avalon

Laten we, voordat ik verder ga, eerst even stilstaan bij dat mysterieuze Appelland dat de naam Avalon draagt. Volgens christenen ligt er ergens hoog in de hemel een fantastisch, goddelijk oord dat voor uitverkorenen en goede gelovigen te betreden is na de dood. De Galliërs geloofden niet in zo'n hemels paradijs. Zij waren ervan overtuigd dat er een andere dimensie bestond, die te betreden zou zijn via grotten, heuvels of bergen.¹⁶⁵ Uit de oude heldendichten komt naar voren dat ieder die in die onderwereld naar binnen wilde een paspoort nodig had in de vorm van een zilveren tak van de heilige appelboom. Dat zou een tak met bloesems of vruchten zijn, of een enkele appel zonder tak. Zulke appelboomtalismannen blijken de sleutel te zijn om geheimen van die *andere* wereld te ontgrendelen.¹⁶⁶ Vergelijkbare verhalen zijn ook verteld over het Appelland Avalon, hét beloofde land waarin geen leeftijd, verval of somberheid is, en waar appels rustgevend muziek maken. Die plek wordt vaak aangeduid als een eiland. In het Bretons spreekt men van *d'Inys Afalon*, het eiland van de appels.¹⁶⁷

Het woord *appel* is terug te vinden in allerlei plaatsnamen, zoals in het Nederlandse Apeldoorn, dat vroeger de naam Appeldoorn droeg en in het Duitse Appeldoorn in de buurt van Kleef, dat later Appeldren ging heten. In Duitsland zien we tevens plaatsnamen zoals Affoltern, Apfaltern, Affaltach, Affalirangen, Affalter en Affolterbach.¹⁶⁸ In Frankrijk zijn er meerdere plaatsnamen die Avalon, of een afgeleide daarvan, in de naam dragen. Het duidelijkste voorbeeld daarvan is Avallon, een Frans dorp in het departement Yonne. Dat plaatsje werd door de Romeinen Aballo of Aballone genoemd, een Grieks woord voor appel.¹⁶⁹

Dat de appel in het verleden een belangrijke vrucht of symbool was, zien we ook terugkeren in allerlei godennamen, zoals in die van de Griekse voorspellende god Apollo en in die van Albellio, de appelbomengod die in Zuid-West Frankrijk alom aanbeden werd.

De eerste christenen zouden zich ook hebben laten inspireren door heidense verhalen over appels in relatie tot andere werelden en daarom een appel als symbool hebben aangenomen. Dat de appel ook voor hen een sleutel tot een andere zijnstoestand begon te symboliseren, is af te lezen aan het verhaal over Adam en Eva die uit het paradijs werden verdreven. Dat was allemaal het gevolg van een hap die Eva van een appel had genomen, waarmee zij de sleutelfunctie van de appel vernietigde en de toegang tot de heerlijkheid verbrak.

Als we kijken naar het Appelland van de oude religies, ontstaat er ook een beeld van donkere wateren die aan wedergeboorte worden gerelateerd, volgens een boek uit 1931 dat over de symbolen van de Kelten en Germanen gaat.¹⁷⁰ Het zou *ap* of *ab* zijn, een omvattend *el* of *al*, afgeleid van het Germaanse woord *apfel* of *appel*, dat in het Bretons *Aval* genoemd wordt en in het Iers *Aball*.

Uit de Ierse literatuur komt naar voren dat het Appelland een metafoor is van een relaas over reïncarnatie, waarbij gouden appels en zilveren twijgen staan voor de geestelijke bezieling en innerlijke godskracht waarover mensen beschikken. Wie de diepere betekenis van de vrucht van de Boom der Kennis proeft, kan wetend worden. Dat komt ook terug in het woord *zilver*, dat heraldisch is ontstaan uit het Germaanse woord *weiss*, dat van *wissen* en dus *weten* komt en samenhangt met wijsheid. Dat het belangrijk is om *wetend* te worden lijkt een boodschap van het Appelland te zijn.

Avalon wordt tegenwoordig vooral gezien als een mythisch land dat verbonden is aan sagen over koning Arthur. Volgens de verhalen zou hij op *Avalon Island* zijn beland en genas een vrouwelijke druïde met de naam Morgane hem daar van zijn wonden. Morgane verbleef op dat eiland, had kennis van de medische wetenschap, was wetend en vertolkt daardoor allerlei kwaliteiten die toegeschreven zijn aan druïdepriesteressen.¹⁷¹

Met name de druïden lijken dol te zijn geweest op speciale eilanden, omdat ze voelden dat op die plekken een bijzondere energie heerschappij had. Ze wilden graag in de stilte leven op plekken van afzondering waar veel water was te vinden en op die manier hun eigen Appellanden creëren. Eilanden vonden ze met name geschikte woonplaatsen en er waren veel eilanden die door deze natuurvereerders werden bewoond.

De historiograaf en filosoof Plutarchus (46-120) schreef over zo'n druïdisch eiland aan de Ierse kust, waar

mensen met genieën konden spreken. Op het eiland zelf bevonden zich bomen met zilveren takken en gouden appels. Wanneer deze appels tegen elkaar tikten, veroorzaakte dat een geluid dat kwalen kon genezen. Vaak worden dit soort verhalen beschouwd als legenden, maar waarschijnlijk zit er een diepere betekenis en esoterische leer in verborgen. Er hebben verschillende van dit soort plekken bestaan, die fungeerden als orakels. Het Griekse orakel van Dodona was daar een voorbeeld van, want dat was een plek waar alle geluiden en aanwijzingen van de omringende natuur geïnterpreteerd werden als een teken. Priesters en priestersessen die daar leefden luisterden naar geluiden van ritselende takken en naar manieren waarop de wind metalen items in beweging kon zetten. In de natuur vonden de oude religies de antwoorden die ze zochten, waardoor ze ook oor hadden voor vogelklanken en watergeluiden. Zij die op zulke plekken fungeerden als priesters of priestersessen, beschikten over de kennis om de boodschappen te vertalen.

De druïden wisten veel over Appelland Avalon, maar lieten ons weinig informatie na op dit vlak.

Plutarchus schreef dat het druïdische Appelland alleen te bereiken was in een boot van glas, op een plek waar een wonderbaarlijke toren zou verrijzen. Daarin lijkt hij een clue te verbergen, want de vraag is of dat Appelland waarover hij spreekt zich überhaupt bevindt in de voor ons zichtbare wereld. Hij lijkt er vooral een dimensie mee aan te duiden, die zichtbaar gemaakt kan worden middels glas.

Is het mogelijk dat wij ook een glimp kunnen zien van het Appelland via een glasmozaïek? In Rennes-le-Château blijkt dat steeds op 17 januari te gebeuren, want daar zijn dan duidelijk drie blauwe appels te zien. Zij die zich wat verdiept hebben in dit mysterieuze plaatsje en het museum hebben bezocht, dat gevestigd is in de villa die dorpspriester Saunière vroeger bewoonde, hebben ook de serre van deze priester betreden. Deze serre, bestaande uit glas-in-loodramen, biedt uitzicht op een toren die Saunière liet bouwen en opdroeg aan Maria Magdalena. De serre heeft dienstgedaan als de privé-kapel van deze mysterieuze priester en door de uitleg van Plutarchus is het niet ondenkbaar dat hij deze glazen ruimte ook benutte als orakelplaats om aan de hand van lichtschijnsels glimpen en informatie uit het Appelland te kunnen ontvangen. Het licht glipt daar immers prachtig naar binnen, waardoor er allerlei kleuren en vormen in de ruimte geprojecteerd worden.

Het lijkt erop dat men in voorbije tijden middels de over Avalon opgetekende verhalen heeft proberen te vertellen dat er een andere dimensie bestaat, die misschien wel te betreden is door te divineren op gekleurd glas, waarbij dan een glasmozaïek als orakel benut kan worden. Het doet mogelijk ook iets veronderstellen over de reden waarom dat zo afwijkende glas-in-loodraam in de kerk van Bugarach is geplaatst.

Zegt dit alles ook iets over Nehalennia, die als dame met haar voile de weg kent naar het Appelland?

Ik raakte over dit onderwerp in gesprek met een Franse buurvrouw en ze vertelde me dat appels in hun taal, spreekwoordelijk soms duiden op het verlaten van het gangbare bewustzijn. Als iemand flauwvalt, noemt men dat in Frankrijk *tomber dans les pommes*, letterlijk vertaald: *vallen in de appels*. Wie dus even door omstandigheden buiten bewustzijn raakt, betreedt een ander bewustzijn dat Fransen aanduiden met appels. Zou het dan kunnen dat in dat bewustzijn Nehalennia te vinden is? En dat ze met de bij haar afgebeelde appels verwijst naar een andere *toestand van zijn*?

19. Tempeliers, pentagrammen en bewust-zijn

Net buiten het oude, Zeeuwse dorpje Oostkapelle staat een kasteel met den naam Westhove dat nog menig voorhoofd doet fronsen en dat komt onder andere omdat niemand weet wanneer het precies gebouwd is. Er zijn wat gissingen dat het kasteel omstreeks het jaar 800 verzezen kan zijn, maar het is ook mogelijk dat er eerder een ander gebouw heeft gestaan, zoals dat met zulke bouwwerken soms wel vaker het geval is geweest.

Op Westhove zou het spoken en men had er veel vrees voor *witte wuven*. Een van die spoken was een vrouwelijke, witte gedaante. Dominee Hoog, een bestrijder van bijgeloof, die in 1802 overleed, liet mensen weten dat die verschijningen allemaal houtdieven waren en had er eentje ontmaskerd.¹⁷² Eenzelfde verhaal over zo'n ontmaskering, deed tegen het einde van de 18e eeuw de ronde. Toen zou er plots veel hout

verdwenen zijn bij het kasteel.¹⁷³ Een jager, die op de gedaante bij de houtstapel wilde schieten, ontdekte dat een kleermaker uit Domburg zich had vermomd als *Dame Blanche*, al werd daarmee niet het bestaan van de witte spookvrouwen ontkracht.

Verhalen over witte vrouwelijke verschijningen in dit gebied, deden al vele eeuwen de ronde. Ze zouden vooral te zien zijn bij de *Wulpedreve*, de toegang van kasteel Westhove. In het kasteel zelf zou zich ook een spook ophouden, want dat werd al in het jaar 800 verteld. Het zou een geest van een vrouw zijn die op Westhove om het leven was gekomen. Jaarlijks stond ze in de nacht van 14 op 15 juni huilend op de toren.¹⁷⁴

Er bestaan linken tussen kasteel Westhove en de Tempeliers. Wolfert van Borsselen, die besloot in 1118 een Tempelier te worden, gaf al zijn bezittingen aan de orde, waaronder dit kasteel.¹⁷⁵ Daardoor wordt duidelijk dat het kasteel in handen van de Tempeliers kwam en dat bevestigde het vermoeden dat er ook Tempeliers in dat kasteel gewoond hadden.

Op het kasteelterrein zijn diverse munten en voorwerpen gevonden die dateren van voor de jaartelling. In 1749 werd er achter het kasteel ook een oude begraafplaats ontdekt. Naast urnen werden daar ringen, gespen, naalden en sleutels aangetroffen. Daar lagen tevens oude monumenten waarvan men dacht dat ze naar de Goten verwezen, een Oost-Germaans volk dat Nederland binnenviel in 432.¹⁷⁶

Nehalennia-linken zijn er ook met betrekking tot dit kasteel. Om te beginnen lag de Domburgse tempel die gewijd was aan de godin in de nabijheid van deze locatie.¹⁷⁷ Ook staat vermeld dat er zich een paar Nehalennia-altaren bevonden in dit kasteel, die na de Franse tijd met vele andere oudheden een merkwaardige reis naar Parijs hadden gemaakt.¹⁷⁸ In het kasteel werden ook potloodtekeningen bewaard, die vervaardigd waren naar aanleiding van de aan de kust gevonden votiefstenen die naar Nehalennia verwezen.¹⁷⁹ Verder bevond zich op de buitenplaats van het kasteel een Romeinse brug, waar een Nehalennia-steen ingemetseld zat. In 1845 werd vermeld dat deze steen zeer geschonden was en dat de hele rechterzijde ervan verloren was geraakt.¹⁸⁰ Het was onbekend hoe de steen daar terecht was gekomen. Men had in datzelfde jaar het idee dat die steen gevonden was op het Domburgse strand.¹⁸¹

Dat betreft echter puur een veronderstelling en ik vraag me af of dat waar is. Het begint namelijk op te vallen dat de Tempeliers vaker neerstreken in de nabijheid van voormalige Nehalennia-locaties. Ze vestigden zich onder andere bij de plek waar het mirakelbeeld in Lissewege was gevonden, de fundamenten van de *Église Notre-Dame de Laval* in Caudiès-de-Fenouillèdes zijn in hun handen geweest en je zult in dit boek nog meer lezen over vergelijkbare Nehalennia-locaties waar ze ook hun voetsporen hebben nagelaten. Opvallend is dat er juist op dit soort plekken ook vaak verhalen te vinden zijn van verschijningen van een witte dame.

De Tempeliers zijn ontsproten uit de Cisterciënzers, een religieuze monnikenorde. Nadat de kruisvaarders Jeruzalem in 1099 hadden veroverd, kreeg Bernhard van Clairvaux (1090-1153), een abt van de kloosterorde van de Cisterciënzers, goedkeuring van de paus om deze ridderorde te stichten.¹⁸² Zodoende ontstond er een orde waarvan de ridders een bijzondere gelofte aflegden. Ze beloofden rovers te bestraffen en hun leven in dienst te stellen van de Koning der Koningen, ze streden voor het Kruis en hadden de overtuiging dat zowel de dood als het leven hen niet kon scheiden van Gods liefde. Wie een Tempelier werd deed afstand van bezit en mocht over niets anders beschikken dan wapens, een paard en wat uitrusting die nodig was om een ridder te kunnen zijn. Hugo van Payns (1070-1136) werd de eerste grootmeester van de orde, waarvan de leden gehuld in witte mantels met een kruis en met in het zwart geklede schildknappen ten strijde trokken, zonder daarvoor een aardse beloning te aanvaarden. Ze bewaakten met name de heilige plaatsen, zoals Bethlehem, Nazareth, de Olijfberg, de Jordaan, Golgotha en het Heilige Graf. Het hoofdkwartier van de orde was de Salomontempel in Jeruzalem.

Tot 1291 vonden er vele kruistochten plaats en toen de taak van de ridders ten einde kwam, bleef de orde bestaan. De orde bleek te bulken van het geld en was daardoor oppermachtig. De Tempeliers bezaten oorlogsbuiten, hadden schenkingen ontvangen uit vele hoeken, bewoonden kastelen, beschikten over landerijen, hadden ziekenhuizen opgericht en vervulden een rol die ervan blijkt geeft dat ze echte bankiers

werden. Ze hadden met niets *iets* gecreëerd.

Op vrijdag dertien oktober 1307 besloot koning Filips de Schoone (1268-1314) een einde te maken aan hun macht. Tempelridders werden gearresteerd en de ordeleden werden beschuldigd van ketterij door deze Franse koning, die vooral graag zijn schatkist met hun bezittingen wilde vullen. Eindeloos lang zijn er processen gevoerd tegen deze ridders, vooral in Frankrijk. De Franse inquisitie martelde de ridders, smeed ze in kerkerholen of plaatste ze op brandstapels. In andere landen werden deze ridders minder hard aangepakt en ook niet per definitie ter dood veroordeeld. Soms werden ze compleet vrijgesproken, al nam men in sommige landen wel hun bezittingen in beslag.

Over de Tempeliers werd gezegd dat ze magie en hekserij bezigden, sodomie bedreven en elkaars achterwerken kusten.¹⁸³ Dat was een vreemde ommekeer, want tijdens hun hoogtijdagen waren ze, op de paus na, de hoogste macht van het christendom geweest.

Jacques de Molay (1240-1314), de laatste grootmeester van de orde, werd naar het schavot gebracht op 11 maart 1313 en riep toen dat zowel de koning als de paus voor Gods troon zouden moeten verschijnen. Vlak voor hij stierf voorspelde hij correct de tijdstippen van hun dood.¹⁸⁴

De orde werd in het begin van de 14de eeuw opgeheven, maar een kern bleef ondergronds bestaan. Een aantal ridders wist te ontkomen aan de wreedheden en een groot deel heeft zich destijds in Schotland gevestigd. Schotland kon niet alleen hun mankracht goed gebruiken, maar daarnaast bleek het gedachtegoed van de Tempeliers prima overeen te komen met de Keltische tradities. In dat land vierde graalmystiek op dat moment hoogtij.¹⁸⁵ Verschillende Tempeliers zijn ook naar Portugal vertrokken en hebben zich daar aangesloten bij militaire ridderordes. Een aantal nog steeds bestaande genootschappen is in hun wortels tot deze tempelorde terug te voeren.

Vrij recent, op 25 oktober 2007, gaf het Vaticaan het boek *Processus contra Templarios* uit en daarin verklaarde de Roomse Kerk de Tempeliers niet langer tot ketteren. Zo kregen deze ridders na honderden jaren alsnog eerherstel.

In 1877 openbaarde Theodore Merzdorf, de conservator van de bibliotheek van Oldenburg, een reeks oude archieven.¹⁸⁶ Het betrof hier Latijnse teksten en kopieën van documenten die betrekking hadden op de officiële regels van de Tempeliers. Die informatie was tussen 1780 en 1790 door Frederic Münter, een Deense wetenschapper, ontdekt in het Vaticaan.¹⁸⁷ In een passage, die de titel *artikel 30* draagt, staat beschreven dat als een broeder stervende is, hij wordt begraven met zijn rode riem en daarbij staat tevens vermeld: "*Op zijn grafsteen zal het oudste teken van de redding gegraveerd worden: de Pentalpha.*" Dit is dan ook de reden waarom er op verschillende Tempeliersgraven pentagrammen staan gegraveerd. Dat de Tempeliers zo'n pentalpha, dat uit vijf A's bestaat en zo een pentagram vormt, beschouwden als een symbool van redding vond ik een bijzondere ontdekking, omdat het een duidelijke link trekt tussen de Tempeliers en de godin.

Nehalennia is immers ook een redster en zij draagt op de gevonden votiefstenen het pentagram wat verkapt bij zich in de vorm van appels. Wie immers een appel overdwars doorsnijdt, ziet in de kern een ster of pentagram verschijnen. Nehalennia beschikt dus middels haar appels ook over de mogelijkheid om mensen middels haar appels dat oude symbool van redding te schenken. Het lijkt er dan ook op dat de Tempeliers deze verborgen Nehalennia-sleutel bij de *Église Notre-Dame de Laval* in Caudiès-de-Fenouillèdes onthuld hebben, door haar daar als redster hun teken van grootste redding openlijk te laten dragen. De dame die staand op haar négo staat afgebeeld op dat reliëf draagt immers een schild met een pentagram bij zich. Naast dit reliëf hangt overigens een ander reliëf waarop alleen een pentagram staat afgebeeld.

Dat Nehalennia als een redster beschouwd werd, blijkt uit diverse votiefstenen. Een mooi voorbeeld daarvan is een steen die dateert van de eerste helft van *de tweede* eeuw en bekendstaat als het *27^e altaar*.¹⁸⁸ Deze steen is rechthoekig, dertig centimeter hoog en vijftien centimeter breed. Aan de zijanten staan lauriertakken afgebeeld en op de bovenkant is een met fruit versierde rand te zien, die als een plint is aangebracht. Er staat in acht gegraveerde lijnen een tekst die vertaald kan worden in: *Aan Nehalennia richtte*

Ingenuinius Januarius op bevel dit altaar op voor de redding van zijn zoon.

De naam Januarius was indertijd een populaire naam die vaker voorkomt op inscripties die gevonden zijn in Nijmegen, Keulen en Mainz. Uit de Latijnse woorden *Ex Precepto* op de steen, blijkt dat de ontvanger de steen *in opdracht* vervaardigde. Van wie hij die opdracht kreeg, is niet bekend. Mogelijk was het de godin zelf die dat kenbaar maakte via een verschijning of droom, of via een geestelijke die uit haar naam sprak. De zoon van Januarius was wellicht ziek of had een gevaarlijke onderneming doorstaan en was dankzij de godin gered. Deze redding had al plaatsgevonden, anders zou er een verzoek hebben gestaan in de vorm van de tekst *Pro Salute*, hetgeen ook wel eens aangetroffen is op zulke votiefstenen. Uit het opschrift van deze steen blijkt in ieder geval dat de godin kon redden en dat ze daar met een mooie steen voor bedankt werd.

De Tempeliers hadden niet alleen weet van het gedachtegoed van de oude Germaanse stammen, maar beschikten ook over allerlei oude kennis van het vroege christendom, dat door de Romeinen verdreven was voordat het nieuwe christendom haar intrede had gedaan. Het lijkt er dan ook op dat zij het pentagram behielden als symbool, maar het niet meer verkapt toonden via appels, zoals de heidenen dat deden.

De Canadese mysticus Manly P. Hall (1901-1990) deed uit de doeken dat de Tempeliers vervolgd en vermoord werden omdat zij beschikten over dit soort oude, bewaarde kennis.¹⁸⁹ Volgens Hall wisten ze ook dat Jezus niet gekruisigd was op 33-jarige leeftijd. Jezus zou begin dertig zijn geweest toen hij werd gedoopt en uiteindelijk door ouderdom gestorven zijn. Het was de Tempeliers ook bekend dat Jezus een relatie met Maria Magdalena had en dat ze was ingewijd in een oude leer. Volgens Hall staat het buiten kijf dat Jezus ingewijd was in Grieks-Heidense of Aziatische mysteriën. De kerk had allemaal leugens verspreid over dit tweetal en onder andere gezegd dat Maria Magdalena een prostituee was, terwijl ze geen zondares was, maar een *apostola apostolorum*, dé apostel der apostelen. Zij was zijn meest geliefde volgeling en dat kwam omdat zij *ziende* was, daar waar zijn andere, nabije volgelingen in het duister bleken te tasten.¹⁹⁰

De katholieken hadden de rol van vrouwen in teksten laten vervagen, maar de Tempeliers gaven allerlei belangrijke dames uit de geschiedenis weer een podium. Ze brachten daardoor de vrouwelijke kracht weer terug in de wereld, waarvan de apocriefe weergave in de kerk in Caudiès-de-Fenouillèdes ook een voorbeeld is.

Van Jozef en Maria, de ouders van Jezus, wordt verondersteld dat ze tot de essenen hadden behoord, een vroege Syrische sekte. De essenen beheerden oude, religieuze kennis, waarvan een belangrijk onderdeel een leer betrof die te maken had met de onsterfelijkheid van de ziel. Na inwijdingen in drie graden op een mysterieschool, waarvoor slechts een enkeling slaagde, kon een ingewijde esseen daarover kennis ontvangen. Een deel van hen leefde celibatair, een ander deel was getrouwd. Jezus zou niet *onbevlekt*, maar *vlekkeloos* geboren zijn, in de betekenis van *onbesmeurd*. Later zou hij zijn ingewijd in het diepst van de mysteriën.¹⁹¹

De essenen geloofden in God, de onsterfelijkheid van de ziel en in een toekomstige *staat van zijn* die volgde naar aanleiding van de manier waarop levens waren geleid. Hun lichamen beschouwden ze als tempels van de Heilige Geest. Ze leefden als een grote familie en vermeden contact met mensen die niet dezelfde regels volgden. Hun leven bestond uit het uitvoeren van taken en het bestuderen van kennis die voor anderen geheimgehouden werd. Dagelijks voerden ze een rite uit waarbij ze zich onderdompelden in koud water, waarna ze witte linnen jurken aantrokken en een sobere, veganistische maaltijd aten die bestond uit brood en groenten.¹⁹² Niet alleen de zelfgekozen armoede en het eetpatroon, maar zelfs hun kledingstijl werd als basis aangehouden bij het vormgeven van de Orde van de Tempeliers.

Van de Pythagoreaanse essenen is bekend dat ze geloofden dat hun handen door contact met geld vervuild zouden raken. Ze verafschuwden het idee dat de gift van God gekocht kon worden. Het waren mediators die zich lieten helpen door geesten en die het pad van hun goddelijke ziel volgden.¹⁹³ In dat opzicht hadden de Tempeliers ook een overeenkomst met hen, omdat deze ridders ook bezittingen afzwoeren. Een andere overeenkomst is de fascinatie voor het pentagram, dat door de Pythagoreeërs gezien werd als een meetkundig figuur met een diepere, onderliggende betekenis. Voor hen vertolkte het ook het magische getal

vijf en het wezen van het heelal. Ze beschouwden het als een geheim symbool met speciale verhoudingen¹⁹⁴ en als een embleem van gezondheid.¹⁹⁵ In het boek *The Magus or Celestial Intelligencer*, dat in 1801 verscheen, wordt deze betekenis bevestigd. Er wordt daarin gesproken over een pentagram dat als symbool verschijnt dankzij openbaringen. Het zou op geen enkele andere manier ontvangen kunnen worden dan ontsluitend door een godheid.¹⁹⁶ Met name dát lijkt ook goed aan te sluiten bij datgene wat Nehalennia de mensen wilde leren. De godin wilde goed toegankelijk zijn als maan en was een lichtpunt in het duister. Ze verhulde de ster van verlossing in appels, alsof het de toegangssleutel betrof tot een verborgen land.

Om de betekenis van de ster van Nehalennia extra goed te begrijpen, kunnen we ook putten uit bewaarde kennis van de oude Germaanse zienswijze op sterren in relatie tot geboortes. Het pentagram werd door hen beschouwd als een weergave van een mens op een trap van vergoddelijking.¹⁹⁷ Iedere geboorte werd gezien als een doorstane inwijding. De ingewijde geborene had namelijk vijf gebieden leren te betreden en deze beginselen weten om te buigen tot een eenpuntige levenssfeer van reïncarneren, zaaien, oogsten en groeien. Iedere geborene kon zich daarom vervolgens ontwikkelen en droeg het zaad in zich tot hogere groei.¹⁹⁸ De appel kan daarbij gezien worden als het zaad en het fysieke leven, dat ons laat groeien als een boom. De zich in de appel bevindende stervormige kern is te vergelijken met de ziel en met de daadwerkelijke essentie van alle opgedane ervaringen.

Binnen de paganistische zienswijze hechtte men vooral belang aan de vervolmaking van de ster, die het symbool was van de lichtvonk die een mens kon ontwikkelen en op basis van de doorlopen levensweg na afloop van het leven kon gaan stralen. Aan de helderheid van deze ster zou dan afgelezen kunnen worden wat de ziel van het leven had gemaakt en wat er gedurende de aardse periode was geleerd.

Daarom is het pentagram het grootste teken van verlossing geworden bij de Tempeliers en werd de ster in oude paganistische kringen ook beschouwd als een sleutel waarmee de deur van het hiernamaals te openen was. Iedere ster die compleet was en mooi genoeg straalde, mocht verder reizen naar een andere plek. Tegenwoordig zouden we de ster kunnen vergelijken met een compact disc of dvd die, als die niet met de juiste informatie is beschreven, geen toegang biedt tot de opstart van een volgend programma.

Dat de Tempeliers deze informatie kenden, veroorzaakte een discrepantie met betrekking tot het bijbelse verhaal en stond daarom haaks op dat wat de kerk predikte.

Vanuit de kerkelijke leer moet iedere gedoopte gelovige zich onderwerpen en bijbelse voorschriften volgen om verder te kunnen komen. In de paganistische leer lag de verantwoordelijkheid voor het doen en laten bij de persoon zelf en viel er na afloop van het leven *niets* te veranderen aan het reeds geleerde of aan gemaakte fouten. Het enige wat heidenen gedurende hun leven konden doen om iets recht te zetten, was goede daden verrichten op punten waar ze eerder de fout in waren gegaan. Wetend worden om zoveel mogelijk licht aan de ster te kunnen toevoegen was het doel van het leven.

Bij de kerk werkte het rechtzetten van misstappen veel eenvoudiger en kon kwijtschelding verdiend worden in de vorm van een *aflaat*. Dat kon bijvoorbeeld door te bidden of door een pelgrimage te ondergaan, maar het was ook mogelijk het te kopen. Op die manier konden zonden afgekocht en vergeven worden. Bedragen die werden verdiend met het verkopen van aflaten werden aanvankelijk ingezet voor nobele doelen, zoals het helpen van armen, maar het systeem werd daarna een bron van misstanden en misbruik, omdat handjes graag grepen in bakjes waarin zulke opbrengsten bewaard werden.

De Tempeliers hadden duidelijk ontdekt dat er iets niet in orde was met de denkwijze van het christendom. Het gangbare christendom, dat vormgegeven en opgedrongen was door de Romeinen, was duidelijk anders van aard dan de oude leer die verspreid was door Jezus, die door diezelfde Romeinen was vermoord! De Tempeliers ontdekten dat er tussen de veel oudere christelijke leer en het gedachtegoed van de oude paganisten meer overeenkomsten dan verschillen zaten.

In de tijd waarin de Tempeliers openlijk actief waren, stond de kerkelijke leer veelvuldig ter discussie. Dat was ook de periode waarin de door mij aangehaalde kathaar Tanchelm toehoorders vond in onder andere

Zeeland. Na alles wat ik in de loop van mijn leven over dit gedeelte van de middeleeuwen heb gelezen, is in mij het beeld ontstaan dat mensen toen vooral op zoek waren naar bewijzen. In die tijd werd vaak op bedevaart gegaan, waardoor contacten ontstonden met gelovigen uit andere culturen en gebieden. Gesprekken die dan ontstonden zullen verrijkend zijn geweest en mensen ook meer gedwongen hebben tot nadenken. Men was ook duidelijk zoekende naar meer en velen hoopten dat de waarheid en niet zichtbare krachten zich beeldend aan hen zouden ontfouwen. Het is niet ondenkbaar dat dat ook daadwerkelijk op sommige plekken gebeurde, waar men bijvoorbeeld in groepen verzoeken richtte tot de hemel. De mensen zochten duidelijk naar de andere werelden en dimensies, communiceerden met het goddelijke en wilden zelf iets zien van alle magie. De kerk had allerlei regels opgesteld over wat te doen en wat te geloven en dat begon mensen tegen de borst te stuiten. Wie dat echter te openlijk liet merken, tekende in die tijd echter zijn eigen doodsvonnis.

Binnen het christendom had de stersymboliek een hele andere betekenis gekregen. In het tweede hoofdstuk van de apostel Mattheüs wordt de *Ster van Bethlehem* besproken. Het betrof een ster uit het Oosten die magiërs hadden zien opkomen en die de komst van het Christuskind inleidde. In die tekst staat ook te lezen dat het kind vervolgens met aardse schatten, zoals goud, vereerd werd. De Tempeliers beseften echter dat die ster juist los stond van de geboorte en van aardse materie. Zij wisten dat het een ontwikkeling van de ziel verbeeldde die vooral belangrijk werd in het hiernamaals. Het was niet de bedoeling om op aarde geboren te worden als een ster, maar juist hier te leren hoe je uiteindelijk een mooie ster kon worden.

Dat is dan ook precies wat Nehalennia met haar appels laat zien en ik ben ervan overtuigd dat de Tempeliers daardoor interesse kregen in deze oude godin en gepoogd hebben zoveel mogelijk van haar antieke erfgoed te bewaren en te beschermen, zoals men dat onder andere op kasteel Westhove deed.

In *The Temple Church* in Londen is een wassende maan te zien die fungeert als een bootje met daarop de Maagd Maria, waarbij de mast van het schip in een kruisvorm is weergegeven.¹⁹⁹ De overeenkomst tussen Nehalennia op haar bootje en de kerkelijke Maria is ze daarom vast ook niet ontgaan. Nehalennia is op zijn minst een punt van aandacht geweest van de Tempeliers, niet alleen vanwege haar stersymboliek, maar ook omdat ze een leer verbeeldde van het oude gedachtegoed, waarin zij een voile opzij kon schuiven om een glimp te tonen van de andere wereld die ook de Tempeliers wilden onderzoeken en dienen.

In mythologische teksten wordt overigens niet alleen de appel, maar ook de peer aangeduid als een toegangsverschaffer tot die wonderbaarlijke plaats en binnen de Nehalennia-cultus hebben de appel en peer dan ook een vergelijkbare symboliek verbeeld.

Peren en appels geven iets aan over waar informatie is te vinden en symboliseren het *zo boven, zo beneden* principe dat in dit boek nog vaker aangehaald zal worden. Ondanks het verschillende uiterlijk, lijken appels en peren met elkaar te vergelijken vruchten te zijn, maar er is een groot verschil. Wie een appel en een peer in een waterbak plaatst, ziet dat de appel blijft drijven en de peer zinkt. Dat komt omdat een appel meer lucht bevat en een peer zwaarder is. Het geeft wel aan dat de ster die beide vruchten verhullen, gezien kan worden in de context van de in dit hoofdstuk uitgelegde oude leer. Zoals we beneden zijn, zullen we boven zijn en zoals we boven zijn, zijn we beneden. De appel toont onze uiterlijke en lichte kant, de peer onze duisternis en diepten. Als in beide hoedanigheden gestreefd wordt naar het verfraaien van onze ster, zal er redding zijn. Daarnaast geeft het aan dat het werken aan het verlichten van de ster die we in het hiernamaals zouden kunnen worden, overal kan geschieden. We kunnen werken aan ons innerlijk op de oppervlakte, maar we kunnen het ook vinden als we onze diepten doorgronden.

Op veel Nehalennia-altaren hebben zowel appels als peren een belangrijke positie en ze geven niet alleen blijk van haar teken van verlossing, maar ook van plekken waar de godin te vinden is. Ze is dan ook zowel te vinden op het land, in oogsten, tussen de sterren in de hemel, maar ook drijvend op zee, in de diepte en zelfs in andere dimensies. Dat laatstgenoemde komt duidelijk naar voren op een altaar dat is weergegeven in een Frans tijdschrift. Hierop staat Nehalennia aan de voorzijde afgebeeld op de typerende wijze, maar zijn er op

de achterzijde naast een gordijn twee appels als twee peren te zien.²⁰⁰ De pentagrammen van deze vruchten zijn daarop duidelijk sleutels van de toegang die ze met haar voile bedekt. Hoe meer licht de zich ontwikkelende, persoonlijke zielsster opvangt, hoe meer de godin kan laten zien. In dezelfde publicatie staan overigens ook andere altaren van de godin afgebeeld, waarbij op fruitmanden en zijkanten de appels en peren opvallende posities innemen. Op enkele altaren staan drie appels en drie peren aan de bovenzijde afgebeeld.

20. Het verschrikkelijke Périllos

In een merkwaardig plaatsje in de Pyrénées-Orientales, ving ik opnieuw een glimp op van Nehalennia. In postcodegebied 66600, waarvan de drie zessen alleen al tot de verbeelding spreken, is het dorpje Périllos te vinden.

Périllos is een werkelijk van god en alleman verlaten gehucht dat door de Fransen in onze regio tot ongeluksplek is bestempeld, omdat zij die deze plek bewoonden vaak ontzettend geleden hebben. Telkens als de kalmte daar leek teruggekeerd en levens weer op de rit kwamen, gebeurde er wel weer iets naars. In oude tijden was Périllos een dorp dat door bezetters tijdens oorlogen werd ingenomen, maar het plekje werd ook ernstig getroffen door kindersterfte en door de Pest. Andere epidemieën, hongersnood, grote droogte en sterfgevallen door buiktyfus als gevolg van een besmette bron... niets bleef de *diehards* gespaard die daar stug bleven wonen.

Het klimaat dat daar heerst kent ook uitersten, want in de wintertijd bevries je daar en gedurende de zomer ervaar je een haast ondraaglijke, woestijnachtige hitte. Dat was vroeger ook zo en daarom hebben er waarschijnlijk ook nooit meer dan honderd mensen gewoond.

Na de Tweede Wereldoorlog wilde bijna niemand meer in het gehucht leven en toen er in 1963 een vliegtuig met elf inzittenden ontplofte en dikke mist het daar gelegen massief grijs kleurde, vonden de meeste van de laatste bewoners dat dé druppel die de emmer liet overlopen en pakten ook zij hun koffers in. Op Franse fora over paranormale fenomenen, wordt overigens druk gespeculeerd over dit vliegincident, omdat verschillende onderzoekers menen dat dit een onder de pet gehouden ufo-crash betreft.

Sinds 1971, het jaar nadat de allerlaatste bewoner vertrok, draagt Périllos de officiële status van "verlaten dorp". *La cité fantôme*, kopte de Franse krant *La Dépêche* in 2014, waarin vol weemoed de vraag gesteld werd wie toch degene was geweest die als laatste op die spookplek de deur achter zich had dichtgetrokken om zijn verleden en herinneringen aan voorouders de rug toe te keren. En zelfs onbewoond bleef de locatie levens eisen, want in 2009 stierven er twee mannen tijdens een training.

Inmiddels verblijft er voornamelijk gedurende de weekenden een handjevol mensen op een berg tussen de oude dorpruïnes waar geen elektra en geen stromend water te vinden is. Ze zijn een symbool van hoop geworden, nieuwe bouwende *diehards*, die tevens onderzoek doen. Vanaf hun hoogte hebben ze uitzicht op het nog uitgestrektere groene deel, een niemandsland dat bestaat uit bergen, heuvels en steenrestanten van voormalige huizen.

Niet ver bij het schaars bewoonde dorpscentrum vandaan, zijn voormalige wijnvelden overwoekerd door groen en heeft de natuur de overhand gekregen. Bijen kunnen er ongemoeid door bestrijdingsmiddelen leven en vlinders dartelen in overvloed boven de hoge grassen. Op deze plek kan de aarde nog zichzelf zijn en groeien en bloeien zonder veel menselijke inmenging. Ooit heette dit gebied *Salveterra*; Het Reddende Land. Toen ik op dit stukje aarde rondliep vroeg ik me af hoe dat toch zo heeft kunnen veranderen, want het staat nu bekend als een plek waar je maar beter niet teveel tijd kunt doorbrengen.

Ik begin dit soort plekken steeds meer te associëren met Nehalennia, omdat de godin lijkt te houden van de natuur en afgelegen plekken. En ja, in Périllos zijn nog de geuren te ruiken van wilde tijm en rozemarijn en leven dieren in overvloed en vrijheid.

Feit blijft echter dat Périllos in het Catalaans *gevaarlijk* betekent en zeker gezien alle gebeurtenissen in het

gehucht lijkt dat ook wel passend. De bergketens en hoge kalkstenen ruggen die de grond daar rijk is, zijn ook nu absoluut niet veilig en best link als het sneeuwt of hard waait. In de omgeving wordt ook gezegd dat de plaatsnaam een afgeleide van het woord *perellos* is, dat *peer* betekent. Linken met een familie die daar vroeger woonde, zijn daarom niet uit te sluiten, want dit geïsoleerde gebied is in handen geweest van de Heren van Périllos, die een wapenschild hadden met daarop drie peren. Zowel deze familie als hun voormalige landgoed, worden met name in verband gebracht met de Tempeliers. De familie had banden met zulke ridderordes, waarbij ook de Orde van Malta genoemd wordt. Dat is natuurlijk allemaal veelzeggend voor het interessegebied waarop deze familie zich focuste. Op hun voormalige terrein zouden vooral Tempeliersschatten verstopt zijn.

Le Castel dal Segnou in Périllos, waarvan de ruïnes nog steeds zichtbaar zijn, was eigendom van Jean I, de koning van Aragón. Deze koning besloot in 1391 in dat kasteel de Catalaanse burggraaf Raymond de Périllos te huisvesten.²⁰¹ In 1397 ondernam deze Raymond vanuit Périllos een pelgrimage naar het in Ierland gelegen Lough Derg. Ik kom daar in het volgende hoofdstuk op terug, omdat daar een link is te vinden met Ierse verhalen die met Nehalennia te maken kunnen hebben, maar ik wil eerst de bijzondere, voormalige woonplaats van onder andere deze burggraaf bespreken.

Het gehucht heeft, naast een paar andere oudheidkundige interessante plekjes, twee bijzondere hotspots en een wat aparte, kleine kerk. Een van die hotspots is een hoog plateau dat tot de verbeelding spreekt omdat het veel weg heeft van een landingsplaats. In de omgeving leidt dat tot spannende verhalen, want er wordt gefluisterd dat tijdreizigers uit de toekomst van daaruit contact met mensen kunnen maken.

De tweede interessante hotspot is een kleine grot, *La grotte du Trou de la Caune*. In de regio doet het verhaal de ronde dat daar een heremiet leefde die de grot beschouwde als een toegang tot de onderwereld. In *La Caune* wordt onderzoek gedaan, maar er trekken ook diverse spirituele groepen onder leiding van gidsen naar deze plek. Mensen hebben er bijzondere ervaringen, die variëren van vreemde verschijningen tot gemaakte filmopnames waarop nadien stemmen klinken die ten tijde van het aanwezig zijn in de grot niet gehoord werden. Paranormaal gevoelige mensen en mediums ontvangen daar ook vaak boodschappen en inzichten. In die zin heeft de grot de energie van een orakelplaats.

La Caune, die niet zo heel makkelijk vindbaar is, bevat grote stalagmieten en een opening waardoor de zon en maan prachtige schijnsels op de muren kunnen projecteren. De onderzoekers André Douzet en de helaas veel te jong overleden Filip Coppens maakten omstreeks 2007 melding van vreemde beeldjes die op het grondgebied van deze grot in Périllos waren ontdekt. Beeldjes die lijken op weergaven van oude Soemerische goden, die vanwege een reptielachtig uiterlijk en langwerpige oren vaak in verband worden gebracht met buitenaardse bezoekers. De vondst leek een verwijzing te zijn naar een inheemse Europese beschaving die tussen 7000 en 3500 v.Chr. leefde. André Douzet liet me foto's van deze beeldjes zien, die zich momenteel in zijn privé-museum bevinden.²⁰² Hij vertelde me dat hij geen idee had uit welke cultuur ze afkomstig zijn, wie ze daar heeft achtergelaten en welke goden deze antieke beeldjes voorstellen.

In *La Caune* is ook een groter beeld gevonden van een vrouw, dat mogelijk in deze grot verborgen was tijdens de Franse revolutie. Er wordt druk gespeculeerd over wie deze dame voorstelt. Veel mensen denken dat het de heilige Barbara van Nicomedië is, maar dat kan niet kloppen, omdat dit beeld een kroon met sterren draagt en Barbara niet op die manier werd afgebeeld. Het beeld wordt ook wel eens omschreven als een Zwarte Madonna. Hoewel het daar wel *iets* van wegheeft, vind ik deze dame echter niet direct als zodanig herkenbaar en bovendien draagt ze geen kind bij zich. Het is een weergave van een vrouw met donker haar in een witte jurk. Met name haar sterrenkroon is een typerend item.

De beschermheilige van de dorpskerk is aartsengel Michaël en het is bijzonder dat er over een vrouw met een tiara van sterren in relatie tot deze aartsengel wordt gesproken in de Bijbel. Het tweetal komt uitvoerig aan bod in *Openbaringen 12*. Daarin staat namelijk een verhaal geschreven over een in de hemel verschijnende vrouw. Ze straalt als een zon, heeft een maan onder haar voeten en draagt een krans met twaalf sterren op

haar hoofd. Ze moet bevallen, schreeuwt van de pijn en baart een jongetje. Een draak met zeven koppen en tien horens wil het kind opeten, maar slaagt daar niet in. Het kind verdwijnt naar de troon van God en de mysterieuze vrouw vlucht naar de woestijn. Op die afgelegen plek kan ze in een door God vervaardigde schuilplaats een tijdje wonen. In de hemel gaat er op dat moment een oorlog van start en strijdt Michaël met zijn engelenleger tegen de draak. De grote draak belandt uiteindelijk op de aarde en achtervolgt de vrouw. Hij krijgt haar echter niet te pakken, omdat God haar adelaarsvleugels geeft.

Uitgerekend de aangrenzende grotere plaats Rivesaltes viert jaarlijks de *Legende van Babau*, die verhaalt over hoe er tijdens een maanloze sterrennacht zes kinderen verdwenen. Ze waren meegenomen door een bloeddorstig monster met scherpe tanden. Het beest zou uit de Agly zijn gekropen, een rivier waarvan de naam is afgeleid van de woorden *aquilla* en *aqua*, arend en water. De legende vertelt dat er de daaropvolgende dagen hetzelfde gebeurde. Het beest maakte angstaanjagende geluiden en ooggetuigen beweerden dat dit wezen tussen de 6 en 7,5 meter lang was. Het zou een draak zijn met ronde ogen, grote klauwen en scherpe tanden. De gemeente, die zich inmiddels bewapend had, wilde het dier uitroeien. Dat lukte niet, al hadden ze het monster wel verwond. Uiteindelijk werd het beest dood gevonden. Het *Fête du Babau*, een van oorsprong middeleeuws feest, wordt nog jaarlijks in Rivesaltes gevierd. Er heeft dan een zomercarnaval plaats met de moord op de draak als hoogtepunt.

Een draak, Sint Michaël en een witte dame... Zou het kunnen dat de in de Bijbel omschreven vrouw, die met een maan onder haar voeten uit de hemel daalde, Nehalennia is geweest? En is het dan mogelijk dat juist dat beeld dat in de grot is gevonden, erop wijst dat in dit zo geïsoleerd gelegen dorp Nehalennia is vereerd? Dat er daar een familie leefde die drie peren als wapenschild voerde, sterrensleutels die ook achter de voile op sommige Nehalennia-altaren zijn afgebeeld, kan geen toeval zijn. Hier moeten mensen geleefd hebben die op zijn minst gezegd wat *meer* wisten..

Er is ook iets raars aan de hand met de aan Sint Michaël gewijde dorpskerk van Périllos. Het is duidelijk geen christelijke kerk. Christelijke kerken hebben hun altaren gericht op het oosten, maar bij deze kerk is dat omgekeerd. Daaruit blijkt dat de oorspronkelijke bouwers zich niet op de zon maar op de maan hebben gericht. Dat sluit aan bij mijn gedachte dat dit gebouw van origine een heidense maantempel was en mogelijk zelfs een gebouw waarin Nehalennia werd vereerd.

Het interieur van deze oude dorpskerk, die gebouwd is op een hoge berg, heb ik tot op heden alleen op beeld kunnen zien en daaraan viel af te leiden dat er een overvloed aan engelenbeelden in te zien is. Het gebouw is maar één keer per jaar geopend. Verschillende keren hebben we daar, ondanks dat de kerk open zou zijn, toch voor niets gestaan. De kerk was dan door omstandigheden eerder dichtgegaan, of er was een ongelukje gebeurd met een kaars waardoor op verzoek van de burgemeester meteen de deuren waren vergrendeld. Het in de grot aangetroffen beeld van de witte maanvrouw wordt jaarlijks tijdens een processie door het dorp gesjouwd op Sint-Jan en dat is dan ook de enige dag waarop de kerkdeuren gedurende enkele uren geopend worden.

Een Sint-Michaëlskerk die connecties heeft met een maangodin is best passend, want niet alleen Nehalennia weet de weg naar Avalon, maar Sint Michaël is ook een helper die een goede dood kan bewerkstelligen door zielen in evenwicht te brengen en hulp te bieden bij het overwinnen van duivels en demonen tijdens de tocht naar het hiernamaals. In dat opzicht zijn Nehalennia en deze aartsengel qua taken aan elkaar verbonden. Verderop in dit boek kom ik nog uitgebreid terug op deze aartsengel en ik zal je vast verklappen dat je mond zich zal openen van verbazing als je zijn originele achtergrond leert kennen.

21. De Ierse Leanan en Aynia

In het vorige hoofdstuk sprak ik over burggraaf Raymond de Périllos, die in 1397 vanuit Périllos een pelgrimage naar *Lough Derg* ondernam. Tegenwoordig is Lough Derg goed gekend omdat zich daar het op een na grootste meer van de Ierse republiek bevindt, waardoor er met name veel watersportactiviteiten worden

gebezigd. In de middeleeuwen was deze plaats echter een van de meest verlaten pelgrimsoorden. Uit oude boeken wordt duidelijk dat pelgrims het daar gelegen *Sint Patrick's Purgatory* konden bezoeken,²⁰³ een plek die aangeduid werd als het vagevuur van een heilige die in het Nederlands Patricius wordt genoemd. Sint Patricius, die in de vijfde eeuw actief zou zijn geweest, had daar een bijzondere grot ontdekt waar in de loop der tijd tijdens pelgrimages allerlei heilige ceremoniën plaatsvonden.

Van oorsprong was die grot echter een Keltische vereringsplek geweest. Uit een oude beschrijving valt op te maken dat de grot zich ergens nabij Lough Derg bevond, op een plek waar een heilig klein meer lag dat aan alle kanten omgeven was door bergen. In dat meer lagen eilandjes. Lough Derg betekent ook *Rood Meer* en het meer bij de grot had een rode gloed. Het zou rood gekleurd zijn toen een in dat meer levend monster gedood was. Het monster zou een op een slang lijkend dier zijn geweest, dat daar op een eilandje woonde en soms in het meer zwom.²⁰⁴ In de omgeving van deze grot bevonden zich negen kuilen, waarschijnlijk cirkels, waarin mensen soms de nacht doorbrachten. Het heiligdom was te vinden op een dubbel-eiland, dat het *Station van de Goden* werd genoemd. Daar had vroeger een heidense tempel gestaan, maar was later een klooster gebouwd. Volgens legenden was dit het laatste bolwerk geweest van de Ierse druïden. In de middeleeuwen werd deze locatie gezien als een heilige plaats waar Sint Patricius zijn laatste gevecht met de druïden beëindigd had. Ondanks dat dit mysterieuze stukje aarde van een paganistische naar een christelijke plek was omgeturnd, bleef er een zweem van mystiek hangen op deze grond en in de grot waarin zoveel heidense rites uitgevoerd waren. Er werd gezegd dat zich in de grot een toegang tot een andere wereld zou bevinden.

Vrome pelgrims trokken in de middeleeuwen naar die plek om zich te zuiveren, maar dat kon niet zomaar.²⁰⁵ Ze moesten eerst naar de bisschop van het bisdom gaan om te verklaren dat de tocht uit vrije wil aanvingen en over een toestemming beschikken om de bedevaart te mogen voltooien.

Raymond de Périllos had veel wonderbaarlijks over de plek gehoord, waar culten van bomen, fonteinen en meren geabsorbeerd waren door het christendom. Hij wilde er zelf heen en de aanleiding daarvoor was de dood van Jean I, de koning van Aragón. Raymond wilde met name de grot bezoeken omdat hij hoopte daar te kunnen zien hoe de ziel van deze koning was overgegaan naar de andere wereld. Dat was een goede aanleiding, want ook van anderen die naar de grot gingen was bekend dat ze vooral nieuwsgierig waren en hoopten onthullingen over het hiernamaals te krijgen.

Reizen was in die tijd best een moeilijke aangelegenheid, dus avontuurlijk moeten dit soort pelgrims dan ook zeker zijn geweest. Raymond de Périllos draaide echter zijn hand niet om voor zo'n tocht. Hij was een telg van de adellijke familie van Roussillon, opgevoed aan het hof van de Franse Karel V en had gewichtige ambten bekleed. Het koningshuis van Aragón was op dat moment een koninkrijk in het Oosten van Spanje, dat nauwe banden had met het graafschap Roussillon. Raymond was een echte diplomaat die onder andere werd ingezet als onderhandelaar met Frankrijk, maar hij voerde ook voor de paus diplomatieke zendingen uit. Hij was geliefd door diverse vorsten en moet een charismatische man zijn geweest met een goed aanpassingsvermogen. Door zijn werkzaamheden was hij het wel gewend om een eindje op pad te gaan en het mystieke Ierse dodenorakel leek aan hem te trekken...

Uit boeken waarin deze bijzondere locatie van Lough Derg besproken wordt, blijkt dat het vroeger net zo'n mysterieuze, verlaten plek was als Périllos. Een andere overeenkomst is dat in Lough Derg die speciale grot te vinden was, die wellicht op *La Caune* van Périllos leek. Ik denk dat Raymond niet alleen op pad ging als pelgrim, maar dat hij ook graag wat meer wilde leren over de in zijn nabijheid gelegen grot. En dan was er ook nog dat verhaal over dat vreemde beest dat in dat Ierse meer had geleefd en dat komt een beetje overeen met de legende van Babau, die verhaalt over dat monster dat in Rivesaltes zou zijn gedood.

W.Y. Evans Wentz schreef in 1911 een boek waarin hij zijn jarenlange verzameling van Ierse volksverhalen besprak.²⁰⁶ Hij benoemt daarin ook de grot van Lough Derg en vertelt dat die alleen bezocht mocht worden door pelgrims die vijftien dagen hadden gevast en gebeden in de daar gesitueerde kerk. Als de pelgrim dat